

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

NÁBOŽENSTVÍ JAKO SOUČÁST ŠKOLNÍ EDUKACE V RŮZNÝCH ZEMÍCH EVROPY

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Jana Skoková
Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky
Forma studia: kombinovaná
Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theze.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

12. ledna 2012

„Děkuji vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.“

OBSAH:

Úvod..... - 6 -

1. KULTURNÍ A SPOLEČENSKÉ ASPEKTY OVLIVŇUJÍCÍ POJETÍ NÁBOŽENSTVÍ ..... - 8 -

1.1 Úvodní sociologický a historický pohled na Evropu z hlediska náboženství..... - 8 -

1.2 Sekularizace ..... - 10 -

1.2.1 Historický pohled na sekularizaci ..... - 10 -

1.2.2 Vliv Francouzské revoluce na sekularizaci společnosti ..... - 13 -

1.2.3 Změny v sociálním rozložení společnosti vlivem sekularizace ..... - 14 -

1.2.4 Kritika sekularizační teorie ..... - 16 -

1.3 Náboženská situace v zemích západní Evropy v porovnání s ostatním světem ..... - 19 -

1.3.1 Proměny současného evropského náboženství ..... - 21 -

1.4 Vývoj náboženské situace v českých zemích od 19. století do současnosti..... - 23 -

1.4.1 Devatenácté století – založení Československa 1918 ..... - 23 -

1.4.2 Druhá polovina 20. století – první dekáda 21. století (ČR jako součást Evropy) ..... - 24 -

1.4.3 Stav církve po pádu komunismu v ČR ..... - 27 -

1.4.4 Současná náboženská situace v české společnosti ..... - 29 -

1.4.5 Nová náboženská hnutí v české společnosti ..... - 30 -

1.4.6 Ateistické postoje Čechů ..... - 32 -

1.4.7 Migrace a náboženství ..... - 34 -

1.4.8 Život muslimů v české společnosti ..... - 35 -

1.5 Globalizace a individualizace společnosti..... - 37 -

1.5.1 Globalizace a náboženství ..... - 37 -

1.5.2 Individualizace..... - 40 -

1.6 Křesťanský základ Evropy a její kulturní pluralita ve vztahu k náboženskému vzdělávání. - 42 -

1.6.1 Křesťanský základ projektu moderny ..... - 42 -

1.6.2 Postkřesťanská moderna ..... - 43 -

1.6.3 Pluralita jako kulturní obohacení ..... - 43 -

1.7 Fundamentalismus a synkretismus..... - 45 -

1.8 Závěrečné shrnutí důležitých aspektů pro porozumění systému výuky náboženství ve vybraných evropských zemích ..... - 46 -

2. VÝZKUM NÁBOŽENSKÉ VÝCHOVY VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH..... - 48 -

2.1 Představení výzkumu ..... - 48 -

2.2 Vyhodnocení dotazníkových zjištění pro šestnáct evropských zemí ..... - 50 -

2.2.1 Rakousko ..... - 50 -

2.2.2 Belgie ..... - 53 -

2.2.3 Česká republika ..... - 56 -

2.2.4 Finsko ..... - 60 -

2.2.5 Německo ..... - 61 -

2.2.6 Irsko ..... - 63 -

2.2.7 Itálie ..... - 65 -

2.2.8 Lotyšsko ..... - 67 -

2.2.9 Malta.....	- 70 -
2.2.10 Nizozemí.....	- 72 -
2.2.11 Norsko	- 74 -
2.2.12 Polsko	- 78 -
2.2.13 Rumunsko.....	- 80 -
2.2.14 Slovensko.....	- 83 -
2.2.15 Švédsko.....	- 86 -
2.2.16 Švýcarsko.....	- 89 -
2.3 Porovnání metod a konceptů výuky náboženství ve vybraných zemích Evropy podle Hanse-Georga Ziebertze	- 92 -
2.3.1 Těžkosti ve srovnání vyučování náboženství v jednotlivých zemích	- 92 -
2.3.2 Porovnání metod vyučování	- 93 -
2.4 Závěrečné porovnání vyučování náboženství ve vybraných evropských zemích ve vztahu k České republice, plynoucí ze Ziebertzova srovnání	- 95 -
Závěr.....	- 97 -
Seznam použitých zdrojů.....	- 98 -
Abstrakt.....	- 102 -

Úvod

Práce má srovnat náboženskou situaci v různých evropských zemích a především porovnat koncepty vyučování náboženství v těchto zemích. Vyučování náboženství není izolovaná vzdělávací složka společnosti, ale vyrůstá z celkového společenského klimatu. S vývojem společnosti dochází k výrazným posunům v postojích k výuce náboženství. Práce v první části popisuje celkový společenský kontext, který tyto postoje ovlivňuje. Ve druhé části je předkládána mezinárodní studie ze šestnácti zemí Evropy „*How Teachers in Europe Teach Religion*“, kterou zpracovali na základě rozsáhlého empirického výzkumu přední němečtí náboženští pedagogové, zabývající se problematikou výuky náboženství, Hans-Georg Ziebertz a Ulrich Riegel a která byla vydaná v angličtině. Cílem práce je recipovat výsledky této mezinárodní studie zkoumající vyučování náboženství a přinést tak do českého prostoru základní informace o souvislostech mezi náboženskou situací v různých zemích Evropy a výukou náboženství, které by mohly v budoucnosti sloužit k reflexi situace české.

První část práce uvádí jednotlivé aspekty ovlivňující vnímání náboženství. Podrobněji je předložena Česká republika, ale práce je zaměřena na Evropu jako celek. Problematicou společenského vnímání náboženství se dlouhodobě zabývá řada vědců. Diplomová práce čerpá z výzkumů významných sociologů Z. Nešpora, D. Lužného, D. Hamplové a D. Václavíka, kteří zpracovávají náboženskou situaci v České republice ze sociologického hlediska. Pohledem G. Davieové a T. Halíka pak zkoumá změny v otázce evropského pohledu na náboženství. Dále práce uvádí různé společenské vlivy a aktuální změny ve společnosti, které postoje k náboženství ovlivňují. Vše vztahuje na základní otázku, jak tyto okolnosti ovlivňují výuku náboženství na školách.

První část předkládá krátký historický pohled na náboženství, především v souvislosti s postupující sekularizací společnosti. Věnuje se historickým příčinám sekularizace a změně pohledu současných sociologů na teorii sekularizace společnosti. Rozebírá důležité jevy, které ovlivňují postoje společnosti k náboženství, jako např. vznik nových náboženských hnutí, vliv ateizmu, přistěhovalectví muslimů do Evropy, vliv globalizace a zároveň individualizace

společnosti. Krátce uvádí otázku fundamentalismu a synkretismu. Popisuje výjimečnost rozsáhlé sekularizace Evropy v porovnání s ostatním světem.

Snaží se dokázat, že přes rozsáhlé změny v pohledu na náboženství, ke kterým s vývojem Evropy dochází, Evropané stále hledají a potřebují náboženství jako nezbytnou součást svého života. Výuka náboženství na školách může významně ovlivnit postoje společnosti. Na závěr první části uvádí shrnutí teoretických poznatků evropského vnímání náboženství a jejich vliv na výuku náboženství.

Základem druhé části práce je rozsáhlý výzkum H. G. Ziebertze, který byl prováděn ve vybraných evropských zemích a zabývá se popisem, posouzením a srovnáním výuky náboženství v jednotlivých zemích. Je zde rozebrán historický vývoj i současná podoba výuky náboženství. Poznatky jsou shrnuty do základních informací, jednotlivé země rozděleny na skupiny, které vykazují určité podobnosti. Všímá si rozdílů i výjimek v pojetí výuky náboženství v těchto zemích. Domnívám se, že v popisu situace výuky náboženství ve vybraných zemích Evropy podle německé studie a ve srovnání pojetí metod výuky v těchto zemích lze spatřovat největší přínos diplomové práce. Neméně důležité by mohlo být vztahování poznatých souvislostí na českou situaci výuky náboženství.

1. Kulturní a společenské aspekty ovlivňující pojetí náboženství

1.1 Úvodní sociologický a historický pohled na Evropu z hlediska náboženství

Na začátku své práce chci předestřít aktuální charakteristiky náboženského vnímání Evropanů v obecné rovině, které souvisí s historickou a sociologickou situací Evropy. Vycházím především z poznatků sociologů Tomáše Halíka a Zdeňka Lužného, kteří se dlouhodobě zabývají náboženskou situací Evropy.

Kořeny Evropy a celé její kulturní prostředí vycházejí z křesťanství. Evropu ovlivnila také dvě další světová náboženství – židovství a islám. Současnou Evropu ovládá především sekularismus. Podle Tomáše Halíka spočívá ale identita Evropy právě v soužití tradičního církevního prostředí a necírkevního sekulárního křesťanství.¹ Křesťanství v Evropě se stává stále více individualistické, nezávislé na církvích. Úlohou klasických církví je právě dialog s tradičními náboženstvími, zejména monoteistickými (islám, židovství) a se sekularizovaným světem.

Již od novověku přestává být křesťanství jednotícím prvkem Evropy. Příčinami jsou reformace a pokles prestiže církve v důsledku náboženských válek. Nemalou roli sehrálo pokulhávání teologie za objevy přírodních věd. Zlomovou událostí, která degradovala politické a společenské postavení církve, byla Francouzská revoluce. Proces sekularizace, čili oddělování společnosti od církevní autority, má vzrůstající tendenci. V Evropě se neztrácí víra, nýbrž jedná se o selhání křesťanského náboženství jako struktury moci a společenského vlivu. Mění se samotná představa Boha. Boha zákonodárce vystřídala představa osobního Boha. U „nevěřících“ jde převážně o neosobní posvátno - „něco nad námi“. Dochází k individualizaci víry a utváření malých společenství. Náboženství se stává soukromou záležitostí každého jedince. Pojem víra je chápán jako osobní zkušenost s Bohem. Na církvi jako instituci již společnost není závislá.

T. Halík rozvíjí myšlenku, že sekulární společnost nepřináší konec křesťanství, nýbrž mění jeho formu. Perspektivu církví lze vidět v kontaktu s lidmi na okraji církevního společenství, se sympatizanty a anonymními křesťany. Nelze se snažit

---

¹ Srov. Halík, T., *Vzýván i ne vzýván*, Praha, Lidové noviny, 2004

samoúčelně o zvyšování počtu členů v křesťanských církvích. Řešením je dialog a otevřené poznávání z obou stran.²

Dalším důležitým motivem, který v současném křesťanství vyvstává, je živá cesta k Bohu skrze Ježíše Krista. Víra, která se chápe ve smyslu důvěry.

Správným krokem může být posilování nových církevních hnutí. Oživovat pevné jádro církve, i ve smyslu výuky náboženství dětí z křesťanských rodin, je přínosné. Jestliže církev bude mít pevné jádro a zasetá semena křesťanské výchovy v dětech vydají plody, nemusí se církev bát o svou budoucnost. Bude mít dokonce co nabídnout i lidem na okraji církve.

Dnešní demokratické státy se ústavně zavázaly uznávat náboženskou svobodu. Demografické rozložení Evropy se mění stárnoucí tendencí populace a vlivem přistěhovalců z muslimských zemí. Muslimské rodiny vykazují vyšší číslo porodnosti. Tento fakt vyvolává potřebu budovat monoteistickou ekumenu, spolupracovat s umírněným směrem islámu. Násilný tlak na integraci muslimů do většinové společnosti u nich vyvolává pocity nepřijetí a křivdy. Není možné přemýšlet o islámu jen v souvislosti s teroristickým hnutím. Každé náboženství může být využito pro činy lásky nebo také zneužito k nesnášenlivosti. Trpělivé vzdělávání lidí v jejich vlastní tradici a zároveň porozumění jiným náboženstvím přináší lék na fundamentalistické procesy. Odpor vůči západu v muslimských řadách se vztahuje na ztrátu morálních hodnot, na hédonismus a mravní nevázanost evropské kultury. Křesťanství, islám i židovství spojují společné hodnoty, jako je ochrana lidského života od početí až do smrti, sociální spravedlnost, ochrana Božího stvoření. Náboženské vzdělávání počínaje výchovou v rodině a ve školách napomáhá ke hledání společné cesty k Bohu.

K rozhodnému ateizmu se hlásí malé procento Evropanů, i když existují výjimky, kterou je např. Česká republika, kde se k ateizmu přihlásilo na začátku druhého tisíciletí podle Z. Lužného téměř 20 % lidí. V celé Evropě ale klesají sympatie k církvím a odvaha hlásit se k tradičnímu církevnímu náboženství. Stejně tak klesá ochota přiznat se k úplnému ateizmu. Naopak stoupá lhostejnost, neochota se rozhodnout pro přesně dané normy církevních společenství. Lidé si vybírají jim blízké prvky z jednotlivých náboženství, oddávají se zcela náboženskému synkretismu. Děti, které budou umět rozeznat a pojmenovat jednotlivé náboženské

---

² Srov. Halík, T., *Vzýván i nevzýván*, Praha, Lidové noviny, 2004

prvky, budou vůči synkretismu odolnější. Jako hlavního protivníka víry nevidí Tomáš Halík ateismus, ale idolatrii neboli modloslužbu. Modloslužba spočívá v uctívání pomíjivých hodnot světa.³

Spiritualita člověka neklesá, naopak často dochází ke zvýšené touze po transcendenci. V nejvíce sekularizovaných státech se objevily tendence k návratu k pohanskému náboženství, příkladem může být věštění z karet nebo astrologie. Základní charakteristikou postmoderní společnosti je pluralita. Pluralitou se rozumí koexistence různých názorových skupin v rámci jedné společnosti, která je spojená s tolerancí a smírem. Pro křesťanské církve je výzvou naučit se žít v podmínkách radikální plurality a neztratit svou tvář, nezpronevřit se přizpůsobením, ale zároveň být schopen komunikace. Jde o to, zda dokáží udržet své přesvědčení bez utopení v relativismu. Na druhé straně se nelze uzavřít v hradbě fanatismu.⁴ Tato výzva platí vlastně již od počátku církve, „být ve světě, ale ne ze světa“⁵. Znamená to vůli k rozhovoru a umění sdílet společné hodnoty při respektování různosti. Cestou ale není směšování, nýbrž autenticita, ke které vzdělávání v oblasti náboženství může významně napomoci.

1.2 Sekularizace

1.2.1 Historický pohled na sekularizaci

Celková náboženská situace Evropy je ovlivněná dlouhodobou sekularizací, která bezesporu ovlivňuje evropskou náboženskou edukaci. Práce se proto poměrně rozsáhle zabývá sekularizací Evropy. Jak se v posledních letech ukazuje, sociologický pohled na sekularizaci zdaleka není jednoznačný. Má svůj zajímavý vývoj – od naprostého přijetí teorie sekularizace až k současnému vědeckému zpochybňování teorie. Všechny tyto souvislosti bezesporu úzce souvisí s vyučováním náboženství a s celkovým postojem společnosti vůči náboženství.

Sekularizace má široké historické souvislosti. Tento pojem v sobě odráží podstatné změny celé západní kultury. Stal se v podstatě jednou z nejdůležitějších sil společenského vývoje. Původ slova je z latinského *saeculum* – věk, doba, svět. V 17. – 18. století sekularizace znamenala změnu vlastnictví půdy. Původními vlastníky byla církve, která byla vlastnictví zbavena ve prospěch šlechty nebo státu.

---

³ Srov. Halík, T., *Vzýván i ne vzýván*, Praha, Lidové noviny, 2004, str. 100

⁴ Srov. Lužný, D., *Řád a moc*, Masarykova univerzita v Brně, 2005, str. 251

⁵ Srov. J 17, 14-18

K velkému vyvlastnění majetku církve došlo za Francouzské revoluce v roce 1789, kdy bylo katolické církvi zabaveno velké množství zemědělské půdy a lesů. Historicky je sekularizace spojena nejen s Francouzskou revolucí, ale také s německou sekularizací v roce 1803, kdy došlo v Německu k převzetí velkého množství církevního majetku pod správu zemských vládců.

Později se slovo sekularizace začíná používat ve smyslu zesvětštění společnosti, ve smyslu odstupu od původní křesťanské tradice. Další složkou sekularizace je emancipace kritického rozumu od církevního pojetí světa v oblasti přírodních i společenských věd. Hans Waldenfels⁶ užívá pro tento jev pojem *sekularizování*. Jedná se o vymaňování nejrůznějších forem společenského života z vlivu náboženství.

Křesťanství nelze dávat do protikladu k sekularizaci. Křesťanství vyrůstá na dědictví antiky a duchovního odkazu starozákonního lidu. Sekularizování vědeckého poznání můžeme zahlédnout již v letech 1270 – 77 na Pařížské univerzitě, kdy se spolu dohadují dvě skupiny vykladačů Aristotela. Na jedné straně je to proslulý badatel o přírodě Siger z Brabantu, který ve svých pojednáních nemá ani jedno s čistě teologickým tématem a zdůrazňuje pouze racionální pohled na svět. Na druhé straně jeho kolegové vyzdvihují primát teologie. Jde o první středověký boj o postavení teologie a speciálních věd. Tomáš Akvinský prosazuje myšlenku samostatnosti přirozeného poznání, protože svět představuje Boží dílo. Začíná rozlišovat mezi pravdou víry a filozofickou pravdou. Jde o klasický model církevního jednání vůči modernímu vědeckému myšlení, které se prosadí zejména v 17. století díky pokroku v přírodních vědách, především v astronomii. Neochota uznat samostatný vývoj vědeckého poznání přírodních věd vůči teologii vedla k tragickým koncům, upálení Georga Bruna (1600) a proces katolické církve s Galileo Galileiem.

Z dosavadní úvahy vyplývá, že přírodní a společenské vědy se navzájem osamostatnily od náboženství. Vědecké poznání má vlastní předmět zkoumání a používá přesné metody práce na získávání obecných poznatků. Věda tak slouží k stále přesnějšímu poznání světa. Náboženské vidění světa se tím absolutně neruší, jen na svět hledí z jiného úhlu pohledu. Proto sekularizace přírodních věd,

---

⁶ Srov. Waldenfels, H., Fenomén křesťanství, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 14

ve smyslu odpoutání se od teologie, byla nutná již ve zlatém věku scholastiky třináctého století.

V sedmnáctém až devatenáctém století se sekularizace týká ospravedlnění politické moci státu. V této době vznikají liberální státy se svobodným trhem a dominancí práva. Nacionální státy rušily model křesťanské Evropy, který byl původně pod vlivem dědičných katolických monarchií. Docházelo k odluce církve od státu a zabavení rozsáhlého církevního majetku. Vlivem reformačních myslitelů bylo středověké přirozené pojetí státu změněno. Svět se výrazně rozdělil vlivem reformace na evangelický a katolický. Konfesijně rozdělená teologie ovlivňovala politiku státu.

Dalším důležitým aspektem sekularizace jsou humanistická pojetí světskosti podle Erasma Rotterdamského a osvícenských filozofů (T. Hobbese, J. Locka, I. Kanta). Všechny tyto vlivy tvoří podle Václava Umlaufa základ historického pojetí pojmu sekularizace společnosti.⁷ Představitelé osvícenství cítili nutnost společenské změny, která souvisela i s pohledem na náboženství. Idea Boha a náboženství byly odsunuty, nehrály již nepostradatelnou roli. Prioritou pro ně byl tento svět, chtěli vybudovat lepší společnost. Osvícenská religiozita je spojena s představou modernizace společnosti, vírou v rozum a lidské schopnosti.⁸

V devatenáctém století následuje další fáze sekularizace. Důraz se klade především na vědecký pokrok. Přírodní zákony mohly vzniknout i bez Boha. Kniha Genezis s jejím stvořením světa přestává naprosto vyhovovat. Náboženství se zdá být projevem dřívějšího nedokonalého poznání. Vědecké poznatky jsou využívány ke změně v mnoha technologiích. Dochází k rozsáhlé industrializaci a rozvoji měst. Vznikají nové společenské vědy, zejména sociologie. Podle Augusta Comta je to právě sociologie, která nahradí náboženství. Vědci by podle jeho teorie měli být ti, kdo vedou společnost. Lidský duch se podle něj rozvíjí ve třech stádiích, první stupeň je teologické myšlení, druhý stupeň je filozofické myšlení a třetí je myšlení pozitivistické neboli vědecké. Vědecká pravdivost této hypotézy je v současnosti popírána, nicméně působí dál v povědomí lidí.⁹

Významným filozofem, který ostře vystupoval proti náboženství, byl Karel Marx se svým známým výrokem o náboženství jako o „opiu lidstva“. Náboženství

---

⁷ Srov. Umlauf, V. Požehnání sekularizace in Hanuš, J. Náboženství v době společenských změn, Brno, Masarykova univerzita, 1999, str. 11- 52

⁸ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 15

⁹ Srov. Waldenfels, H., Fenomén křesťanství, Praha, Vyšehrad, 1999, str. 15

podle něj slouží k manipulaci s prostým lidem. Společnost se měla od náboženství osvobodit a směřovat dále ke spravedlivějšímu sociálnímu systému. Jednalo se o vytlačení náboženství ze společnosti a ponechání společnosti sobě samé. V tomto pojetí již nejde o kritiku církve, ale veškerého náboženství. Sekulární západ se měl stát vzorem pro ostatní části světa.

Ve druhé polovině dvacátého století přestává být diskuse o postupující sekularizaci aktuální. Všeobecně se přijímá jako daný fakt. Ve společnosti dochází k poklesu zájmu o církevní aktivity. Náboženské aktivity se významněji udržují na vesnici a u starší generace.

Další proces, který ovlivňuje pojetí náboženství v druhé polovině dvacátého století, je tzv. zvnitřnění. Náboženství se stává osobní záležitostí každého jednotlivce a přestává mít vliv na celkový společenský život. Vznikají mnohé světské sociální a dobročinné organizace, které nahrazují organizace církevní. Společnost se mění z tradiční, která se drží zakotvených hodnot, na utilitaristickou a racionální. V této době sekularizační teorie předpokládala, že se ve stopách Evropy vydá zbytek světa.

1.2.2 Vliv Francouzské revoluce na sekularizaci společnosti

Před Francouzskou revolucí bylo náboženství neoddělitelnou částí politického života evropských států. Státy byly garantem náboženství, církev s naprostou samozřejmostí zasahovala do státních záležitostí a naopak stát ovlivňoval vnitrocírkevní život. V zemích protestantského severu byla svázanost církevního života a politiky státu nejužší. Jedná se o luterské části budoucího Německa, Skandinávií, anglikánskou Anglii, kalvínské Nizozemí a Skotsko. V katolické jižní Evropě někdy docházelo k menším střetům řeholních společenství a autority papeže. Vesměs ale vzájemná spolupráce státu a církví přinášela oběma institucím výhody, zejména v rozdělování moci. Francouzská revoluce vztahy církve a státu radikálně změnila. Zavedla nový pojem občanství. Svrhla starý feudální režim, který byl úzce spjat s katolickou církví. V revoluční Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789 se vyhláší rovnost všech vyznání a jejich neslučitelnost se státní politikou. Stát na sebe vzal veškerou pravomoc v garanci morálního rozhodování a v právní oblasti. Náboženské obřady křtu, biřmování, manželství a pohřbů byly nahrazeny světskými rituály. Matriky začali spravovat státní úředníci.

Podobná situace byla ve školství, které také přecházelo z církevní správy pod správu státu. Katolická církev byla tímto vývojem postižena nejvíce. U protestantů dochází spíše ke zvnitřnění víry a posunu k modernizaci. Katolická církev reagovala vytvořením nových katolických institucí. Katolíci se od nekatolické společnosti více distancovali. Náboženský a občanský život se začaly rozcházet. Francie se po sto letech od revoluce jako první země Evropy v roce 1909 radikálně distancovala od státu. Proběhla zde úplná odluka církví a státu. Ve většině ostatních evropských zemí odluka církví od státu nebyla takto radikálně vyhlášena ve prospěch mírnějších forem státní dominance. Do konce 19. století byl ve všech zemích Evropy povolen stav bez vyznání. Začaly se objevovat malé náboženské skupiny silně kritizující staré církve, které podle nich brání pokroku v náboženství.¹⁰

1.2.3 Změny v sociálním rozložení společnosti vlivem sekularizace

Hlavními aktéry společenských změn byli intelektuálové. Povaha této společenské vrstvy se během 19. století měnila. Začali v ní namísto duchovních a akademiků převažovat úředníci, literáti a zakladatelé politických stran. Oponenty duchovních se stávali také učitelé a lékaři. Především učitelé, jejichž počet se zvyšoval a jejichž vzdělání poměrně vzrostlo, začali poukazovat na zbytečnost a zaostalost duchovních. Učitelé byli nejvýznamnějšími průkopníky francouzských republikánských myšlenek. Odcházeli na venkov, kde šířili nové politické názory. Jiná situace než ve Francii byla v Anglii, kde došlo ke spolupráci mezi anglikánskými duchovními a učiteli. V ostatních evropských zemích byla situace někde na pomezí těchto dvou extrémů. Učitelé necírkevních škol se klonili k protikatolictví. Církev byla v polovině 19. století důsledně proti liberalismu a proti modernismu. Papež Pius IX. oficiálně odmítl modernizační „omyly“ v otázkách náboženství, politiky, hospodářství a vědy. Církevní školy nepřestaly existovat a jejich filozofie zůstávala věrná církevním názorům.

Další složkou intelektuální společnosti, která se výrazně odklonila od staré církve, byli lékaři. Lékaři využívali nové vědecké poznatky a pomáhali lidem od utrpení výrazně účinněji než duchovní. Věda se stávala novou vírou, do které

---

¹⁰ Srov. Václavík, D., Sociologie nových náboženství, Praha, Malvern, 2007, str. 50 a násl.

byli lékaři zasvěceni. Lékaři a učitelé představovali velkou část nově se rodící pokrokové části měšťanstva. Dalším společenským aspektem, který si kladl nárok na náboženské cítění lidí, byla věda. Z její pozice mohla dát uspokojivější odpověď na vznik a vývoj světa než náboženství. Také věda měla přispět k lepšímu světu. Víra ve vědu se pojila s některými ideologiemi, kterým poskytovala živnou půdu. Příkladem může být socialismus.

K intelektuálům se přidali dělníci, kteří přišli do měst za lepším životem. Byli vykořeneční z pevných sociálních vztahů, které prožívali na vesnici. Čekala je námezdní práce v těžkých podmínkách. Církev nestačila adekvátně reagovat na nově vzniklé sociální podmínky lidí. V nových příměstských oblastech chyběla duchovní péče. Byl zde nedostatek kostelů. Neměl kdo vysluhovat svátosti. Pod vlivem revolučních řečníků vznikala socialistická hnutí. Jen Anglie byla výjimkou. Působily zde probuzenecké církve, které se snažily o evangelizaci a sociální pomoc chudým. V ostatních státech Evropy dělníci ztraceli zájem o náboženství. Víra v pokrok a spravedlivější budoucnost se stávala „náhradním náboženstvím“. Celá společnost se rázem neproměnila v ateistickou, společenské klima se ale změnilo. Peter L. Berger vidí počátky sekularizace moderní společnosti hlavně v souvislosti s ekonomickou oblastí kapitalistické společnosti, přičemž se sekularizace postupně rozšířila do ostatních sfér života.¹¹

Většina společnosti v devatenáctém století se náboženství úplně nevzdala, ale formálně se od církví vzdalovala. Křesťanské konfese požívaly stejná práva a stály vedle sebe jako konkurenti. Docházelo k výraznému oddělování jednotlivých církví a ke snaze ukázat jejich výlučnou pravost. Jednotlivé církve zakládaly nové sociální instituce.

Liberalismus, jako víra ve svobodu, a nacionalismus, jako idea národa, měly v sobě náboženské prvky. Protagonistům těchto ideologií šlo o vybudování lepšího světa. Slibovali „ráj na zemi“, k němuž měly vést různě radikální společenské změny. Politická radikalizace podporovala sekularizaci společnosti. Radikální politické strany nesly náboženské rysy.

Docházelo ke vzniku různých alternativních cest spásy. Základním znakem těchto nových cest bylo panteistické hledání Boha v přírodě, používání moudrosti mimoevropských kultur a hledání posvátna ve spiritismu apod.¹²

---

¹¹ Srov. Václavík, D., Sociologie nových náboženství, Praha, Malvern, 2007, str. 70

¹² Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 37 - 50

1.2.4 Kritika sekularizační teorie

Podle Zdeňka Nešpora moderní sociologie náboženství až do osmdesátých let minulého století vyznávala teorii sekularizace jako základní hybnou sílu společnosti. Ke klasikům sociologie, kteří teorii sekularizace prosazovali, patří především Max Weber. Rozvíjel myšlenku o vlivu protestantismu na ducha kapitalismu. Pro něj není získávání bohatství pouhým prostředkem k uspokojení materiálních potřeb, ale stalo se cílem života. Člověk je tedy povolán, aby vydělával peníze. K tomu však také potřebuje rozvíjet ctnosti, jako jsou čestnost, umírněnost, střídmost, sebeovládání. Ideovým prototypem se mu stalo asketické kalvínské protestantství. Základním tématem je pro něj racionalizace života.

Objevovaly se také kritické názory na sekularizační teorii. Pojetí jednoznačné sekularizace a pokles významu náboženství pro společnost kritizoval v šedesátých letech dvacátého století německý sociolog Thomas Luckmann. Sebepřesahující role náboženství je podle něj pevný základ každé společnosti. Církevní náboženství sice přestává hrát rozhodující roli, ale rodinné a osobní formy náboženství dále poskytují potřebný celoživotní směr a smysl.

Další kritiku vyslovila sociologie vzhledem k světovému sekularizačnímu následování Evropy. Evropa prožívala úpadek církví, nicméně ve stejné moderní společnosti Spojených států dochází u středních vrstev obyvatelstva k nárůstu církevní příslušnosti.

Navzdory všem sekularizačním teoriím roste v sedmdesátých letech dvacátého století, kromě západní Evropy, ve světě vliv náboženství na sociální, kulturní i politický vývoj společnosti. Mezi prvními si to přiznali sociologové Peter L. Berger a David Martin.¹³ V poslední čtvrtině dvacátého století se nové náboženské formy znovu objevují ve veřejné sféře a dochází k desekularizaci, tedy k přiblížení sociálních institucí a náboženství. Sekularizace nevyplývá nezbytně z modernizace. V Severní Americe, ve které modernizace probíhala podobně jako v Evropě, v takové míře k sekularizaci nedošlo. Lidé se s vlivem náboženství setkávají i v sekularizovaných zemích, jako je Česká republika. Tento trend se zvyšuje také vlivem přistěhovalců z východních zemí.

---

¹³ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 17- 23

Émile Durkheim přišel s názorem, že modernita nevylučuje náboženství ani ho neoslabuje, pouze dochází k proměně jeho sociální formy. Tradiční náboženství v podobě institucí oslabují své pozice. Vznikají však nové formy náboženství. Podle Durkheima společnost není schopná sama utvářet jednotu. Tuto funkci plní právě náboženské systémy. Každá společnost ke svému životu náboženství potřebuje. Podle něj bez znalosti náboženských nauk nelze porozumět lidskému vnímání světa a života. Náboženství podle Durkheima prostupuje společenský život, vše co je sociální, je náboženské. Základní funkcí náboženství je podle něj jeho integrační funkce. Pomáhá k udržování sociální solidarity.¹⁴ Náboženství rozděluje realitu na dvě provázané oblasti, posvátnou a profánní. Přispívá ke sjednocení společnosti pomocí pravidelných rituálních aktivit.¹⁵

Sociologem, který ve svých názorech navazuje na Durkheima, je Talcott Parsons. Parsons odmítá teorii o úpadku náboženství v moderních industriálních společnostech. Přiklání se k názoru transformace náboženství. Podle Parsonse dochází uvnitř náboženských systémů k diferenciaci a zároveň probíhá diferenciaci církve do sekulární společnosti. Příkladem diferenciaci uvnitř náboženského systému je reformace. V 19. a 20. století se tento proces završuje denominačním pluralizmem. Nejvýznamnější charakteristikou náboženského vývoje tohoto období je individualizace náboženského života. Aby byl zachován celospolečenský morální konsensus, který je podle Parsonse nezbytný pro fungování společnosti, je třeba přijmout obecný systém hodnot.

Funkcionální teorie náboženství, kterou se T. Parsons výrazně zabýval, zdůrazňuje význam náboženství pro společnost. Podle této teorie přetrvává jen to, co je funkční a co přispívá k udržení společenské rovnováhy. Funkcionální teorií se zabýval i další pokračovatel Durkheimových myšlenek, americký sociolog Thomas F.O'Dea, který uvádí šest základních funkcí náboženství. Ve své knize „*Sociologie náboženství*“ je uvádí Z. Nešpor a D. Lužný.

- 1) První funkcí náboženství je poskytnutí podpory a útěchy. Člověk potřebuje zažívat emocionální podporu uprostřed světa plného nejistot.
- 2) Náboženství pomocí obřadů a rituálů poskytuje transcendentální vztah a tím podává základ pro pocit bezpečí a identity.

---

¹⁴ Srov. Václavík, D., Náboženství a moderní česká společnost, Praha, Grada, 2007, str. 10

¹⁵ Srov. Nešpor, Z., Lužný, D., Sociologie náboženství, Praha, Potrál, 2007, str. 46-64

- 3) Náboženství je schopno poskytovat jasně dané hodnotové normy. Upřednostňuje skupinové cíle nad individuálními, a tak pomáhá k uspořádání společnosti a podporuje její stabilitu. Umožňuje také odčinění vlastních vin a sociální kontrolu.
- 4) V některých ohledech může náboženství naopak relativizovat společenské normy a poskytuje kritiku světských společenských autorit.
- 5) Náboženství pomáhá člověku lépe pochopit sebe sama, poskytuje nauku o možnosti spásy. Pomáhá k vymezení stejně věřících oproti ostatní společnosti.
- 6) Náboženství pomáhá k růstu osobnosti, neboť usnadňuje přechody jedinců k dalším vývojovým stádiím, kterými jedinec během života prochází.

Podle funkcionální teorie je náboženství nezbytné pro každou společnost. Snahy o vyloučení náboženství chápe jako momenty narušující sociální systém. Náboženství chápe jako formu lidského chování, která napomáhá k udržení rovnováhy sociálního systému. Náboženství podle O'Dea poskytuje orientaci na něco, co je mimo každodenní svět.¹⁶

Dalším spřízněncem Durkheimovy teorie je Robert N. Bellah. Náboženské hledání smyslu je stále méně omezováno jednotlivými tradičními organizacemi. Podle Bellaha si každý sám musí hledat řešení svých základních životních otázek. R. Vido používá Bellahův termín „náboženství humanity“, které by mělo nahradit stávající tradiční náboženství.¹⁷ Nebezpečím však zůstává synkretismus, kterého se člověk bez pevných kořenů běžně dopouští.

R. Vido si dále všímá poznatků Paula Heelase a Lindy Woodheadové, podle kterých jsou v postmoderní společnosti naopak důležité náboženské modely, které zdůrazňují přesahující zkušenost a rozdíl tohoto světa a transcendentna. Humanistické liberální náboženské formy, které se tomuto světu přizpůsobují, přestávají oslovovat.¹⁸

Přirozeným důsledkem poklesu vlivu křesťanského náboženství na společnost je nárůst významu etických otázek. Jedná se o oblast atomové fyziky, genetického bádání, lékařských věd, ekologie, ekonomie, vesmírného výzkumu a mnoho dalších. Politická a mocenská odluka státu od náboženství, stejně jako pluralita, však nemusí nutně znamenat zmenšující se roli náboženství ve společnosti.

---

¹⁶ Srov. Nešpor, Z., Lužný, D., Sociologie náboženství, Praha, Potrál, 2007, str. 67-70

¹⁷ Srov. Vido, R., Vzstanou noví bohové in Lužný, D., Václavík, D. a kol., Individualizace náboženství a identita, Praha, Malvern, 2010, str. 42 a násl.

¹⁸ Srov. Nešpor, Z., Lužný, D., Sociologie náboženství, Praha, Potrál, 2007, str. 141-169

Peter L. Berger, který patřil v šedesátých a sedmdesátých letech k hlavním představitelům sekularizační teorie, se sám později přiklání k její kritice. Dospěl k názoru, že dnešní svět je stejně náboženský, jako byl v minulosti. Zásadní chyba sekularizační teorie, na kterou sociologové upozorňují a které se dopouštěli v minulosti, je provázanost sekularizační teorie s konceptem modernizace společnosti.¹⁹

1.3 Náboženská situace v zemích západní Evropy v porovnání s ostatním světem

Evropská náboženská situace je v porovnání s ostatním světem výrazně odlišná. Evropská sekularizace je vysvětlována sociology různě. Francouzská socioložka Daniele Hervieu-Légerová tvrdí, že náboženství v Evropě přestalo plnit svou zásadní funkci, kterou je zakotvení člověka v posloupnosti minulých, současných i budoucích generací prostřednictvím kolektivní paměti.²⁰ Je to důsledek vývoje multikulturní společnosti. Tradiční zbožnost, která předpokládá účast na náboženských obřadech, se vytrácí a roste vliv netradičních konvertitů, pro které je důležité náboženské hledání a osobní zkušenost víry. Podobný názor sdílí i britský sociolog Callum Brown, podle kterého došlo v evropské společnosti ke „zhroucení sdíleného diskurzu“ poskytovaného církví. Dříve všeobecně známé náboženské výrazy a symboly se stávají pro Evropany nesrozumitelnými. Podle britské socioložky Grace Davieové je sekularizace důsledkem evropské individualizace a ztráty zájmu o společné záležitosti. Lidé si na církve vzpomenou v dobách osobních krizí nebo přelomových životních situací. Církev se tak podle Davieové stává poskytovatelem služeb. Nápadným rysem evropské spirituality je podle německého sociologa Huberta Knoblaucha důraz na neobyčejné zážitky, které jsou hledány v alternativním náboženství. Ze Studie evropských hodnot vyplývá, že přes vlivy globalizace se konkrétní společnosti mohou vyvíjet různými směry i přesto, že jsou vystaveny stejným ekonomickým a sociálním tlakům. Výjimečnost Evropy je právě v negativním postoji k institucionálnímu náboženství a v individualismu.

---

¹⁹ Srov. Václavík, D., *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha, Grada, 2007, str. 40

²⁰ Srov. Nešpor, Z., *Příliš slábi ve víře*, Praha, Kalich, 2010, str. 24 a násl.

Grace Davieová²¹ srovnává postoj obyvatel západní Evropy k účasti na náboženských obřadech a samotnou víru. Pojem sekularizace používá ve smyslu odvracení společnosti od náboženského vnímání světa a opouštění náboženských aktivit. Ze srovnání jasně vyplývá, že západní Evropané nejsou lidé sekulární, ale přestávají v určité míře navštěvovat náboženské obřady. Stávají se lhostejnými k vnějšímu, symbolickému praktikování víry. Výraznější pokles v návštěvnosti bohoslužeb je na protestantském severu, v České republice, Estonsku a bývalém východním Německu. Víra v Boha přetrvává, ale stává se zvláště u mladých lidí velice osobní.

Složení obyvatel z hlediska vyznání prochází rozsáhlými změnami. Relativně stálý je po dlouhá staletí počet židů. V západní Evropě žije přibližně milion židů. Nejpočetnější židovská komunita je ve Francii (500 000 – 600 000). Nejvíce se jich přistěhovalo do Francie po druhé světové válce ze severní Afriky. Británie je další zemí s velkou židovskou komunitou (přibližně 300 000 lidí).

Pozornost musíme věnovat přistěhovalcům do západní Evropy. Tři procenta západoevropského obyvatelstva tvoří muslimové. Je to přibližně 6 milionů lidí. Cílová země byla především Británie, která je historicky spjatá s Indií. Francie má tradičně blízký vztah k severní Africe. Nyní ve Francii žije početná muslimská komunita, čítající 3 až 4 miliony lidí. Do Německa putovali za prací lidé z jihovýchodní Evropy a Turecka. Zajímavou destinací pro muslimy je Švédsko, které vyniká pohostinností k přistěhovalcům. Západní země se s přítomností islámského náboženství budou muset vyrovnávat.

Evropa měla pro křesťanství v Africe rozhodující význam. Evropané přinesli na africký kontinent křesťanské náboženství. Ovlivnili jazykový vývoj, vzdělávací a správní systém. Nyní dochází k opačnému jevu. Afričané přinášejí své náboženské zvyky do Evropy. Jedná se také o změněný způsob prožívání křesťanství. Významné postavení zde hrají letniční církve, které působí v Evropě misionářsky. Ekonomické důvody vedoucí Afričany ke změně životního místa jsou prioritní. Afričané jsou většinou lidé s hlubokým prožíváním své víry, cestu do Evropy využívají evangelizačně. Role Afriky a Evropy se z hlediska evangelizace vyměnily. Vzniklé náboženské komunity poskytují přistěhovalcům potřebnou sociální i materiální podporu. Většinou jsou vedeny charismatickými vůdci,

---

²¹ Srov. Davieová, G., Výjimečný případ Evropa, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009

prožívání víry je radostné, plné písní a tanců. Problémem je nedostatek prostor ke scházení, ale také pohoršení evropských křesťanů.

Zásadní rozdíly v náboženské situaci vnímáme v rozdělení Evropy na protestantský sever a katolický jih. Státy Nizozemí, Německo a Švýcarsko se dají označit jako smíšené typy. V severních protestantských zemích dochází k rychlejšímu úpadku náboženské aktivity. Katolické Irsko se vymyká, situace je zde podobná Polsku. V obou zemích lze mluvit o náboženské formě obrany proti nadvládě. V Irsku se jedná o nadvládu Britů, Polsko se snažili okupovat Švédové, Němci a Rusové. V Irsku a Polsku náboženství hraje národnostní roli.

1.3.1 Proměny současného evropského náboženství

Podle socioložky G. Davieové, která ve své knize „*Výjimečný případ Evropa*“ srovnává evropský pohled na náboženství s ostatním světem, se z církví stávají dobrovolnické organizace. K nejvíce nábožensky praktikujícím lidem patří osoby se středním vzděláním, lidé starší a ženy. Jak bylo výše řečeno, účast na náboženských obřadech klesá. K církvi se ale z dálky hlásí velké množství lidí, kteří využívají církevních služeb v kritických okamžicích života nebo v období národních krizí. Evropané přestávají vnímat náboženskou praxi jako povinnost, naproti tomu se zdůrazňuje svobodná volba, která souvisí s naplněním duchovních potřeb člověka. Lidé chodí do kostela, protože chtějí, ne protože musí. Budou ale chodit do kostela, jen pokud bude jejich duchovní potřeba uspokojována. Zároveň je množství lidí, kteří s křesťanstvím pouze sympatizují a k církevním službám se připojí jen v případě osobních krizí.

Proces modernizace vedl od preindustriální společnosti k industriální, kde výrazně klesl vliv křesťanských církví na kvalitu společenského života. Dále ale vývoj pokračuje k postindustriální společnosti založené především na službách. V současnosti, která je již postindustriální, lidé kladou velký důraz na duševní pohodu a všeobecnou kvalitu života. Dochází k návratu a znovuobjevení potřeby duchovních hodnot, které vnitřní spokojenost přináší. Evropa je nejvíce sekularizovaný světadíl, přesto ani zde náboženství neztrácí své místo. Sekularizace ve smyslu odvracení společnosti od víry se nemusí šířit po celém světě. Podle Grace Davieové je sekularizace pouze evropský jev, který bezprostředně nesouvisí

s moderním vývojem světa. Evropa je oproti ostatnímu světu svým sekularismem výjimečná.²²

Tabulka 5 vypovídá o výrazných rozdílech mezi evropskými zeměmi podle podílu lidí, kteří se považují za zcela nenáboženské. Uvádí ji Jiří Hanuš²³ podle empirických sociologických šetření European Value Study 1991, 1999 a European Social Study 2002.

Tabulka 5: Diference v rozsahu populace chápající sebe sama jako zcela nenáboženské bytosti (souhlasí s tvrzením: „Nic takového jako Bůh jako osoba či životní duchovní síla neexistuje.“) - zdroje EVS 1991, 1999 24

% populace zcela nenáboženské	1991	1999
Do 4,9 %	Irsko, Island, Polsko, Rumunsko, S. Irsko	Irsko, Island, Itálie, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, S. Irsko, Řecko, Chorvatsko
5-10 %	Finsko, Itálie, Portugalsko, Velká Británie, Rakousko	Finsko, Litva, Rakousko, Španělsko
11-15 %	Belgie, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Norsko, Holandsko	Belgie, Bulharsko, Estonsko, Lotyšsko, Holandsko, Slovensko, Švédsko
16-20 %	Slovensko	Dánsko
21-25 %	ČR, Dánsko, Švédsko, Francie	ČR, Maďarsko
26-30 %	Maďarsko, Německo	
Nad 30 %	Bulharsko	

Znovu se potvrzuje fakt, že ve většině evropských států se převážná část obyvatelstva nechce označit za nenáboženské.

²² Srov. Davieová, G., Výjimečný případ Evropa, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009

²³ Hanuš, J., Vybíra, J., Náboženství v globální občanské společnosti, Brno, CDK, 2007, str. 146

²⁴ Hanuš, J., Vybíra, J., Náboženství v globální občanské společnosti, CDK, 2007, str. 146

1.4 Vývoj náboženské situace v českých zemích od 19. století do současnosti

České země prošly z hlediska postoje k náboženství speciálním historickým vývojem před založením Československé republiky, v období první republiky i v éře komunistické nadvlády. V těchto obdobích byl společenský pohled na výuku náboženství i celkové pojetí náboženství naprosto rozdílný. Historické důsledky ovlivňují současné pojetí náboženské edukace u nás. Bez porozumění historickým souvislostem nemůžeme specifickou situaci českého pojetí výuky náboženství pochopit. A stejně tak bez pochopení alespoň nedávné české historie nelze porozumět výrazně proticírkevnímu naladění české společnosti. Z těchto důvodů zařazuji do své práce krátký rozbor historického pohledu na náboženství u nás.

1.4.1 Devatenácté století – založení Československa 1918

Na počátku devatenáctého století se naprostá většina Čechů hlásila ke katolické církvi. Evangelíci byli tolerováni, ale zůstávali v podřadné pozici. Množily se smíšené sňatky, i když oběma církvemi byly pokládány za nežádoucí. Náboženský život se z celkového pohledu formalizoval. Na místo religiozity se také v Čechách dostávaly jiné společenské domény. Ke slovu přicházela tzv. slovanská myšlenka²⁵. Do povzbuzování národního vědomí se zapojili také římskokatoličtí duchovní, kteří si až od čtyřicátých let devatenáctého století začali uvědomovat možné negativní důsledky na církev. Začalo se oslavovat období mezi českou reformací a Bílou horou jako historická éra, která proslavila Čechy v zahraničí. Vzpomnělo se také na Jednotu bratrskou. Národní myšlenky šířili právě katoličtí duchovní, neboť evangelických duchovních byl skrovný počet. Katoličtí intelektuálové nechtěli zpochybnit svou vlastní církev. Byli si vědomi historických chyb a snažili se upozornit na dobré stánky nekatolické religiozity.

Zásadní změnu přinesly procesy, které proběhly v celé Evropě během revolučních let 1848 – 1849. Byla zrušena cenzura, což vedlo ke zvýšené kritice katolické církve. V české politické reprezentaci narůstala liberálně a nacionálně orientovaná složka. Kritické postoje vůči katolické církvi sílily ve značné části

---

²⁵ Cit. Hroch Miroslav 1936 (převzato z Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 51)

politické reprezentace. Revoluce byla poražena a následný bachovský absolutismus formálně podporoval katolictví. Katolické církvi se vrátily pravomoci odebrané Josefem II. Ale vnitřně se český národ ke katolické církvi nevrátil. Katolická církev s převažujícím počtem německy mluvících členů episkopátu se jevila jako nenárodní, nemoderní a protiliberální. Objevují se oslavné hlasy na Jana Husa, který se stává pro značnou část českých intelektuálů symbolem národních a liberálních snah. Na Staroměstském náměstí je v Praze v roce 1903 slavnostně položen základní kámen pomníku Jana Husa. Pokus římských katolíků povzbudit zakotvení českého národa ve svatováclavské tradici a připomenout gotickou zbožnost nebyl úspěšný. T. G. Masaryk formálně opouští římskokatolickou církev a vstupuje do církve reformované. Přesto většina národa zůstala formálně katolické církvi věrná.

Konec první světové války a založení Československa daly další průchod protikatolickým tendencím. Na Staroměstském náměstí byl povalen mariánský sloup. Docházelo k masivnímu odstupu od katolické církve. Byla založena Církev československá husitská, do které vstoupila asi polovina bývalých katolíků. Další vstoupili do Českobratrské církve evangelické, která vznikla sloučením reformovaných církví. Ostatní zůstali bez vyznání. V katolické církvi zůstávalo množství lidí pouze formálně. Svědčí o tom například rostoucí počet rozvodů nebo používání kremace, které byly katolickou církvi zakázány. České země byly uváděny sociology jako prokazatelný příklad sekularizační teorie.²⁶

1.4.2 Druhá polovina 20. století – první dekáda 21. století (ČR jako součást Evropy)

V celé Evropě dochází ve druhé polovině 20. století k odklonu od církve. Tento jev není kupodivu závislý na protináboženské propagandě, která vzrůstá v socialistických státech. Účast na bohoslužbách klesá s několikaletým zpožděním také v katolických zemích, jako jsou Španělsko a Irsko. Lidé patřící do církve stárnou, převažují ženy. V západní Evropě jsou to lidé vzdělanější, ve východní Evropě naopak převažují lidé s nízkým vzděláním. Tabulka 1 je vypracovaná podle Mezinárodního programu sociálního výzkumu (ISSP) z roku 2008.

---

²⁶ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 50-59

Tabulka 1: Náboženská příslušnost ve vybraných evropských zemích podle výzkumu ISSP 2008 (v procentech)²⁷

<i>Země</i>	<i>nevěřící</i>	<i>římští katolíci</i>	<i>protestanti</i>	<i>pravoslavní</i>	<i>ostatní křesťané</i>	<i>muslimové</i>	<i>židé</i>
Belgie	21,8	75,0	0,7	0	0	0,9	0
Česká republika	64,7	30,4	2,9	0	1,8	0	0
Finsko	18,3	0	78,0	1,2	1,4	0	0
Francie	48,6	47,4	1,3	0,2	0,5	1,1	0
Dánsko	14,3	0,7	83,3	0	0	0,3	0
Chorvatsko	6,5	88,4	0,2	3,5	0	1,0	0
Irsko	7,7	86,0	3,1	0,5	0,3	1,4	0
Kypr	0,4	0,4	0,1	98,9	0	0	0
Lotyšsko	39,3	19,4	21,6	19,2	0,5	0	0
Německo	34,4	29,3	29,8	0,9	2,2	2,8	0
Nizozemí	43,0	28,0	23,8	0	1,5	1,5	0
Norsko	16,0	0,7	78,8	0	3,5	0,9	0
Portugalsko	10,2	85,7	2,6	0,6	0,2	1,0	0,5
Rakousko	16,4	76,0	3,9	0	1,2	1,8	0
Slovensko	18,7	66,0	11,9	0	3,3	0	0
Slovinsko	19,7	74,2	1,4	2,1	0,4	2,0	0
Spojené království	32,9	18,4	37,3	0	7,1	1,7	0,7
Španělsko	22,0	74,6	1,0	0,7	0	1,3	0
Švédsko	29,8	1,1	66,6	0,7	0,2	1,1	0
Švýcarsko	26,0	30,2	35,4	0,9	2,3	3,0	0,7

V sedmdesátých letech začala v Evropě vznikat tzv. nová náboženská hnutí. Jejich původ byl různý. Vytvářely se jako součást zavedených církví, některé byly napodobeniny východních náboženských tradic, jiné můžeme řadit mezi náboženské sekty. Obdobím největšího rozvoje byla pro ně sedmdesátá léta. V dalších desetiletích jejich vliv klesá. Ve východní Evropě se objevují až v letech devadesátých, za vlády komunistů jejich vývoj nebyl možný. Jako důležitější součást náboženského obrazu společnosti vidí Z. R. Nešpor „charismatický katolicismus a evangelikální křesťanství“, i když i tato hnutí oslovují malou část populace. Účast na bohoslužbách zobrazuje tabulka 2. Velice nízkou účast na bohoslužbách vykazují severní země. Také ve Francii, v České republice a v Lotyšsku je účast na bohoslužbách nižší než 10 % populace.

²⁷ Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Kalich, Praha, 2010, str. 61

Tabulka 2: Frekvence účasti na bohoslužbách ve vybraných evropských zemích podle výzkumu ISSP 2008 (v procentech)²⁸

<i>Země</i>	<i>dvakrát měsíčně</i>	<i>několikrát ročně</i>	<i>nejvýš jednou ročně</i>	<i>nikdy</i>
Belgie	11,2	17,6	17,2	54,0
Česká republika	9,9	8,8	19,9	61,5
Finsko	5,5	13,2	69,9	11,4
Francie	8,4	11,5	22,1	58,0
Dánsko	6,0	24,2	43,5	26,3
Chorvatsko	33,0	41,8	10,7	14,4
Irsko	50,5	24,8	13,6	11,1
Kypr	23,0	51,5	15,3	10,2
Lotyšsko	9,9	28,4	25,3	36,4
Německo	16,1	19,0	29,5	35,3
Nizozemí	16,2	23,8	30,3	29,7
Norsko	5,5	10,0	42,0	42,5
Portugalsko	38,0	29,2	26,0	16,8
Rakousko	21,9	56,9	26,1	24,6
Slovensko	35,8	20,2	17,6	26,4
Slovinsko	22,3	40,6	11,3	25,8
Spojené království	26,7	16,6	13,7	43,0
Španělsko	43	11,9	49,9	33,9
Švýcarsko	17,8	29,8	35,9	16,5

Nejvýznamnější přínos klasických církví pro soudobou společnost západní Evropy je podle O. Hamplové zprostředkování přechodových rituálů a práce v sociální a vzdělávací oblasti. Počet křtů, církevních svateb a pohřbů klesá výrazně pomaleji než počet lidí hlásících se k církvi. Česká republika má však v Evropě jedno z nejméně procentuálně vyčíslených křtů, církevních svateb a množství lidí navštěvujících pravidelně bohoslužby. Méně těchto církevních služeb využívají jen Estonci a obyvatelé bývalého východního Německa.²⁹ Nejvyšší počet křtů je v jižních státech Evropy, Irsku a Řecku. Ve Francii a v Anglii je zase vysoký počet lidí pokřtěných v dospělosti. Občanský sňatek a vítání občánků často u Evropanů nahrazují svátosti manželství a křtu, avšak světské pohřby příliš vyhledávány nejsou. Kněží jsou často voláni i ke kremacím. Světské pohřby jsou příliš

²⁸ Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 62

²⁹ Srov. Hamplová, D., Religiozita dospělých v České republice na počátku 21. století in Lužný, D., Nešpor, Z. Náboženství v menšině, Praha, Malvern, 2008, str. 20

beznadějně, vždyť člověk bytostně touží po naději. Církevní pohřby jsou rituály, které jsou nejvíce od církve žádány. V Čechách ale klesá počet jakýchkoli pohřbů.

Velké křesťanské církve změnilly svou funkci, většina společnosti se církevního života běžně neúčastní, pouze jej příležitostně využívá. Církve byly na konci osmdesátých let chápány jako garanti společenských hodnot a norem. Lidé si uvědomují křesťanské základy evropské kultury. O církevní školství je větší zájem než o klasickou příslušnost k církvím. Zájem roste díky kvalitě církevního školství a také z důvodu předávání křesťanských hodnot, které rodiny často postrádají.

Mimořádná situace je v Polsku, kde církev měla vysoký kredit odpůrce komunismu. Svou roli se hrálo také vědomí polského původu papeže. Katolická církev po pádu komunismu v Polsku vede politickou scénu. V Sejmu je v roce 1990 přijat zákon omezující potraty, do škol se vrací povinné náboženství. Katolické náboženství se stává státním. Sociální a politický vliv katolické církve v Polsku od konce osmdesátých let roste.

Po většinu dvacátého století se katolická církev přizpůsobovala liberální teologii, nyní dochází naopak k posílení charismatických hnutí, která oslovují duchovně hledající lidi nespokojené s přílišným modernismem a toužící po osobním vztahu s Kristem.³⁰

1.4.3 Stav církve po pádu komunismu v ČR

Po čtyřicetiletém vládnutí komunistů byla církev v České republice vytlačena z veřejného života. Komunistům se podařilo omezit působení církve v podstatě na provozování bohoslužeb a vysluhování svátostí. Jiná činnost jí v době komunistické vlády nebyla povolena. Hrůza statečných perzekuovaných křesťanů provozovala i jiné aktivity, jako vydávání literatury, přednášky, diskuse, promítání křesťanských filmů. Za komunismu bylo také vysvěceno tajně množství kněží, kteří svoji službu vykonávali ilegálně.

Ideálem komunistů byl kněz, který je pasivní, s vyučováním náboženství to nepřehání. Pouze vysluhuje svátosti. Situace v ostatních křesťanských církvích byla podobná. Evangelickým církvím zprvu komunisté díky národní tradici a nesvázanosti s Vatikánem nadřžovali, ale po statečném odsouzení ruské invaze

---

³⁰ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 65 a dále

v roce 1968 se evangelíkům dostávalo stejných represí a trestů. Společensky aktivní duchovní byli zbavováni státního souhlasu, aktivní teologové křivě obviňováni.³¹

Materiální destrukce církevního majetku byla skandální. Čtyřicet let vládnutí komunistů bylo obdobím destrukce sakrální architektury. Stát převzal majetek církve, o který se naprosto nestaral. Mnoho kostelů bylo zbořeno nebo využíváno na jiné účely, velké množství kostelů pomalu chátralo. Destrukce se týkala i malých sakrálních památek, jako jsou kapličky a boží muka.

Zejména katolická církev se potýkala se značným nedostatkem duchovních. Vzdělání duchovních bylo v období komunistické éry zanedbáváno po stránce kvantitativní i kvalitativní. Církev se uzavřela do svých ghett, která nebyla pro veřejnost zajímavá. Tradiční křesťané svou víru neprosazovali, spíše ji skrývali.

Socioložka Erika Kadlecová si ale již v polovině osmdesátých let všimla náboženského oživení. Zájem o náboženství byl větší ve městech, mezi vzdělanými lidmi a mladými. Kadlecová vysvětlovala zvýšení zájmu o náboženství vystřízlivěním ze socialistických slibů a pochopením, že věda a pokrok náboženství nenahrazují. Podle Kadlecové církve opustili pouze ti, kteří nebyli skutečně věřící. Po pádu komunismu byla církev hodnocena pozitivně jako odpůrce komunistického režimu. Kladně byli hodnoceni někteří aktivní odpůrci komunistů z řad církevních představitelů, např. František kardinál Tomášek. K oživení zájmu o katolickou víru přispělo vyhlášení programu Desetiletí duchovní obnovy národa. Zájem byl také o jiná duchovní hnutí. Vycházelo mnoho duchovní literatury nejrůznějšího směru. Po pádu komunismu se zdálo, jakoby se měl stav náboženské horlivosti opět vrátit. Předpokládalo se, že nastává období rozkvětu křesťanství. Další roky ovšem ukázaly, že šlo jen o rychlé vzplanutí, které brzy pohaslo. Došlo sice k obnově církví, jejich opětovnému vstupu do politiky a médií, ale řešení církevních problémů a neschopnost dosáhnout požadavků církevních příkázání i příkázání evangelia lidi od církví opět odradilo. Došlo na problémy s restitucemi církevního majetku a se smlouvou s Vatikánem. Zájem o křesťanství byl povrchní. Ke katolickému náboženství se opět hlásili spíše lidé starší s nižším vzděláním a ženy. Podle sociologického výzkumu „Detradicionalizace a individualizace náboženství v České republice“ byly znalosti víry lidí hlásících se ke křesťanství na velice nízké úrovni. Jenom třetina respondentů věřila, že Ježíš je Boží syn. Třetina

---

³¹ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 70

„katolíků“ nechodila na bohoslužby. Jenom pětina věřila, že existuje osobní Bůh. Ostatní věřili v obecné posvátno. Víra v posmrtný život byla sice vyšší, zaznamenána byla u poloviny respondentů. Ale víra v pravdivost horoskopů byla dvoutřetinová. Postupně se lidé od tradiční křesťanské víry opět odvrátili ve prospěch jiných spirituálních vlivů.³²

1.4.4 Současná náboženská situace v české společnosti

V české společnosti došlo v první dekádě od převratu k výraznému přesunu lidí z církví do kategorie „bez vyznání“. Posun ve vyznání lidí podle sčítání lidu v roce 2001 ukazuje tabulka 3.

Tabulka 3: Vyznání podle sčítání lidu 1991 a 2001³³

<i>Deklarované vyznání</i>	<i>1991</i>	<i>2001</i>
Bez vyznání	39,9	59,0
Římskokatolické	39,0	26,8
Českobratrské evangelické	2,0	1,1
Československé husitské	1,7	1,0
Ostatní křesťanské	1,0	0,8
Mimokřesťanské	0,2	2,5
Neví, neodpověděli	16,2	8,8

Pokles věřících u velkých církví je zapříčiněn především úmrtím starší generace, vliv individuální volby do pozice „bez vyznání“ je také zřejmý, ale nejedná se o dramatický odklon. Českou společnost můžeme dělit na tři tábory: církevní věřící, kategorie „mezi“ (hledající, nerozhodnutí) a ateisté. Takové dělení zobrazuje tabulka 4.

Tabulka 4: Věřící a nevěřící v české společnosti podle výzkumů ISSP 1998 a 2008 v procentech³⁴

	<i>církevní věřící</i>	<i>kategorie „mezi“</i>	<i>ateisté</i>
ISSP 1998	12,1	66,3	21,6
ISSP 2008	9,7	50,7	39,9

³² Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 80

³³ Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 102

³⁴ Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 104

Je nutné připomenout, že tyto kategorie se během života jednotlivce mohou měnit a prolínat. Podle jiného výzkumu ISSP v roce 2008 byly zjištěny zajímavé informace o konkrétní náplni víry římských katolíků, která se mnohdy naprosto neshoduje s oficiálním učením církve. 68 % pravidelných účastníků bohoslužeb např. věří věštčům, polovina horoskopům a 27 % věří dokonce na reinkarnaci. Z těchto čísel jasně vyplývá potřeba náboženského vzdělání všech vrstev obyvatel.

Přes velký pokles členů církve je zřejmé, že církevní křesťanství nezanikne. V malých církvích počet nepatrně roste, dochází také ke změně struktury složení členů velkých církví. Religiozita začíná růst u mladší vzdělané části obyvatel měst. Za posledních dvacet let došlo k výrazně většímu poklesu lidí oficiálně se hlásících k církvi, než je pokles lidí pravidelně navštěvujících bohoslužby. Zdeněk Nešpor uvádí, že jednou měsíčně chodí na bohoslužby 10 - 15 % obyvatel ČR, příležitostně navštíví bohoslužby 30 - 40 % Čechů. Žen je na bohoslužbách dvakrát více než mužů.³⁵

Důležitou náboženskou skutečností je alternativní spiritualita, která je v současné společnosti oblíbená. Jedná se přibližně o čtvrtinu obyvatel různých věkových i vzdělanostních skupin. Základní vlastností tohoto zaměření je odmítání „církevního náboženství“. V české společnosti také stoupá podíl nekompromisních ateistů. Tato skupina přebírá komunistické argumentace minulých let přepracované na aktuální dění. Kritizují náboženství podle jeho historických provinění, používají termíny „opium lidstva“, zajímají se o restituce a církevní skandály. D. Václavík uvádí ve své publikaci názor socioložky Hamplová, podle které patří církve k nejméně věrohodným institucím. Podobná situace je i v ostatních východoevropských zemích. Liberálové spatřují v mnohých církevních názorech překážku demokracie a omezování lidských práv.³⁶

1.4.5 Nová náboženská hnutí v české společnosti

Pohled Čechů na náboženství ovlivňují nová náboženská hnutí. Bez pochopení příčin tohoto jevu nelze dobře hodnotit současnou náboženskou edukaci u nás. Náboženská situace v české společnosti se výrazně odlišuje od náboženského vzdělávání, které probíhá na českých školách. Cílem této kapitoly je seznámit

---

³⁵ Srov. Nešpor, Z., *Příliš slábi ve víře*, Praha, Kalich, 2010, str. 85 a dále

³⁶ Srov. Václavík, D., *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha, Malvern, 2007, str. 68 (použito autory Hamplová 2000, str. 18-19)

čtenáře s moderním praktikováním náboženství v českém pojetí a navázat vysvětlením českého postoje k ateizmu. Negativní postoje k náboženství jsou v dětech stále ještě poměrně často zasévány ve školním procesu. Církev se z pohledu dějin vykresluje stále jako instituce nepřející přírodním vědám, bojující proti pokroku a držící lidi ve slepé poslušnosti. Historické chyby církve jsou podávány bez porozumění kontextu dějin. Hodiny náboženství na školách pak působí odtažitě a kontrastně vzhledem k ostatním předmětům.

Žízeň po náboženství, kterou neuspokojily tradiční církve, se v devadesátých letech projevila ve vzniku nových náboženských hnutí, která měla původ v zahraničí. Ale zájem se ukázal krátkodobý i u těchto nových náboženských směrů. Dlouhodobí členové se počítají jen na stovky. Původní množství náboženských směrů se redukovalo. Přesto jsou podle Davida Václavíka nová náboženská hnutí pokusem o vyplnění potřeby akceptace, sebepřijetí a snahou o vypořádání se s důsledky sekularizace a racionalizace.³⁷ Početně významnými zůstali Svědkové Jehovovi, hnutí Haré Kršna a některé buddhistické organizace. Svědkové Jehovovi se prohlašují za jedinou cestu ke spáse. Materiální pomoc a významná misijní činnost je dokázaly přivést na čtvrté místo co do velikosti církví v České republice. V posledních letech jejich počet stagnuje. Haré Kršna se prohlašuje za jedinou pravou cestu hinduismu. Jejích členů je daleko méně, jen několik desítek.

Náboženství obecně v České republice přestává plnit spojující funkci. Ve společnosti je všeobecně kladen důraz na jednotlivce a jeho zájmy. Dochází k růstu spirituálního trhu, k nebývalému rozvoji obchodů s „duchovní“ tematikou. Populární časopisy zavedly astrologické či terapeutické oddíly. Vyhledávanými praktikami se stává léčitelství, homeopatie. Češi jsou ochotni vydat mnoho peněz za nákup knih zabývajících se touto problematikou. Jedná se o astrologické, numerologické, spiritistické knihy. Oblíbené jsou také tradice dálného východu. Současný trend je nejvíce příznivý k psychologickým příručkám se spirituální dimenzí. Nebývalé množství peněz se utratí také za knihy o zdravé výživě a přírodní léčbě.

U Čechů se těší největšímu zájmu takové spirituální aktivity, které nejsou spojovány s žádnou církví. Duchovně založení Češi neodmítají křesťanství, ale mají

---

³⁷ Srov. Václavík, D., Sociologie nových náboženských hnutí, Praha, Malvern, 2007, str. 71

negativní postoj k církvím. Hlubší znalosti nejen o křesťanství, ale i o buddhismu, který je jim sympatický, Češi postrádají.

Důležitým faktorem pro rozhodování je náboženská výchova v dětství. Pravidelná účast na bohoslužbách zvyšuje zájem o nadpřirozeno, ale není jednoznačně zárukou setrvání v církevním křesťanství. Míra praktikování náboženství v církevních institucích je nízká, souvisí také s malou náboženskou vzdělaností.

Nejvýznamnějším faktorem, který ovlivňuje návštěvnost bohoslužeb v dospělosti, je podle Dany Hamplové stále náboženská výchova v rodině, spojená v dětství s pravidelnou účastí na bohoslužbách.³⁸ Pokud ale dospívající děti osobně nepřijmou náboženství z dětství, tak často po životních změnách, například změně bydliště, přechodu na vysokou školu apod., náboženskou cestu rodičů snadno opouští (viz kapitola Individualizace).

1.4.6 Ateistické postoje Čechů

Dana Hamplová rozvádí názor na religiozitu Čechů, kteří se označují za nábožensky vyprázdněné, odmítající náboženství jako takové. Česká republika se řadí mezi nejateističtější země Evropy. Český ateismus je specifický vzhledem k historii a společenské atmosféře. Náboženská edukace v Čechách by měla s těmito specifiky počítat, proto se chci českými ateisty zabývat podrobněji.

Většina českých ateistů nemá své názory hluboce rozumově zdůvodněné. Přijali svůj ateismus automaticky od většinové společnosti, působením socializace. Nemají většinou žádnou zkušenost s duchovní aktivitou kromě čtení horoskopů. Jsou nevěřící zvykově. Skutečně přesvědčených ateistů, kteří došli ke svému světovému názoru hlubokou reflexí, je málo. Vůči náboženství má mnoho lidí lhostejný postoj. Mediální zpravodajství informuje o náboženském hnutí málo a spíše negativně. Výrazně negativní jsou informace o islámu, který vyvolává strach. Církevní otázky lákavé pro média jsou restituce církevního majetku, vliv církví na školství a rodinnou politiku. V České republice křesťanské církve slouží především svým věřícím. Malá je také spolupráce mezi křesťanskými církvemi a novými spirituálními aktivitami.

---

³⁸ Srov. Hamplová, D., Religiozita dospělých v České republice na počátku 21. století in Lužný, D., Nešpor, Z. Náboženství v menšině, Praha, Malvern, 2008, str. 30

Česká společnost je charakteristická svým nezájmem o náboženství. Česká republika zaujímá jedno z předních míst mezi evropskými státy v podílu obyvatel, kteří se nehlásí k žádnému církevnímu uskupení. Údaje čerpá Dana Hamplová z mezinárodního srovnávacího šetření *International Social Survey Programme (ISSP)* z roku 2005, které zpracovává údaje z šestnácti evropských zemí. Více než 60 % respondentů v ČR uvedlo, že nepatří k žádnému náboženskému vyznání. Česká republika má v této pozici zcela bezpečně první místo, dokonce s velkým náskokem nad Velkou Británií a Francií, které následovaly. Čechů bez vyznání bylo procentuálně dvakrát více. Jednou týdně navštěvuje v Čechách podle Hamplové bohoslužby kolem deseti procent respondentů. Podle církevních statistik je to jenom pět procent. Těch, kteří bohoslužby nenavštěvují vůbec, je padesát až šedesát procent. Ze stejných výzkumů vyplývá, že Češi církvím nedůvěřují. Naprostou důvěru k církvím vykazala jen tři procenta dotazovaných. Většina odpověděla, že má k církvím velice malou důvěru. Obecně pro českou společnost tedy platí, že většina Čechů nepatří k církvím, nemá k nim důvěru a nenavštěvuje bohoslužby. Hamplová zastává názor, že i přes vysoký nezájem o církevní náboženství, skutečných ateistů je velice málo. Uvádí výsledky šetření *Detradicionalizace a individualizace náboženství (DIN)* z roku 2006, kdy pouze patnáct procent Čechů se přidalo k tvrzení, že „*neexistuje Bůh, ani duch, ani žádná nadpřirozená síla*“. Třicet devět procent naopak míní, že „*existuje nějaká nadpřirozená síla*“. Je zajímavé, že pouze polovina z těch, kteří navštěvují bohoslužby, věří v existenci křesťanského Boha jako osoby.³⁹

Zajímavý a naprosto odlišný pohled na ateisty přináší T. Halík,⁴⁰ který srovnává jejich zkušenosti se zkušeností svaté Terezie z Lisieux. Porovnává její noci víry s ponořením do tmy ateistů. Neodsuzuje je pro nedostatek víry. Naopak jim touží být společně s Terezií nablízku. Prožitek nicoty bez víry v Boha je pro něj podobný jako ponoření do tmy a nezakoušení Boží přítomnosti, kdy se Bůh jeví naprosto vzdáleným. Zralá víra podle něj není neměnná skutečnost, ale stále nenaplněný úkol. Podle Halíka je nezbytné Boha vždy vnímat jako Tajemství. Zakoušení Boží

---

³⁹ Srov. Hamplová, D., *Religiozita dospělých v České republice na počátku 21. století* in Lužný, D., Nešpor, Z. *Náboženství v menšině*, Praha, Malvern, 2008, str. 21-23

⁴⁰ Srov. Halík, T., *Vzdáleným nablízku*, Praha, Lidové noviny, 2007, str. 58

nepřítomnosti může vést k zápasu o víru nebo k rezignujícímu agnosticizmu, který se o další poznávání Boha nesnaží.⁴¹

Vysoká míra českého ateizmu je nesporná, nemusí být ale fatální záležitostí, může v sobě skrývat i zárodky naděje.

1.4.7 Migrace a náboženství

Jak už jsem několikrát předeslala, náboženskou situaci Evropy a její pohled na náboženskou edukaci výrazně ovlivňuje migrace z muslimských zemí. Pokud náboženská edukace nebude tuto situaci reflektovat, stane se izolovaným procesem pro stále menší počet dětí. Z těchto důvodů uvádím kapitolu týkající se vlivu migrace na náboženství.

Migrace obyvatel naší planety je nebývalá. Vlastní náboženství imigrantů jim pomáhá v udržování společenských vazeb s krajany a často je hlavním odlišujícím prvkem od majoritní společnosti. V západní Evropě docházelo v minulosti k migracím vlivem rozpadu koloniálních území. Do Spojeného království se přistěhovali hinduisté, muslimové a sikové z Indie. Do Francie přišli muslimové ze severní Afriky, do Nizozemí z Turecka a Maroka. Do Německa se přistěhovalo za prací množství lidí z Turecka a Jugoslávie. Výsledkem migrací je souhrn různých náboženských komunit, jejichž členové jsou různými způsoby integrováni do většinové společnosti. Islám pro ně představuje jednu z hlavních překážek integrace. Díky vysoké porodnosti se procentuálně podíl cizích náboženských minorit ve společnosti zvětšuje. Problémy imigrantů se vyhrtyly v druhé polovině dvacátého století, kdy dospěly děti imigrantů. Tito lidé se již nespokojí s málem a uvědomují si své nevýhodné postavení vůči místní většině. Majoritní společnost začala bolestně pociťovat malou míru muslimské integrace, např. při ničení majetků a nepokojích mladých lidí na předměstích velkých měst.

Islám je úzce provázán s politikou a sociálním systémem státu, což působí kontrastně vůči politice sekulární Evropy. Ke zvyšování sociálního napětí přispívá jednostranná negativní informovanost veřejnosti o islámu.

Migrace do České republiky samozřejmě nedosahuje takových rozměrů jako v západní Evropě, nicméně také se stala migrační destinací. Jedná se především o migranty z bývalého Sovětského svazu a z Vietnamu. Nejvýznamnějším

---

⁴¹ Srov. Halík, T., Vzdáleným nablízku, Praha, Lidové noviny, 2007, str. 72

migračním náboženstvím republik bývalého Sovětského svazu je pravoslaví a řecký katolicismus. Oba patří do křesťanské rodiny, ale vyznačují se odlišnou církevní praxí. Vietnamská komunita je značně sekularizovaná, jejím náboženstvím je původně buddhismus.

V případě islámu jde o okrajovou záležitost tvořenou jednotlivci a konvertity z řad českých partnerů muslimů. V české společnosti je patrná uzavřenost vůči cizím náboženstvím. Češi by byli raději, kdyby se imigranti svého náboženského přesvědčení vzdali. „*V situaci, kdy toho většina společnosti moc neví ani o křesťanství, je míra porozumění jiným náboženským kulturám téměř nulová.*“⁴²

Vztahy s migranty a setkávání s jejich náboženstvími poukazují na důležitost vlastních náboženských kořenů, které nelze ignorovat, tak jako církve samotné. Neznalost vlastních kulturně náboženských kořenů způsobuje neporozumění a neadekvátní reakce k jiným náboženstvím.

V České republice je přispěním čtyřicetileté komunistické vlády sekularizace chápána jako projev pokrokového vývoje společnosti. Jednou z důležitých funkcí náboženství je zvládání přechodových stavů. Jak si s nimi poradí společnost, která náboženství odmítá, je otázka.⁴³

1.4.8 Život muslimů v české společnosti

Česká republika je součástí Evropy, která je v současné době výrazně konfrontována s islámem. V České republice je muslimských imigrantů malé množství, nicméně také je imigračním destinací a vzhledem k celkovému klimatu v Evropě se musí k problému muslimské integrace racionálně postavit. Výuku náboženství na školách by měl tento aspekt ovlivnit. Děti se ve škole i v běžném prostředí života budou s muslimskými dětmi setkávat. Neznalost životního stylu muslimů v Čechách způsobuje strach z neznámého a tendence k negativní stigmatizaci islámu. Právě výchova a vzdělání může výrazně napomoci k řešení problému. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla do své práce zařadit kapitolu, která stručně mapuje život muslimů v české společnosti.

První kontakty islámu s českou společností souvisí s usazováním muslimů z Balkánu v Rakousku-Uhersku po anektování Bosny a Hercegoviny. Po vzniku

---

⁴² Cit. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 152

⁴³ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 60 - 186

Československa se stali balkánští muslimové obyvateli Československé republiky. Do Československa se přistěhovali také muslimové ze Sovětského svazu (Čerkesové a Tataři) a Albánie (studenti). Od poloviny třicátých let se začala rozvíjet muslimská náboženská obec, která měla přibližně 700 členů.⁴⁴ Po druhé světové válce muslimská obec stagnovala, za vlády komunistů došlo k zastavení činnosti. Po listopadu 1989 se muslimové začali opět organizovat a vyvíjet činnost. V roce 1998 bylo v ČR zaregistrováno 600 muslimů. Desetinu z nich tvořili Češi, ostatní byli cizinci. Do České republiky směřovali imigranti – uprchlíci, obchodníci, studenti. Objevili se i čeští konvertité.

Islám je českou veřejností vnímán výrazně negativně. V roce 2006 bylo podle Z. Lužného zjištěno, že 60 % Čechů se islámu bojí. V médiích je islám prezentován jako tvůrce násilí. Přesto si muslimové v české společnosti našli své místo a bojovali o výstavbu mešit v Praze, Brně a v Teplicích. Dnes jsou muslimové především imigranti z Iráku, Jemenu, Sýrie, Libye, Tuniska, Bosny a Hercegoviny, Bulharska, zemí bývalého Sovětského svazu, Makedonie, Srbska, Turecka, Afghánistánu a Pákistánu. K první velké imigrační vlně došlo v sedmdesátých letech, kdy v České republice začali studovat mladí lidé ze spřátelených islámských zemí. K druhé velké imigraci dochází po roce 1989. Muslimové se snaží kromě vlastní náboženské praxe o zlepšení povědomí české společnosti o islámu. Islám je celosvětové náboženství, muslimové tvoří téměř pětinu lidstva. Islám podává jako každé náboženství výpovědi o světě a místu člověka v něm. V islámu platí zákon šarí'a, který lze aplikovat na všechny oblasti života. Muslim neodděluje svět náboženský a světský. Jako základ žitého islámu předkládají Z. Lužný a D. Václavík dodržování pěti zásad: vyznání víry, modlitba, náboženská daň, půst v měsíci ramadánu a pouť do Mekky. Muslim patří do obce věřících a cítí sounáležitost s muslimy na celém světě. Islám zasahuje do sociálního i politického života. Na nejvyšší místo klade islám hodnotu života, podporuje mezilidskou solidaritu. Ze sféry etického jednání islám zakazuje lhát, krást nebo někomu ubližovat. Muslimové by měli žít v dobrých sousedských vztazích. Další důležitý sociální aspekt je celoživotní úcta k rodičům. Z praxe víry je důležitá pravidelná modlitba pětkrát denně. Výrazným rozpoznávacím znamením muslimských žen je jejich oděv, ke kterému patří pokrytí hlavy šátkem. Muslimové dodržují speciální

---

⁴⁴ Srov. Topinka, D., Integrace imigrantů / muslimů do české společnosti in Lužný, D., Václavík, D. a kol., Individualizace náboženství a identita, Praha, Malvern, 2010, str. 253 a násl.

stravovací zvyklosti. Maso, které požívají, musí být speciálně upraveno. Měli by vynechat vepřové.

V české společnosti se setkáme s různými stupni žitého islámu. Praktikovat islám v českých poměrech vyžaduje značné oběti a odvahu. V české společnosti je velice obtížné jednat v souladu s praxí islámu. Problémem je sehnat správnou stravu, možnost pravidelně se modlit v pracovní době. Nošení šátků vyvolává zvědavost a příliš na ženu upozorňuje. Mnoho muslimů v Čechách značně ustoupilo od žité praxe svého náboženství. Výsledkem jsou různá improvizací řešení, kompromisy a praktické ústupky. Většinou se muslimové chtějí vyhnout přímému označování, spíše se snaží do společnosti integrovat. Úplná asimilace je pro muslima vnitřně velice obtížná a jen těžko se smiřuje se svým odpadlictvím. Většina muslimů se přizpůsobuje v běžných oblastech života. Jedná se o přizpůsobení v ošacení, stravování, odkládání šátků. Někteří se snaží smířit islám a život v moderní společnosti. Jsou také snahy o vytvoření vlastní separované kultury například vytvořením islámských škol. Spojování islámu s terorizmem vede muslimy do izolace a obranného postoje.⁴⁵

Opačným rizikem je islámský fundamentalismus, který se snaží o islamizaci společnosti a vymanění ze sekulárního vlivu západu. Neodmítá modernitu, usiluje však o její podřízení islámským pravidlům. Jeho cílem je desekularizace společnosti a nastolení jediných správných hodnot. Přivlastňuje si technické úspěchy západní civilizace a využívá je ve svůj prospěch. Usiluje o nábožensky řízené státní uspořádání společnosti.⁴⁶

1.5 Globalizace a individualizace společnosti

1.5.1 Globalizace a náboženství

Globalizace a individualizace jsou zdánlivě jevy protikladné, které ale ovlivňují život společnosti a zasahují i do náboženského vnímání lidí. Pro náboženskou edukaci jsou to hlediska bezesporu významná. Proto se v diplomové práci nachází kapitola o globalizaci a individualizaci společnosti.

---

⁴⁵ Srov. Topinka, D., Integrace imigrantů / muslimů do české společnosti in Lužný, D., Václavík, D. a kol., Individualizace náboženství a identita, Praha, Malvern, 2010, str. 253 - 298

⁴⁶ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 31

Globalizaci lze brát jako proces, který směřuje k utváření řádu s celosvětovou působností.⁴⁷ Podle M. Marshe globalizace ovlivňuje tři základní sféry společnosti: tržní ekonomiku, politiku a morálně-kulturní systém.⁴⁸ Náboženství v tomto rozdělení spadá do morálně-kulturního systému. Problematikou ovlivňování náboženství globalizací se zabývá sociolog Ronald Robertson. Podle Robertsona jsou náboženství integrující silou globalizačního procesu. Proces globalizace je podle něj třeba vnímat jako dvousměrný. Na jedné straně dochází k posilování kulturního a náboženského universalismu, který vede k mezináboženskému dialogu. Na straně druhé je třeba si všimnout posilování sociokulturního partikularismu, což má za následek spojování určitého náboženství s konkrétním národem nebo etnikem. Globalizace tak posiluje obecně uznávané hodnoty, které umožňují člověku i celé společnosti najít pevné místo v globálním celku, kde se střetává stále více odlišných sociokulturních forem.⁴⁹ Na člověka může mít globalizace pozitivní i negativní vliv z hlediska jeho hodnotového žebříčku. Globálně přijímané hodnoty se mnohdy liší od hodnot mravních. Musíme ale počítat s vlivem globální společnosti na utváření osobních hodnot a snad i posunem v otázkách osobního posuzování činů a jevů kolem nás. To, co by před lety bylo naprosto nepřijatelné, stává se běžným. Příkladů můžeme najít mnoho, jedním z nich je vydržování si milenek a následné rozvody našich vládních představitelů.

Vraťme se ke vlivu globalizace na náboženství. Globalizaci napomáhá mediální zprostředkovávání informací. Téměř o každém sociálním jevu média konstruují svůj obraz. Mediální obraz náboženství je spíše negativní. Náboženství je často vykreslováno jako zdroj násilí a konfliktů. V představách mnohých lidí, kteří si nedoplňují vzdělání vlastní četbou, ale přejímají útržkovité globální zpravodajství, je náboženství (především islám) zdrojem nebezpečí a násilí. Zalíbení v negativním zpravodajství je alarmující. Můžeme si připomenout nedávnou aféru kolem pedofilních katolických duchovních. Aniž bychom chtěli hrůzu tohoto hříchu omlouvat, čas, který byl v mediích této události věnován, byl enormní. Bohužel právě tyto zprávy se dotýkají lidí nejvíce a tvoří tak běžný obraz o církvích.

---

⁴⁷ Srov. Váně, J., Sociologie náboženství v době nejen postmoderní, in. Lužný, D., Václavík, D. a kol., Individualizace náboženství a identita, Praha, Malvern, 2010, str. 69

⁴⁸ Srov. Mlčoch, L., Globalizace jako hospodářský proces a civilizační výzva, in. Mezřícký, V., Globalizace, Praha, Portál, 2003, str. 71- 92

⁴⁹ Srov. Nešpor, Z., Lužný, D., Sociologie náboženství, Praha, Portál, 2008, str. 174-176

Globalizace má naprosto jednoznačný vliv na rychlé předávání informací. Podle Petra Bergera globalizace znamená, že každý je schopen oslovit každého a náboženství je důležitou součástí této univerzální komunikace. Záleží na tónu konverzace, některé jsou mírumilovné, tolerantní a demokratické, jiné jsou křiklavé a násilné. Mluví o „civilizující roli náboženství“, která pomáhá řešit konflikty. Její mocná úloha je tolerance a usmíření. Na druhé straně nepopírá, že náboženská nesnášenlivost a fundamentalismus mohou naopak konflikty vytvářet nebo vyhrocovat.⁵⁰ Vše ve své podstatě dobré lze využít k dobrému nebo také zneužít ke zlému. Globalizaci náboženství vysvětluje jako rozpojení starých vazeb, které tvořila tradiční náboženská kultura spojená s přesným teritoriem. Globalizací se naopak otvírá možnost působení určitého náboženství za hranicí původního teritoria, nová misijní pole působnosti a oproštění od původních kulturních tradic. Berger ale zdůrazňuje potřebnost lokální odpovědnosti a nebezpečí bezmyšlenkovitého přejímání původně cizích náboženských tradic.⁵¹

Díky mediálními informacím se do tradičních prostorů jednotlivých náboženství dostávají prvky jiných náboženských subjektů. Média napomáhají k prolínání různých náboženství. Zobrazují náboženství pro okolní svět. Díky podávání zkresleného a spíše negativního obrazu mohou přispívat ke konfliktům mezi náboženstvími.⁵²

Zároveň media přebírají funkci budování hodnot, strukturalizace času a všudypřítomnosti. Tyto skutečnosti byly v minulosti doménou samotných náboženství. Podle Tomáše Halíka jsou současné „religio“ západu media. Media formují vnímání světa. Obsahují symboly, příběhy a dokonale ovlivňují myšlení lidí. Zatímco monoteistická náboženství jsou založena na slovu a dějinném příběhu, media přináší obraz jako hlavní prvek sdělování.⁵³ Aniž by si to většinová společnost uvědomila, staví se k mediím jako ke svému „náboženství“.

---

⁵⁰ Srov. Berger, P., Náboženství a globální občanská společnost, in Hanuš, J., Vybíral, J., Náboženství v globální občanské společnosti, Brno, CDK, 2008, str. 15

⁵¹ Srov. Schneider, J., Globalizace občanskosti a religiozity, skepse i naděje in Hanuš, J., Vybíral, J., Náboženství v globální občanské společnosti, Brno, CDK, 2008, str. 43-47

⁵² Srov. Váně, J., Sociologie náboženství v době nejen postmoderní, in. Lužný, D., Václavík, D. a kol., Individualizace náboženství a identita, Praha, Malvern, 2010, str. 64- 85

⁵³ Srov. Halík, T., Vyzván i nevyzván, Praha, Lidové noviny, 2004, str. 38

„Globalizaci nelze chápat jako „anonymní dění“ v duchu fatalismu.“⁵⁴
Neexistuje žádné řídicí centrum všeobecného dění. Každý může přispět v rámci svých možností svou zodpovědností na svém konkrétním životním místě.⁵⁵

1.5.2 Individualizace

Individualizaci lze vysvětlit jako důsledek vzrůstající různorodosti a roztržitého životních stylů. Člověk se v procesu individualizace stává aktivním tvůrcem svého života. Musí se rozhodovat sám podle svého poznání a svědomí. Snižuje se význam tradičního předávání hodnot. Jedinec musí sám volit mezi mnohými možnostmi. Život se stává samostatným úkolem k sebeuskutečnění. Člověk se musí v životě více rozhodovat, má mnohem více možností volby. Každý je individuálně zodpovědný za plnění svých úkolů a nese za své jednání zodpovědnost. To ovlivňuje budování náboženské identity, která přestává být pevně daná náboženskou tradicí. Jedinec si často sám vybírá a mění své náboženské představy. Náboženskou identitu si volí každý sám, i kdyby byl v dané náboženské tradici vychován. Osobní volba může být samozřejmě také setrvání v náboženské tradici rodičů. V důsledku modernizačních změn dochází k rozpadu sociálních struktur, které náboženskou tradici posilovaly. Jde především o změny v rodinném a pospolitém životě. Podle výzkumů Dušana Lužného, které byly prováděny v České Lípě, se lidé, kteří se do lokality přestěhovali ze silně religiózních oblastí Slovenska, náboženských tradic nedrží, rychle je opouští a ani neví, kde se v jejich městě nachází kostel.⁵⁶ Nedošlo u nich k individuálnímu přijetí původní náboženské tradice. Vytvořené vlastní náboženské názory se ale mohou v krátké době zhroutit, pokud nejsou sociálně sdíleny. Proto se často tvoří i u nových forem religiozity centra nabízející meditace, přednášky a navazování mezilidských vztahů.

Ulrich Beck formuloval tezi, že individualizace a globalizace jsou dvě strany jednoho modernizačního procesu.⁵⁷ Individualizace náboženství spočívá ve zvnitřnění. Díky pluralitě náboženských systémů, možností soukromého výkladu, znejistěním pravdivosti náboženských doktrín a díky vědeckému poznání

---

⁵⁴ Cit. Halík, T., *Vzýván i nevzýván*, Praha, Lidové noviny, 2004, str. 193

⁵⁵ Srov. Halík, T., *Vzýván i nevzýván*, Praha, Lidové noviny, 2004, str. 193-194

⁵⁶ Srov. Lužný, D., Nešpor, Z., *Náboženství v menšině*, Praha, Malvern, 2008, str. 195-198

⁵⁷ Srov. Nešpor, Z., *Sociologie náboženství*, Praha, Portál, 2007, str. 177- 179

dochází k představě, že nejdůležitější je aplikace náboženství do osobního života. Člověk, který provozuje své náboženství z tradice, protože „je to třeba“, se stává pro moderního člověka pokrytcem. Individuální náboženství je přesunuto do psychické roviny vztahu. Takto pojaté osobní náboženství se orientuje na jednotlivce a do značné míry ztrácí svůj sociální význam. Náboženství už neudrží dohromady společnost, ale společenství se snaží udržovat náboženství. Autonomie jedince zpochybňuje chápání autority a nabízí každému jedinci vlastní pojetí náboženství.⁵⁸

Důraz na individuální svobodu lze ale jistě chápat i pozitivně. Člověk je považován za svobodnou, odpovědnou bytost, která se ve svém náboženském životě musí řídit především vlastní zkušeností, osobním vztahem k Bohu a svědomím. Ve výchově a vzdělávání se přestává dbát na katechismové znalosti. Jde především o osobní prožívání víry a život v jejím světle. Přes nesporná pozitiva tohoto pojetí je podle Z. Nešpora alarmující vysoká neznalost základních prvků vlastního náboženského vyznání. V mnoha evropských zemích se proto ozývají hlasy po zavedení výuky náboženství. Nejedná se o klasickou výuku náboženství v rámci církví, ale o nehodnotící informativní vzdělávání dětí v rámci všeobecného vzdělání. Důvodem je zachování evropských kulturních hodnot pro další generace.⁵⁹

Na druhé vědecké katechetické konferenci, která se konala na Teologické fakultě v Českých Budějovicích v roce 2007, přednesla doc. L. Muchová referát o cílech náboženské výchovy⁶⁰, který čerpal z výzkumu významných německých pedagogů H. G. Ziebertze, B. Kalbheima a U. Riegela. Z hlediska kulturní a náboženské různorodosti v Evropě rozlišují tři koncepte náboženské výuky, které mají specifické cíle:

- **„Vyučování v náboženství“:** Jedná se o systematické zasvěcování žáků do nauky církve, osvojování pravd, ve kterých byli vychováni. Cílem je náboženská socializace žáků do církve. V této koncepci se vyučovalo dlouhá staletí.

---

⁵⁸ Srov. Fujda, V., Modernizace, krize a náboženství, in Lužný, D., Václavík, D. a kol., Individualizace náboženství a identita, Praha, Malvern, 2010, str. 90 -117.

⁵⁹ Srov. Nešpor, Z., Příliš slábi ve víře, Praha, Kalich, 2010, str. 36

⁶⁰ Srov. Muchová, L. Dostupné na <http://katechet.cirkev.cz/konference/ii-vkk/program-ii-vkk/ludmila-muchova-ii-vkk/>, Cit.26. 3. 2011

- „**Vyučování o náboženství**“: Různá náboženství jsou žákům představována vedle sebe bez hodnotícího hlediska. Předpokládá se respekt k jednotlivým náboženstvím. Nejedná se o katechetický typ vyučování.
- „**Vyučování z náboženství**“: Jedná se o internáboženský způsob výuky, který žáky zve, aby se učili z východisek své vlastní náboženské tradice. Otevírají se konkrétní aktuální témata životních otázek žáků. Odpovědi mohou být různé podle náboženské orientace lidí. Jedná se o naslouchání názorům druhých, hledání vlastního stanoviska.⁶¹

1.6 Křesťanský základ Evropy a její kulturní pluralita ve vztahu k náboženskému vzdělávání

1.6.1 Křesťanský základ projektu moderny

Významný německý filosof A. Anzerbacher považuje celý projekt moderny, která tvoří základ angloamerické společnosti, za plod židovskokřesťanské tradice a biblického zjevení. Přesto také on si je vědom, že především v evropské společnosti dochází k marginalizaci křesťanských základů. Mnoho základních lidských hodnot úzce souvisí s křesťanstvím. Vysychání samotného základu moderny vede k její destabilizaci. Idea lidských práv, na kterých je založena evropská legislativa, má základ v křesťanské nauce o člověku jako Božím obrazu. Lidská důstojnost stojí na svobodě, kterou člověk obdržel podle biblického zjevení od Boha. Křesťanský původ má také klasický model rodiny. Veškerá idea sociální solidarity a vzájemné spolupráce na úrovni jednotlivců i na úrovni společenských celků až států má opět kořeny v Božím přikázání lásky k bližnímu. I z těchto důvodů je velice důležitá výuka náboženství na školách. Dílčí poznání roste, ale ztrácí se integrující síla a celospolečenský význam vzdělání. V hodinách náboženství je nutné budovat umění rozpoznávat hodnotovou souvislost vědomostí z jiných předmětů, zabývat se

---

⁶¹ Srov. Muchová, L. Dostupné na <http://katechet.cirkev.cz/konference/ii-vkk/program-ii-vkk/ludmila-muchova-ii-vkk/>, Cit. 26. 3. 2011

etickými otázkami vědění a smyslu lidského poznání, které má být zaměřeno na službu člověku a jeho celkovému směřování k Bohu.⁶²

1.6.2 Postkřesťanská moderna

Pojem postkřesťanská moderna používá německý křesťanský religionista Hans Waldenfels. Žijeme v pluralitní době, kdy podle H. Waldenfelse křesťanství přestalo být pokládáno za obecně normativní instituci. Zařadilo se jako jedna instance mezi mnoha dalšími. Podle autorova mínění Evropané nesmí zapomínat na křesťanství alespoň jako na důležitý kulturní faktor. Jestliže chtějí Evropané obstát v konkurenci kultur, musí se zabývat křesťanstvím jako faktorem jejich kulturních dějin. Křesťanství samo musí podle Waldenfelse přezkoumat vztah k pluralitě kultur, k jiným náboženstvím. Zdůrazňuje také souvislost křesťanství a moderny, neboť křesťanství patří k základním faktorům západního novověku. „*Křesťanství nese břemeno i požehnání Evropy.*“⁶³ Vyzývá k dialogu, který předpokládá akceptaci a touhu po poznání partnera, dobrou znalost vlastního náboženství a zakotvenost v něm. Ve svém díle cituje deklaraci Druhého vatikánského koncilu *Nostra Aetate*, který se obrací ke čtyřem světovým náboženstvím. Kromě monoteistických náboženství (židovství a islámu) se zabývá také hinduismem a buddhismem. Výchozí pozicí pro tuto koncilovou deklaraci je člověk a jeho otázky po smyslu života, po pravém štěstí, po pravdě a po smyslu utrpení. Náboženství by měla dát odpověď na základní otázku po spáse člověka. Všechna čtyři náboženství na tyto otázky odpovídají a pokládají své odpovědi za univerzální pravdy. Jsou to tzv. náboženství knihy. Jejich základní poselství jsou obsažena v posvátných knihách. Respektování vzájemné důstojnosti a odlišného pojetí spásy se v deklaraci předpokládá.⁶⁴

1.6.3 Pluralita jako kulturní obohacení

Pluralitou Evropy jako kulturním obohacením se zabýval profesor Martin Jäggle v pracovním semináři *Skryté hodnoty v životě školy*,⁶⁵ který se konal v Brně v roce

---

⁶² Srov. Anzerbacher, A., *Křesťanská sociální etika*, Brno, CDK, 2004, str. 52-93

⁶³ Cit. Waldenfels, H., *Fenomén křesťanství*, Praha, Vyšehrad, 1998, str. 34

⁶⁴ Srov. NN / NAe, *Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím / Nostra Aetate*

⁶⁵ Jäggle, M., *Skryté hodnoty v životě školy*, Škola, člověk, hodnoty- seminář 2010 Brno. Dostupné na <http://škola.archa.info/clanky/konference/brno2010>, Cit. 26. 3. 2011

2010. Dějiny Evropy podle jeho názoru jasně vykazují, jak tíživý může být strach z kulturní různosti lidí. Často rozdílnost přinášela utrpení, diskriminaci a někdy i smrt nevinných. Kulturní pluralitu lze vysvětlit jako toleranci k odlišnosti kulturních zvyklostí, které obsahují i specifické náboženství. Evropská unie se v *Lisabonské smlouvě* zavázala kulturní odlišnosti respektovat. V článku 2 se uvádí: „Unie je založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv včetně práv příslušníků menšin. Tyto hodnoty jsou společné členským státům ve společnosti vyznačující se pluralismem, nepřipustností diskriminace, tolerancí, spravedlností, solidaritou, rovností žen a mužů.“ V článku 3 se uvádí: „Bojuje proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci, respektuje svou bohatou kulturní a jazykovou rozmanitost a dbá na zachování a rozvoj kulturního dědictví.“⁶⁶ Filozofií Evropské unie je respekt ke kulturní rozmanitosti, která se považuje za obohacení.

S pluralitou přichází také konflikty. Podle Jäggleho jde o to, jak se Evropané naučí s konfliktními situacemi zacházet. Úkolem pro Evropu je vyrovnat se s růzností a zároveň rozvíjet identitu. Tyto úkoly jsou i cílem vzdělávání. Být jiný je správné. Rozdílnost rozvíjí myšlení, protože vyvolává otázky. Stejnost otázky nevyvolává, naopak vede k otupělé rutině. Mladí lidé by se výchovou a vzděláváním měli naučit respektu k sobě i k druhým, kteří jsou odlišní a mají jiné názory. Vzdělávání v oblasti náboženství mladé lidi vede ke znalostem a respektu k rozdílným kulturním tradicím. Náboženství dle názoru Jäggleho nepatří jen do soukromí, ale je to naopak součást řádného školního vzdělávání. Má vliv na celkový názor na svět, jednotlivce, politiku a společnost. Bytostně k člověku patří, ovlivňuje slavení svátků, kvalitu mezilidských vztahů, respektování hodnot a celkový způsob života. Náboženské vzdělání není jen věcí rodičů, i když mají v tomto ohledu přednostní právo. Respekt a toleranci k jiným náboženským vyznáním, které nejsou možné bez znalosti věci, by měla učit také škola. Rada Evropy v roce 2007 vydala knihu jako pomůcku pro školy „*Náboženská diverzita, různost a interkulturní vzdělávání*“, ve které se zdůrazňuje význam náboženství ve vzdělání a celém kulturním životě školy. Základní hodnoty, které škola vyznává,

---

⁶⁶ Evropská komise, 2010, Brusel. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=cs&ihtmlang=cs&lng1=cs,cs&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=508972:cs&page=>, Cit. 23. 2. 2012

souvisí s náboženskou dimenzí školního vzdělání. Nejedná se zde o konfesní vyučování náboženství, ale o interkulturní výchovu.

Důležitými protikladnými jevy, které náboženství provázejí odnepaměti a mají stále vliv na náboženské vnímání lidí i náboženskou edukaci společnosti, jsou fundamentalismus a synkretismus.

1.7 Fundamentalismus a synkretismus

Thomas Meyer podává definici fundamentalismu. *„Fundamentalismus je úmyslně se uzavírající hnutí, které jako imanentní opačná tendence proti modernímu procesu všeobecné otevřenosti myšlení, jednání, životních forem a společenství má vrátit zpět absolutní, pevnou oporu, spolehlivé bezpečí, jasnou orientaci iracionálním zavržením všech alternativ. Fundamentalismus je dobrovolně zaviněný únik z požadavků samotného myšlení, vlastní odpovědnosti a povinnosti odůvodňování. ... Na argumenty, pochybnosti, zájmy a práva těch, kdo na těchto základech nestojí, se nemá brát zřetel.“*⁶⁷

Nyní nejznámějším příkladem náboženského fundamentalismu je islámský radikalismus. Nejedná se zdaleka jen o tento příklad. Existuje také xenofobní křesťanský fundamentalismus, který také šíří ideologii strachu a nenávisti. T. Halík uvádí na podobné ideologii založený „sekularistický fundamentalismus“⁶⁸, který vytváří z principu nenáboženskosti netolerantní prostředí a snaží se vytlačit z veřejné scény všechny náboženské symboly a projevy. Příkladem může být nedávná „šátková aféra“ ve Francii.

Pojem synkretismus vyznívá spíše negativně. Z pohledu dějin lze však podle H. Waldenfelse pozorovat mnoho různých syntéz v otázkách náboženství. V minulosti se často po prohrané válce přebíralo náboženství vítězů. Pojem synkretismu lze vysvětlit z řeckého slova *syn-kerannými*, což znamená *mísím, směšuji*. Dochází ke směšování několika náboženských prvků z různých náboženských tradic dohromady. Waldenfelse uvádí příklad brazilských katolíků, kteří po slavení katolické mše jdou ještě na radu ke spiritistům. Jednotlivé náboženské prvky stojí vedle sebe neurčitě. Lidé si chtějí pojistit všechny možné alternativy víry bez radikálního rozhodnutí pro jednu.

---

⁶⁷ Cit. Waldenfels, H., Fenomén křesťanství, Praha, Vyšehrad, 1998, str. 110

⁶⁸ Srov. Halík, T., Vyzván i nevyzván, Praha, Lidové noviny, 2004, str. 287

Synkretismus, který se objevuje v Evropě, je možná ještě závažnější. Jedná se o vybírání si z jednotlivých náboženství, co se komu hodí. Člověk není schopen přijmout náročnější závazky, přechází tedy z jednoho náboženství do druhého a vytváří si vlastní konglomerát. H. Waldenfels mluví v této souvislosti ještě o dalším jevu, který označuje anglickým *anything goes*. Pojem lze vysvětlit jako *dělej si, co chceš*. Chovat se jako ostatní, nevyčnít, plout s proudem a moc se nenamáhat. Takový život ale nemůže člověka vnitřně dlouhodobě uspokojit. Všechna klasická náboženství mají naproti tomu v sobě zahrnutou potřebu radikálního osobního rozhodnutí, boj se zlem a určitou formu askeze.⁶⁹

1.8 Závěrečné shrnutí důležitých aspektů pro porozumění systému výuky náboženství ve vybraných evropských zemích

V této kapitole samostatně shrnuji předchozí informace do důležitých závěrů, které ovlivňují systém výuky náboženství v Evropě.

- Ačkoli je Evropa geograficky poměrně malé území, regionální rozdíly v pohledu na náboženství jsou velké. Souvisí s historickými skutečnostmi, politickým vývojem a sociální situací obyvatel jednotlivých zemí. Základním náboženstvím Evropanů je křesťanství, které leží v základech jejího kulturního dědictví.
- Náboženská nevzdělanost je v evropských zemích alarmující. Negativní postoje k církvím, které byly v minulosti garantem náboženského vzdělávání, vzdělávání běžné mladé populace ztěžují. Neznalost základních věrouk jednotlivých náboženství způsobuje odkázanost lidí na kusé, převážně negativní zpravodajství z médií. Nevzdělanost v náboženské oblasti vede k eskalaci předsudků, náboženské nesnášenlivosti a vyostřeným konfliktům i mezi představiteli jednotlivých náboženství.
- Evropa hledá duchovní podporu pro posílení stability identity svých obyvatel. Náboženská edukace může přispět k rozkrytí a oživení duchovního života Evropanů. Výuka náboženství by neměla být stejná jako v minulých staletích. Je třeba pěstovat v dětech smysl pro dialog s partnerem i v náboženské oblasti. Schopnost argumentace ale vyžaduje dobré znalostní základy vlastních postojů.

---

⁶⁹ Srov. Waldenfels, H., Fenomén křesťanství, Praha, Vyšehrad, 1998, str. 107 - 136

Náboženské vzdělání má úzkou vazbu na celkový způsob života a vnímání vlastních životních zkušeností. Souvisí s osobním hodnotovým systémem obyvatel a může přispět na cestě k sebeuskutečnění a naplnění vlastního života Evropanů.

2. Výzkum náboženské výchovy ve vybraných evropských zemích

2.1 Představení výzkumu

Studie vznikla jako zakázka evropského programu Sokrates-Erasmus. Tématem práce bylo „*Vyučování náboženství v multikulturní evropské společnosti*“. Práce byla zadána Würzburgským úřadem pro vyučování náboženství. Projekt zpracovávala mezinárodní skupina propojená projektem Erasmus „*TRES network*“ („*Teology and Religion Studies*“), který umožnil spolupráci a komunikaci náboženských pedagogů v oblasti výuky náboženství. Projekt byl nazván „*PeTeR-Project*“ („*Perspective of teaching religion*“). Shrnuje tříletou práci vědců, většinou vysokoškolských pedagogů, ze šestnácti evropských zemí, kteří se zabývají výukou náboženství. Mapuje situaci ve vyučování náboženství v rozdílných evropských zemích. Na TRES konferenci ve švédské Uppsale, která se konala v roce 2006 pod vedením profesora Kajsy Ahlstranda z uppsalské univerzity, se profesor Hans Georg Ziebetz z univerzity ve Würzburgu rozhodl analyzovat data o metodách a cílech výuky náboženství na školách a v náboženských komunitách. Zajímalo ho, jestli způsoby výuky náboženství souvisí s národními souvislostmi, s hodnotovou orientací učitelů, s postoji škol k vyučování náboženství, s pocitem vyhoření nebo pocitem uspokojení z práce a s technickými podmínkami. Překlady otázek statisticky ověřeného dotazníku byly poslány národním koordinátorům z řad vysokoškolských pedagogů, kteří působí v oblasti náboženské pedagogiky. Vysokoškolští pedagogové dále rozesílali otázky učitelům náboženství působícím na školách a ve farnostech. Od října 2007 do února 2008 se data zpracovávala. Národní koordinátoři je třídili a posílali do Würzburgu. U údajů byla garantována anonymita. V březnu 2008 byly údaje ze šestnácti zemí seříděny. Kvůli malému počtu dat nebyla do studie zařazena Francie a Anglie. Jako poslední byly přidány údaje z Malty a Norska. V listopadu 2008 se vědcům pod vedením profesora H. G. Ziebertze podařilo údaje zpracovat do studie, kterou ve své práci představují.

Tabulka 6 uvádí seznam koordinátorů z jednotlivých zemí.

Tabulka 6: Koordinátoři výzkumu jednotlivých zemí ⁷⁰

Země	Národní koordinátor	Univerzita (město)
Rakousko	Robert Schelander	Vienna
Belgie	Didier Pollefeyt	Leuven
Česká republika	Ludmila Muchová	České Budějovice
Finsko	Anžto Tasanem	Joensuu
Německo	Hans-Goerg Ziebertz	Wuerzburg
Irsko	Chris Lewis	Londonderry
Itálie	Vincent Antony	Rome
Litva	Laima Geikina	Riga
Malta	Adrian Gellel	Valenta
Holandsko	Leo van der Tuin	Tilburg
Norsko	Heid Leganger-Krogstad	Oslo
Polsko	Pawel Makosa	Lublin
Rumunsko	Korrina Zamfir	Cluj
Slovensko	Dana Hanusová	Banská Bystrica
Švédsko	Peter Petterson Christina Osbek	Karlstad
Švýcarsko	Monika Jakobs Dominik Helbling	Lucerne

⁷⁰ Ziebertz, H., G., Riegel, U., How Teachers in Europe Teach Religion, LIT Verlag Dr. W. Hopf Berlin, 2009, str. 11

2.2 Vyhodnocení dotazníkových zjištění pro šestnáct evropských zemí

V následující části představím vyhodnocení dotazníkových zjištění pro šestnáct evropských zemí. Přínos tohoto popisu vidím ve skutečnosti, že v České republice dosud chybí hlubší vhled do problematiky výuky náboženství v různých zemích Evropy.

2.2.1 Rakousko

Náboženský charakter země

V Rakousku existuje třináct registrovaných náboženských skupin. Deset z nich patří ke křesťanským církvím, dále je to buddhismus, islám a židovství. Rakousko má osm milionů obyvatel, tři čtvrtiny z nich jsou katolíci, 14 % obyvatel se hlásí k ostatním registrovaným náboženským skupinám. Tyto data jsou ze stavu v roce 2001.⁷¹ Dominantní postavení má katolická církev. Muslimové, pravoslavní a protestanti jsou velké minority (3 až 5 %), malými minoritami jsou židé a buddhisté. Jedna pětina rakouské populace žije ve Vídni, kde je situace rozdílná. Jen polovina obyvatel jsou katolíci, muslimů je dvakrát více než ve zbytku země, množství lidí bez vyznání je velké, téměř čtvrtina. Rakousko zastává náboženskou pluralitu.

Náboženství ve škole

Náboženství je v Rakousku povinný předmět. V souladu s právem země musí všechny registrované církve a náboženská uskupení zajistit možnost vyučování jejich náboženství ve škole. Každá církev nebo náboženské uskupení jsou zodpovědné za obsah (kurikulum) a za pedagogickou stránku vyučování (výukové metody a materiály). Odpovědnost za tento předmět nemá stát, jak je tomu u ostatních předmětů, ale církve a náboženská uskupení.

---

⁷¹ statistické zpracování viz. Statistika Rakousko, www.statistik.at – použito autory

Koncept náboženské výuky

Výuka náboženství je zaměřena na výklad směřující ke katechetickým cílům. Zároveň jsou garantovány pedagogické cíle. Žáci by měli dostat základní náboženské znalosti a měli by také poznat, jak žít své náboženství ve vlastním životě. Oba cíle se podřizují žakově osobní náboženské tradici. V katolickém přístupu je náboženská tradice uplatňována silněji. Osnovy pro základní školy jsou silně denominačně zaměřeny. U protestantů vidíme naopak druhý model: výuka náboženství má vést k nalezení vlastní náboženské identity. Osnovy jsou orientovány na vlastní zkušenosti studentů. Oba didaktické modely mají v multikulturním prostředí země problémy.

Učitelé náboženství jsou většinou ženy, především na prvním stupni základních škol (73 %), zastoupení mužů se zvětšuje u vyšších stupňů. Na gymnáziích a ostatních vyšších stupních je podíl žen 44 %. 6 % katolických učitelů v Horním Rakousku jsou kněží. Také protestantští pastoři učí náboženství.

V rámci zpracovaných učebních plánů si učitelé vybírají vhodný koncept vyučování náboženství: „vyučování v náboženství“, „vyučování z náboženství“ („from religion“), „vyučování o náboženství“ („about religion“). První koncept pomáhá studentům dospívat a přijmout své náboženství ve své vlastní rodině. Druhý koncept pomáhá růst v otázkách vlastního náboženství. Třetí koncept poskytuje informace neutrálním způsobem.

Didaktické koncepty

Rakouští učitelé náboženství upřednostňují koncept „vyučování o náboženství“. Je to překvapující, neboť tento koncept není didakticky zpracován v učebnicích. Podle učebnic by se dala čekat spíše preference „vyučování z náboženství“ nebo v souladu s denominačními materiály koncept „vyučování v náboženství“. Všechny tři způsoby jsou vysoce zastoupeny. Koncept „vyučování o náboženství“ používá 81 % učitelů. „Vyučování z náboženství“ je zastoupeno 67 % učitelů, „vyučování v náboženství“ přijímá 60 % učitelů. Jen 10 % učitelů ostře nesouhlasí s nějakým konceptem. Učitelé tedy používají všechny koncepty a žádný nevyklučují. Nejvíce nejistoty učitelé projevují vůči konceptu „vyučování v náboženství“, dokonce dvakrát více než vůči „vyučování o náboženství“. Je tedy velká disproporce mezi žáky, kteří přinášejí vlastní náboženskou tradici a vysokým procentem učitelů, kteří

tíhnou k podávání informací o různých náboženstvích. Učitelé nevnímají disproporci mezi třemi koncepty a jsou schopni používat všechny tři a začlenit je do svého osobního vyučovacího plánu. Tyto výsledky také odpovídají porovnání podle věku žáků. Pro mladší děti „vyučování z náboženství“, pro děti z vyšších tříd gymnázií a podobných středních škol „vyučování v náboženství“.

Protestantští učitelé tíhnou více k „vyučování z náboženství“ – 49 % s tímto způsobem silně souhlasí, katolických učitelů je 30 %. Protestanti jsou zaměřeni spíše na etické a praktické životní otázky, katolíci na tradici a vztah k moderní společnosti.

Nejčastější vyučovací metody používané v Rakousku jsou: diskuse nad náboženskými a sociálními otázkami (82 %), vyprávění příběhů náboženské tradice (64 %), kreslení a malování (59 %), modlitba a meditace (54 %) a zpěv (53 %).

S keramikou pracují velice zřídka, práci s internetem a navštěvování míst souvisejících s výukou také učitelé neprovádějí s dětmi často. Učitelé dávají přednost kognitivním metodám. Podle učitelů se náboženství učí nejlépe diskursivními metodami, jako vyprávěním, diskutováním a čtením. V posledních letech jde vývoj didaktiky směrem k samostatnému učení studentů, používání metod aktivního zapojení studentů. Není to jen povídání o náboženství, ale zprostředkování náboženských zkušeností a úzký osobní kontakt s živým náboženstvím.

Jako odpověď na potřebu osobního zážitku se používá modlitba a meditace. 86 % učitelů je považuje za důležité, ale používá je pouze 54 % z nich. Stejná disproporce je v názoru na navštěvování souvisejících míst mimo školu. 76 % učitelů je považuje za důležité, ale jen 10 % z nich exkurze používá.

Učitelé oceňují metody, které vedou k samostatnosti žáků: diskuze náboženských a společenských otázek (96 %), doplňování pracovních listů připravených učitelem (64 %) a vysvětlování náboženských otázek před žáky (62 %). Opět se potvrzuje zajímavý fakt disproporcí mezi názory učitelů na důležitost určité metody a jejího používání v praxi. 71 % učitelů považuje hraní divadla za důležitou metodu, používá ji jen 20 % z nich. Učitelé jsou si vědomi potřebných změn.

V praxi také používané metody závisí na pohlaví, na učitelské praxi a na věku studentů. Učitelé na prvním stupni učí pomocí hravých a tvořivých vyučovacích metod, jako např. vyprávění příběhů, zpěv, malování či hry. Pro děti od deseti do

čtrnácti let vybírají paměťové učení náboženských poznatků, učení se z učebnic, textů a pracovních listů. V nejvyšších ročnících se studenti učí diskusemi a debatami s ostatními. Metody, jejichž užití roste s věkem studentů, jsou film, internet, prezentace článků před žáky a práce ve skupinkách.

Ženy učitelky používají vyprávění příběhů, kreslení, interpretaci obrazů, hudbu, zpěv a také modlitbu a meditaci více než jejich mužští kolegové.

Vztahy mezi osobním přesvědčením a didaktickými koncepty

Koncept „vyučování v náboženství“ odpovídá náboženské praxi (modlitba a spiritualita). Učitelé tohoto konceptu se ve škole nejméně stresují. Je to skupina s tradičními hodnotami, politicky, pedagogicky, teologicky konzervativní. „Vyučování o náboženství“ koresponduje s mezináboženským dialogem.

Rakouští učitelé, přestože se cítí pohodlně ve své náboženské tradici, mají nejoblíbenější koncept „vyučování o náboženství“. Vyžaduje to komunikativní pozici. Učitelé dále prokázali schopnost vstřebávat nové vyučovací metody. Šíře používaných metod je veliká, závisí na věku žáků. Mnohé kreativní metody používané s malými dětmi se pro starší děti nehodí a učitelé je pro starší žáky nepoužívají.

2.2.2 Belgie

Belgická náboženská rozmanitost

Do padesátých let byla situace jednoznačná. Děti vyrůstaly v katolickém prostředí a celá společnost byla křesťanská. Od sedmdesátých let nastává v Belgii proces sekularizace, individualizace a plurality názorů.

Stopy sekularizace se objevují již v osmnáctém století. Sekularizace pronikala do vědy, ekonomiky, práva a politiky. Proces sekularizace emancipuje společenské i přírodní vědy od náboženského pojetí světa. Náboženství zůstává jako osamocený systém. Belgická společnost se od náboženství distancuje, mluvíme o desekularizaci společnosti. Pro katolickou církev to znamená omezení moci.

Především u poválečné generace klesá potřeba náboženství a církve. Náboženská situace se velice pluralizuje. V Belgii se hlásí k církvi nebo komunitě

věřících 63 % obyvatel. 57 % z nich jsou příslušníci katolické církve. Lidé, kteří odešli z katolické církve, povětšinou nekonvertovali k jinému náboženství, ale zůstali bez vyznání. Je zarážející, že jen 75 % lidí, kteří jsou členy katolické církve, tzn. jsou církevně pokřtěni, se považuje za katolíky. Ostatní se od katolické církve jako instituce distancují. Jen 11 % lidí prohlašujících se za katolíky se účastní jednou za týden bohoslužeb. Většina lidí přítomných na bohoslužbách se narodila před rokem 1940. Lidí narozených po roce 1970 jsou na bohoslužbách pouze 4 %. Z toho vyplývá fakt stárnoucích účastníků bohoslužeb. V roce 1999 80 % mladých lidí přiznalo, že nikdy nebyli přítomni na bohoslužbě. Tento odliv mladých lidí z církve a nechuť k příslušnosti k církvi neznamena, že mladí lidé směřují k ateizmu. Jen zkušenost a vnímání náboženství se mění. Jde o proces individualizace a emancipace od instituce církve. Mladí hledají svou osobní víru, která je často kombinací prvků z mnoha náboženských tradic.

Proces náboženské plurality vede také ke konzumismu. Belgická společnost již není homogenní skupina křesťanů nebo katolíků, naopak je to pluralitní společnost. Pluralita se projevuje také v míšení různých náboženských tradic, příkladem je víra v reinkarnaci u křesťanů. Masivně vzrostl počet členů New Age a nových náboženských hnutí. Křesťanství a katolická církev ztratila v belgické společnosti monopol.

V roce 1999 se považovalo za křesťany (katolíky, protestanty, pravoslavné, evangelíky) 58 % belgické populace. 1,8 % lidí se prohlašuje za muslimy, jen 0,1 % se definuje jako židé. 2,1 % belgické populace přináleží k jiným náboženským hnutím (hinduismus, buddhismus atd.). Pluralita belgické společnosti je skutečnost, která proniká do všech společenských organizací, mezi které patří také výchovné organizace. Současná situace dává větší procentuální zastoupení katolíkům. Z důvodu ochrany osobních údajů není otázka náboženského vyznání v Belgii dovolena. Soukromé výzkumy ukazují v současnosti na vysoký počet katolíků (75 % Belgičanů). 12 % obyvatel je bez vyznání, 1,5 % se hlásí k islámu a 1 % se řadí mezi protestanty.⁷²

---

⁷² Srov. Vaňura, P., Dostupné na http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/eu/_zprava/577283, Cit. 4. 2. 2011

Vyučování náboženství v Belgii

V současné době je vyučování náboženství v Belgii ovlivňováno dvěma směry, sekularizací a pluralizací společnosti. Od doby získání belgické samostatnosti v roce 1938, kdy země byla zcela katolická, se situace naprosto změnila.

Pro všechny školy, státní, neutrální i církevní, je nyní zavedeno povinně vyučovat dvě hodiny týdně náboženství (katolické, protestantské, židovské, pravoslavné, anglikánské) nebo nekonfesionální filozofickou etiku. Soukromé katolické školy mají dvě hodiny povinného náboženství. 70 % celkové populace ve Flandrech navštěvuje katolické školy. Katolické školství ale není založeno na náboženských základech. Katolické školy vedou laici, katolická identita škol je oslabena. Tyto školy už nestojí na přesně vymezených křesťanských hodnotách.

Hlavním tématem katolického školství je legitimita a vlastní obsah náboženského vyučování v současné společnosti. Současné katolické vyučování tíhne k nové reevangelizaci a navrácení ke katolické víře. Výuka náboženství hledá svou novou důvěryhodnost, atraktivnost, své místo ve společnosti.

Poválečný vývoj metod vyučování a současnost

Od poloviny dvacátého století dochází v Belgii k posunu od „vyučování v náboženství“ k „vyučování o náboženství“. Homogenní katolická společnost se mění v pluralitní.

V padesátých letech má ještě katolické vyučování podobu deduktivních metod. Učitel předává náboženskou nauku žákům, jedná se především o přípravu na křest a další praktikování víry, např. přístup ke svátostem.

V šedesátých letech je ve společnosti znát příklon ke zkušenosti člověka a k člověku samému v jeho prožívání. Do vyučovacího procesu tato změna přináší odklon od deduktivních metod k induktivním. V sedmdesátých letech žáci nepřicházejí z náboženského prostředí, v katolickém způsobu vyučování je však stále v popředí „vyučování v náboženství“.

V devadesátých letech dochází ke společenským změnám, charakterizovaných pluralitou společnosti a roztržštěním křesťanské kultury. Vyučování náboženství musí zahrnovat také nekřesťanská náboženství. Používá se srovnávacích metod. Učitel vykládá pohled na různé náboženské tradice. Musí mít znalosti o mnoha náboženstvích a zároveň zaujímá neutrální stanovisko. Vyučovací metoda se mění

na „vyučování o náboženství“. Ve vyučování probíhá dialog a diskuse učitelů a žáků, hledání vlastního názoru. Nebezpečím tohoto modelu je relativismus a rozvoj indiferentních postojů. Kladnými jevy tohoto způsobu výuky jsou komunikace a otevřenost. Vyučování se proměňuje ve spolupracující proces mezi žákem a učitelem.

Současný směr ve vyučování katolického náboženství je hermeneuticko-komunikativní model. Nejvíce se používá metoda „vyučování o náboženství“. Mezináboženský dialog je nutný a je přijímán pozitivně. Vyučovací metody jsou čtení, vyprávění příběhů, filmy, poslouchání hudby, práce v malých pracovních skupinách, diskuse a vysvětlování postojů žákům. Role učitele se mění na odborníka a také vedoucího moderátora tvůrčí skupiny. Učitel by ale neměl být neutrální moderátor. Učitelé jsou vnímaví k jiným náboženským tradicím a ideologickým názorům. Objevují znovu svou vlastní náboženskou identitu, stimulují komunikaci ve třídě. Chtějí si zachovat vlastní identitu, postupovat objektivně. Být specialistou a nadšeným moderátorem mezi žáky, to jsou vytyčené úkoly pro dnešní belgické učitele náboženství.

2.2.3 Česká republika

Náboženská situace

Česká historie, stejně jako v jiných evropských zemích, je úzce spojena s křesťanstvím. V roce 963, díky misi svatého Cyrila a Metoděje, začíná křesťanská tradice. České země mají také svou specifickou protestantskou tradici. Jan Hus a husitské hnutí předešlo Lutherovo hnutí o celé století. Další specifickou formou protestantismu jsou Čeští bratři. Významné místo v náboženské tradici země mají také židé.

V současné době patří k nejateističtějším zemím Evropy, jestliže počítáme jako kritérium příslušnost k církvi. Důvody jsou složité. Po reformních hnutích nastala násilná rekatolizace země úzce spojená s Habsburskou monarchií. V devatenáctém století probíhá rozsáhlá industrializace. Od poloviny dvacátého století v zemi konají své nábožensky zničující dílo komunisté.

Většina lidí na začátku třetího tisíciletí nemá adekvátní náboženské znalosti. Náboženství je v povědomí lidí soukromá záležitost. Převážná část lidí se nedokáže

pro žádné konkrétní náboženství rozhodnout. Třetina lidí se prohlašuje za nevěřící. V roce 1997 se k příslušnosti ke konkrétní církvi hlásilo 27 % lidí. Největší podíl z nich mají lidé starší 60 let a venkovské obyvatelstvo. Na druhé straně roste podíl lidí, kteří upínají svou víru k okultismu, horoskopům, různým osobitým názorům a náboženským praktikám, většinou tvořeným vybranými dílčími praktikami zcela rozdílných náboženství včetně východních.

V roce 2001 se 32 % obyvatel přihlásilo ke křesťanským církvím. 27 % populace se považuje za katolíky, 1,1 % se patří k evangelíkům, méně než 1 % k Husitské církvi, 9 % neodpovědělo a 59 % se prohlásilo za bezkonfesijní.

Výzkumy ukazují, že Češi neodmítají Boha, ale spíše instituci církve. Podle výzkumu agentury SC&C, která byla prováděna v roce 2006 na zakázku Sociologického ústavu, se ukázaly zajímavé skutečnosti týkající se náboženské situace v České republice. Bohoslužby pravidelně jednou za měsíc navštěvuje 10 % obyvatel, 50 až 60 % na ně nechodí nikdy. Podíl úplných ateistů, kteří souhlasí s tvrzením „neexistuje ani Bůh, ani duch, ani žádná nadpřirozená síla“, je pouze 15 %. 39 % respondentů odpovědělo, že „existuje nějaká nadpřirozená síla“. K tradiční křesťanské podobě osobního Boha se přihlásilo jen 10 % obyvatel.⁷³ V České republice dochází podle sčítání obyvatel v roce 1991 a 2001 k poklesu zájmu o tradiční církve. Větší zájem je patrný u alternativní spirituality. Variantu „bez vyznání“ volí podle sčítání lidu v roce 2001 více lidí než variantu „ateista“, což podle Odila Štampacha může svědčit o soukromém duchovním životě.⁷⁴ Roste ale také podíl lidí nábožensky lhostejných. Evropský výzkum hodnot prováděný v roce 2008 ukázal, že v České republice vzrostl počet ateistů z 5 na 19 %, k největšímu nárůstu došlo v poslední dekádě.⁷⁵ Zajímavé je zjištění výzkumu EVS 1999 komentované Janem Spoustou, že vyšší vzdělání u nevěřících znamená poněkud vyšší důvěru v církve.⁷⁶ Podle stejného výzkumu lidé přestávají vnímat církve jako instituci schopnou odpovídat na obecné problémy lidí, jako např. problémy rodinného života či sociální problémy. Církve vnímají jen jako

---

⁷³ Srov. Opatrný, M., Lehner, M., Teorie a praxe charitativní práce, JU v ČB Teol. Fak., 2010, ISBN 978-80-7394-214-4

⁷⁴ Srov. Štampach, O., Náboženské spektrum České republiky, in Hanuš, J., Náboženství v době společenských změn, Masarykova univerzita v Brně, 1999, str. 67

⁷⁵ Srov. Muchová, L., Budete mi svědky, TF JCU, České Budějovice, Brno, 2011, str. 73

⁷⁶ Grantový úkol EVS – ČR 1999, č. grantu GAČR403/99/0326, nositel grantu FSS v Brně

instituci pomáhající naplnit duchovní potřeby lidí.⁷⁷ Pro naprostou většinu lidí je vztah k církvi odtažitý. Církev je pro ně instituce, které jim nerozumí a oni nerozumí jí. Mluví pro ně nesrozumitelným jazykem a je naprosto vzdálená od jejich osobního života.

Jen 5 % žáků veřejných škol navštěvuje vyučování náboženství. Jsou to převážně děti věřících rodičů. Počty dětí chodících na náboženství rok od roku klesají. Především ve vyšších třídách není už o náboženství zájem. Takovýto stav souvisí také s přípravou na první svaté přijímání, kterou rodiče často s výukou náboženství spojují. Pro starší školní děti a dospívající je náboženství předmět neatraktivní. Neprobíhá zde příliš mnoho diskuze, neodpovídá na jejich osobní otázky po hledání identity a působí na ně stereotypně a zastarale.

Vyučování náboženství je ze zákona dáno jako právo. Vedení školy je povinno poskytnout bezplatně prostor pro vyučování náboženství učiteli s odbornou kvalifikací. Pro učitele náboženství na školách se vyžaduje vysokoškolské odborné vzdělání. Náboženství se učí v nepovinném předmětu po vyučování. Předmět náboženství se otvírá, přihlásí-li se alespoň sedm žáků. V mnoha případech vyučování náboženství přešlo ze škol do farností, kde počet žáků nehraje roli. Náboženství není v České republice vyučováno nekonfesně, má silně katechetický charakter. Odpovídá konceptu „vyučování v náboženství“.

Učitelé v České republice mají v pracovním úvazku dvacet hodin týdně. Učitelé náboženství nemohou tento požadavek naplnit. Náboženství učí učitelé jen okrajově. Většinou je náboženství vyučováno kněžími a laiky náležitěho vzdělání. Náboženství učí převážně ženy kolem čtyřiceti let. Jsou to ženy zakotvené ve víře, hluboce zbožné, v hodinách dávají důraz i na modlitbu, v modlitbě také předkládají svěřené žáky Bohu. Učení náboženství se pro ně finančně naprosto nevyplatí, učí náboženství především z vlastního zájmu a z přesvědčení o svém povolání. Nepochybně jim tato práce přináší radost a uspokojení. V pedagogickém sboru většinou nejsou přijímány jako rovnocenné kolegyně. Výjimečně se zapojují i do jiných aktivit školy.

Učitelé náboženství musí mít udělenou tzv. kanonickou misi, o níž žádá příslušný kněz ve farnosti svého biskupa. V každé diecézi je katechetické centrum, které je v mnoha případech zahlceno administrativními povinnostmi.

---

⁷⁷ Srov. Spousta, J., České církve očima sociologických výzkumů in Hanuš, J., Náboženství v době společenských změn, Masarykova univerzita v Brně, 1999, str. 82

Předmět náboženství je bohužel na okraji společenského zájmu.

Celkové shrnutí situace

Věk učitelů náboženství nekopíruje stárnoucí tendenci příslušníků církve. Učitelé náboženství jsou přibližně stejně staří jako vzorek ostatní dospělé pedagogické populace.

K vyučování náboženství na škole je ze zákona potřeba magisterského vzdělání. Zároveň musí být učitelům udělena tzv. kanonická mise. Co do způsobů výuky učitelů na základních školách jde o koncept „vyučování v náboženství“. Učitelé také ve výuce používají interpretaci biblických textů. Vysvětlují biblické texty přímo situačně, aktualizují je na současný život. 80 % učitelů souhlasí s tím, že by žáci měli být informováni o ostatních náboženstvích. Učitelé na středních školách dávají přednost informování žáků o náboženstvích před vedením žáků v prohloubení jejich vlastního náboženství. Žáci věřící jsou ve třídách společně s těmi, kteří nepraktikují žádné náboženství. Proto jim musí být předávány objektivní informace. Na druhé straně zde existuje obava učitelů, že věřící žáci budou zasaženi synkretismem. Uvědomují si potřebnost diskuze o otázce, jak pomoci žákům, kteří mají náboženské zakotvení, v diskuzi s vnější pluralitní společností. Zde naráží na metodu „vyučování z náboženství“.

Ve vysvětlování biblických textů je zde nebezpečí fundamentalismu. Mnoho učitelů odmítá vykládat texty Písma v jejich symbolickém významu.

Dalším problémem je udělování kanonických misí, které záleží na místním knězi ve farnosti. Nehledí se zde na vzdělání, ale pouze na praktikování víry. Je zde nedostatek učitelů náboženství vzdělaných v oblasti pedagogiky a didaktiky. Dalším problémem je nedostatek potřebných informací týkajících se náboženské plurality a malé zkušenosti se spoluprací s lidmi rozdílného náboženského vnímání. Učitelé především předávají svou vlastní víru v podložené církevní věrouce, náboženskou praxi a spiritualitu. Vyučování je monoreligiózní – křesťanské. Autoři studie jsou si vědomi prohlubujícího se nebezpečí v rozdílu mezi výukou náboženství a praktickým životem v multikulturní a multináboženské společnosti. Vede se diskuze o místě konání vyučování náboženství (na školách nebo na farách), které souvisí se sociokulturním kontextem a nedostatkem nábožensky vzdělaných učitelů na školách. Problémem je strmý pokles počtu dětí přihlášených na

náboženství, které jsou starší jedenácti let. Tento problém souvisí s cíli a metodami výuky.

2.2.4 Finsko

Náboženská situace v zemi

Evangelická luterská církev je největší církevní denominace ve Finsku. Hlásí se k ní 84 % celkové populace. Další početně rozsáhlou denominací je řecká pravoslavná církev. Oproti luterské církvi má velice málo členů, pouze 1 % populace. Další křesťanské církve jsou zastoupeny pouze okrajově. Jsou to Finská svobodná církev, katolíci, adventisté, baptisté, metodisté a anglikáni. Z nekřesťanských náboženství jsou zastoupeny nejvíce muslimové, mormoni a židé.

Země má multikulturní a multináboženský charakter. Ve velkých městech, zejména v Helsinkách, má na mladé lidi obrovský vliv pluralitní společnost. Ve venkovském prostředí se stále drží tradiční křesťanské hodnoty. Církev ve Finsku je nositelkou morálních tradic.

Vyučování náboženství na školách

Náboženství se vyučuje ve Finsku jako povinný předmět na základních i středních školách. Předmět musí být vyučován v souladu s náboženskou tradicí žáků. Ve Finsku má nejvíce členů Evangelická luteránská církev, proto je vyučování náboženství v souladu především s touto církví. Výuka náboženství může být provozována jakýmkoli církevním uskupením, které splní tyto podmínky. Zaprvé musí být registrovanou náboženskou komunitou, dále denominace musí mít vypracované kurikulum a zatřetí musí být přihlášeny alespoň tři děti. Pro děti, které nemají zájem o výuku náboženství, je alternativou předmět „Životní otázky a etika“.

Mínění samotných žáků o předmětu vyučování náboženství není příliš příznivé. Řadí ho k předmětům nejméně důležitým. Horší mínění o předmětu mají chlapci než dívky. Čtvrtina žáků považuje předmět náboženství za příjemný školní předmět, 60 % ho vnímá jako nepotřebný, ale není pro ně nejhorší a nenáviděný.

Nové vyučovací metody by měly vést k větší atraktivnosti a pozvednutí předmětu. Učitelé kladou důraz na rozvinutí samostatného myšlení studentů. Povzbuzují žáky k zaujetí vlastních stanovisek a ke schopnosti argumentace. Důležité místo ve vyučování má diskuze. Učitel musí být odborníkem a zároveň být schopen naslouchat a poradit žákům, kteří řeší důležité životní otázky.

Celkové shrnutí situace

Největší část populace patří k Evangelické luterské církvi, následuje pravoslavná církev. Náboženská situace v zemi se stále mění vlivem multikulturního prostředí.

Podíl učitelů a učitelek náboženství je podobný jako u ostatních učitelů. Většina učitelů má vystudovanou vysokou teologickou školu. Mnoho z nich učí také psychologii, historii, filozofii a etiku. Ve Finsku je pouze Luteránská teologická fakulta.

Všechny tři koncepty vyučování „o náboženství“, „v náboženství“ a „z náboženství“ se ve Finsku používají. Největší zastoupení má metoda „vyučování o náboženství“, ke které se přiklání 99,6 % učitelů.

Starší učitelé jsou ve vyučování konzervativnější a preferují „vyučování v náboženství“. Změny ve finské společnosti odráží nutné změny ve vyučování předmětu směrem k liberálnějšímu pojetí.

2.2.5 Německo

V Německu je výuka náboženství velmi diskutovaná díky vzrůstajícímu individualismu v náboženském přesvědčení na státních školách. Také nekřesťanská náboženská hnutí požadují vyučování jejich náboženství na školách.

Náboženská situace v zemi

Německo je vyspělá moderní země založená na náboženské svobodě. Vyučování náboženství je v Německu historicky zakořeněná záležitost. Země má dlouhodobou křesťanskou tradici. Jedná se především o kořeny katolické a luteránské. V šestnáctém století se jižní a západní část Německa přihlásila ke katolickému a

severní a východní část k luterskému vyznání. Obě denominace se dlouhodobě snaží vedle sebe žít bez násilných konfliktů.

Během historického vývoje došlo k situacím, které přinesly hluboké změny. Mezi nejvýznamnější patří komunistická orientace ve východní části, kde se silně potlačovala všechna náboženství. Druhou významnou událostí s dopady na náboženskou situaci v Německu je v novodobých dějinách přistěhovalectví Turků, ke kterému dochází od šedesátých let. V Německu se objevilo mnoho muslimských obyvatel. „*V současnosti se dvě třetiny obyvatel Německa hlásí k nějakému náboženství. Vedle 47 % protestantů a 38 % katolíků je v Německu asi 100 000 židů a necelé 4 milióny muslimů. V této zemi je uzákoněna odluka církve od státu.*“⁷⁸ Křesťanské církve jsou dlouhodobě přirozenou součástí německé společnosti. Jsou aktivní v sociální oblasti a mají své pevné místo i v politických stranách. Muslimové a židé budují svá náboženská centra v synagogách a mešitách. Židé jsou přijímáni majoritní společností dobře, muslimové vytváří samostatnou subkulturu.

Výuka náboženství na školách

Křesťanské církve a stát spolupracují na vyučování náboženství na školách. Náboženství je součástí školního kurikula. Náboženství je vyučováno podle katolické nebo protestantské věrouky. Je tedy koncipováno denominačně. V některých regionech dochází ke spolupráci těchto dvou církví.

Náboženství je začleněno do povinných školních předmětů. Pro žáky bez vyznání existuje alternativa v etice a filozofii. Jinde jsou to předměty životní orientace, etika a náboženské znalosti, které by měly vést žáky k nalezení vlastní identity. Jiná situace je v Berlíně, kde není povinně volitelný předmět náboženství. Povinná je od roku 2006 etika v sedmém až desátém ročníku. Cílem tohoto předmětu je příprava na život v multikulturní společnosti. Učí se růst k odpovědnosti v rozhodování pomocí etických hodnot. Etika je předmět, který čerpá z filozofie, psychologie, sociologie a různých náboženství.

Celkové shrnutí situace

---

⁷⁸ Srov. Vaňura, P. Dostupné na http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/541919, Cit. 14. 2. 2011

Vyučování náboženství v Německu je pojímáno jako podávání objektivních informací o různých náboženstvích a zároveň pomáhá žákům prohloubit jejich vlastní náboženskou identitu. Ve vyučování náboženství se odráží situace v pluralitní multikulturní společnosti. Hodnoty, na které dávají učitelé důraz, jsou solidarita s ostatními a zároveň vlastní autonomie. Upřednostňují metody „vyučování o náboženství“ a „vyučování v náboženství“. Učitelé se snaží najít střední cestu mezi potřebami žáků a očekáváním církví a náboženských společností. Hledají cestu mezi těmito dvěma metodami. Snaží se najít způsob, jak pomoci najít žákům vlastní cestu, která z náboženství vyplývá a zároveň používají metodu „vyučování o náboženství“, která se více zaměřuje na kognitivní znalosti o náboženstvích. Preferovanější zůstává metoda „vyučování o náboženství“. Nicméně učitelé v Německu uvádějí, že necítí velké rozpory mezi všemi třemi metodami. Chtějí předávat objektivní informace, vést studenty k nalezení vlastní identity a zároveň jim dát možnost prohloubení jejich vlastní náboženské tradice.

Učitelé jsou spokojeni se svou situací na školách a mají dost času na rodinu a přátele. Používají jak kognitivní, tak expresivní metody. Protestantští učitelé pracující více s expresivními metodami než katoličtí učitelé. Předmět náboženství je pozitivně vnímán u mladších žáků, s věkem se obliba náboženství snižuje.

Pluralitní společnost s sebou nese růst individuální religiozity a zároveň potřebu orientace a vlastní náboženské autonomie. Otázkou zůstává vyučování muslimského náboženství na školách. Na jedné straně se objevuje strach z islámu, na druhé straně chce Německo dostát deklarované svobodě ve volbě náboženství a rovnosti náboženských práv všech obyvatel.

Zcela jiná je situace ve východní části země, kde je naprostá většina lidí bez vyznání. Je zde jen malý počet dětí z katolických nebo protestantských rodin.

2.2.6 Irsko

Náboženská situace v zemi

Irsko je jednou z nejreligióznějších zemí v Evropě. Náboženství hraje důležitou roli ve vyučování na školách. Nejrozšířenější vyznání je v Irsku katolické. Irsko má více než 4 miliony obyvatel. K římskokatolickému vyznání se hlásí 3,6 milionů obyvatel, což je 86,8 % obyvatel. Druhé nejrozšířenější vyznání je Irská církev,

ke které se hlásí přibližně 3 % obyvatel. Dále následují muslimové, kterých je v zemi 0,8 %.

Do Irska se přistěhovalo mnoho lidí z východní Evropy, zejména z Polska, kteří se připojili ke katolické většině. Přesto ale i v katolickém Irsku v posledních letech klesá počet lidí registrovaných v církvi. Naopak počet muslimů v zemi stoupá.

V celkovém religiózním srovnání je katolická církev daleko nejsilnější. Devět desetin Irů je pokřtěno v katolické církvi a vyrůstá v katolickém prostředí. Většina dětí navštěvuje katolické základní a střední školy, kde jsou připraveny na první svaté přijímání a biřmování. Děti přijímají katolické vnímání života a začleňují víru automaticky do svého života. Pro většinu je běžné být pokřtěn, jít k přijímání, přijmout svátost manželství a být církevně pohřben. Tři čtvrtiny obyvatel vnímají náboženství jako důležité a sebe jako nábožensky smýšlející lidi. Téměř všichni věří v Boha (98,5 %). 89 % lidí věří ve věčný život po smrti v nebeském království. Je zajímavé, že v peklo věří jen 56 % lidí. Procento lidí, kteří každý týden navštěvují bohoslužby, je také vysoké (65 %).

Přes takto vysokou religiozitu Irů je klesající počet věřících hlavně ve velkých městech zřejmý. Je nutné podotknout, že historicky se počet katolíků v zemi snižuje. V sedmdesátých letech pravidelně navštěvovalo bohoslužby 91 % lidí. Dalo by se říci, že Irové jsou ve své víře v mnoha případech formální. Také irskou společnost ovlivňuje vzrůstající individualismus a sekularismus.

Role náboženství na školách

Většina irských škol je katolická. Vyučování náboženství je začleněno do všech škol, s výjimkou malého počtu soukromých škol, ve kterých se vyučuje etická výchova v programu „Učíme se spolu“ („Learning Together“).

Na prvním stupni je náboženství věnována půl hodina denně. Každý učitel na prvním stupni musí mít náboženské vzdělání. Na druhém stupni základní školy jsou náboženství věnovány dvě hodiny týdně, které učí jak teologové, tak nábožensky vzdělaní učitelé. Cílem vyučování náboženství je prohloubení víry žáků.

Od roku 1999 je ve školním kurikulu zasazen respekt a tolerance ke všem náboženským vyznáním. Katolická církev má pro náboženství na školách tzv. „Alive O“ program, podle kterého je vyučována katolická věrouka. Metodisté a

presbyteriáni vypracovali program „Follow me“ („Následuj mne“). Židé a muslimové mají také své vlastní metodické zpracování vyučování náboženství.

Celkové shrnutí situace

Vyučování náboženství je v převážné většině provozováno a kontrolováno katolickou církví, která má v zemi výraznou většinu. Všechny tři způsoby vyučování „v náboženství“, „z náboženství“, „o náboženství“ vidí učitelé jako pozitivní. Nejvíce se přiklánějí k vyučování „v náboženství“, tedy ke způsobu prohloubení poznatků vlastního náboženského vyznání a vrůstání do vlastní náboženské tradice.

Díky stále se zvyšující pluralitě a sekularizaci ve společnosti je nemožné zůstat pouze u katolického způsobu vyučování. O slovo se hlásí lidé nekřesťanského náboženství, křesťanského nekatolického náboženství i lidé bez vyznání. Učitelé musí reflektovat náboženské přesvědčení svých žáků. Katolická církev má sice stále vedoucí postavení, ale počet jejích členů klesá. Většinu škol provozuje katolická církev, díky tomu i žáci bez vyznání či vyznání nekřesťanského navštěvují církevní školy. Katolická církev se snaží vést dialog s nekatolickými denominacemi a usiluje o spolupráci i v rámci výuky náboženství. Postupuje v souladu s dokumentem Druhého vatikánského koncilu „Nostra Aetate“, podle kterého se v každém náboženství mohou najít pozitiva. Spolupráce a dialog mezi náboženstvími prohlubuje morální dobro mezi lidmi. Zároveň katolická církev objasňuje jedinečnost Kristovy osoby a univerzálnost jeho poselství.⁷⁹ Církev je zavázána k hlásání a evangelizaci. Učitelé náboženství se vyrovnávají s výlučným postavením katolické církve a zároveň s jejím klesajícím vlivem a růstem sympatií veřejnosti k ostatním náboženstvím.

2.2.7 Itálie

Itálie je výrazně katolická země a zároveň moderní pluralitní společnost. Tato moderní společnost přináší pluralitu také v náboženství. Lze říci, že pluralita se zde vyskytuje ve vnitřní i vnější podobě. Ve vnitřní podobě je míněna pluralita různých

---

⁷⁹ Srov. Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha, Zvon, 1995, Nostra Aetate, Deklarace o poměru k nekřesťanským náboženstvím, str. 551-555

křesťanských církví, ve vnější podobě křesťanství je to pluralita mezi jinými náboženstvími. Vnější podoba plurality náboženství je nový a zatím okrajový fenomén.

Výuka náboženství v Itálii

Ke katolické církvi se v Itálii hlásí 85 - 90 % Italů. Další významná náboženská uskupení jsou protestanti, pravoslavní a židé. V zemi žije stále se zvětšující komunita muslimů. Mezi nekatolíky více než dvě třetiny lidí patří k jiným křesťanským denominacím (protestanti a pravoslavní) a k jehovistům. Méně než jedna třetina nekatolíků jsou muslimové a lidé východních náboženství, jako buddhisté a hinduisté. Dále jsou zastoupena nová humanisticky zaměřená náboženská hnutí, jako např. New Age, Next Age či Human Potential. Nekřesťanská náboženství jsou zastoupena méně než jedním procentem celkové populace. Návštěvnost bohoslužeb je v Itálii vysoká. 36 % Italů navštíví alespoň jednou týdně bohoslužby. Ve městech je to méně, a pokud podle tohoto kritéria posoudíme italské regiony, vyjde nám jako nejméně zbožný region Emilia Romana, kde navštíví jednou za týden kostel pouze 25 % obyvatel. Výuka náboženství je součástí školních osnov, dochází na něj 93 % všech italských dětí.⁸⁰ V Itálii je výuka náboženství realizována především jako vyučování katolického náboženství. Lze tedy říci, že pluralismus v náboženství je v Itálii okrajová skutečnost. Proto se v Itálii vyučuje náboženství katolické.

Historický kontext vyučování náboženství

Vyučování náboženství bylo v Itálii povinné od roku 1859. V roce 1929 byly mezi státem a Svatým stolcem zavedeny konkordáty, kde se vyučování katolického náboženství pojímá jako „koruna a základ“ znalostí. Vyučování katolického náboženství je povinné pro všechny studenty. Od roku 1948 novou ústavou Italské republiky se povinné katolické vyučování ruší.

Od roku 1970 Pontifikální salesiánská univerzita spolu s ostatními centry řeší otázku svobody a volby ve vyučování náboženství. V roce 1984 se Italská republika v renovovaných konkordátech hlásí ke katolictví jako k historickému dědictví

---

⁸⁰ Srov. Vaňura, P. Dostupné na http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/eu/_zprava/571779, Cit. 14. 2. 2011

italského lidu. Obnovila se tradice vyučování náboženství na státních školách s výjimkou univerzit. Vyučuje se katolické náboženství, je ale respektována svoboda svědomí žáků.

Kromě vyučování na školách se katolické náboženství vyučuje na farách v podobě katechismu. Velký důraz se dává na formaci katechetů. Od roku 1982 jsou vydávány nové učebnice katechismu „*Katechesi per la vita Christiana*“. V roce 1982 biskupská komise pro nauku víry a katechismu stanovuje nové stanovy k formaci katechetů. Dochází k vzestupu katechetického hnutí v Itálii.

Celkové shrnutí situace

Přestože je Itálie monoreligiózní katolická země, zvítězila i zde pluralita a vyučující náboženství preferují metodu „vyučování o náboženství“ zejména na školách. Model „vyučování z náboženství“ je druhý v oblíbenosti. Je používán především ve farnostech, ale má silné zastoupení také u učitelů. Výuka náboženství je v Itálii velice dobře metodicky zpracovaná. Používají se kognitivní, afektivní i expresivní metody. Kognitivní metody jsou více zastoupeny na školách. Expresivní, tzn. podporující sebevyjadřující schopnosti (výtvarné, hudební, divadelní), se používají více na farách. Podle konkordát je „*katolická tradice kulturním dědictvím italského lidu*“. V zemi studuje množství zahraničních studentů jiného křesťanského vyznání i nekřesťanských vyznání, jako jsou muslimové a hinduisté. Tato situace volá po vyučování náboženství se zaměřením na existenciální otázky v pluralitní společnosti. Katolická identita a zároveň otevřenost ostatním náboženstvím jsou dva hlavní směry ve vyučování náboženství. Na školách se stále vyučuje náboženství katolické. V současné době probíhají diskuze o výuce i nekatolických náboženství, směřující k zavedení pluralističtějšího konceptu ve vyučování náboženství na školách.

2.2.8 Lotyšsko

Vyučování náboženství v Lotyšsku

Před sovětskou okupací v roce 1940 probíhala výuka náboženství v Lotyšsku podobně jako v ostatních evropských státech. Učitelé náboženství byli kněží

a pastoři luterské, římskokatolické a pravoslavné církve. Dominantní církví byla luterská. Také židovské náboženství má v Lotyšsku tradici ve vyučování. Odehrávalo se v židovských školách.

Situace se zcela změnila po okupaci Sovětským svazem. Vyučování náboženství nebylo zařazeno do školního kurikula. Ze škol bylo zcela vyloučeno. Politika Sovětského svazu vychovávala děti k vědeckému materialismu, který zcela vylučuje náboženské a duchovní hodnoty. Je založen na Marxově ideologii, která tvrdí, že „náboženství je opium lidstva.“⁸¹

V roce 1991 Lotyšsko získalo svobodu a nastoupilo dlouhou a bolestnou cestu reforem. Hlavními úkoly ve školství byla decentralizace, sestavení nového národního kurikula a modernizace školství. Na začátku devadesátých let byla v Lotyšsku velice pronáboženská atmosféra. Církev se těšila popularitě. V této době se začaly praktikovat nedělní školy při farách. Od církvi se očekávala pomoc v revitalizaci školství, v adaptaci na nové podmínky a v hledání dalšího směru školství.

V roce 1993 byla ustavena ekumenická rada křesťanského vyučování, která organizovala konference pro křesťanské učitele v ekumenickém duchu. V roce 1994 se křesťanské církve pokusily zavést vyučování náboženství ve školách. V roce 1995 školský zákon ustavuje právo na svobodu vyznání. Žáci si mohou vybrat vyučování křesťanského náboženství, etiku nebo navštěvují oboje. Vyučování na školách je konfesní, provozuje ho pět klasických tradičních církví (luterská, katolická, pravoslavná, baptistická a „old believers“). Vyučování náboženství je dobrovolné a financované státem.

Religiozita Lotyšska je velice rozmanitá. Z průzkumu prováděného v roce 2006 vyplývá toto procentuální zastoupení křesťanských církví vzhledem k celkové populaci: církve luterská (20 %), římskokatolická (20,7 %), baptistická (1 %), old believers (4,4 %), adventisté (0,5 %). Lidí, kteří nechtěli udát náboženské vyznání, bylo 10 %. Lidí, kteří se prohlásili za nevěřící, bylo 15 %. Na otázku: „Jak často čtete Bibli?“, odpovědělo 55 %, že Bibli nečte. 18 % lidí čte Bibli jedenkrát za rok. 13,4 % lidí čte Bibli několikrát do roka. Z průzkumu vyplývá velká disproporce mezi oficiálním přihlášením se k církvím a skutečným praktikováním víry.

---

⁸¹ Marx, Engels, Lenin, 1967 - požito autory výzkumu

Už na konci devadesátých let se na vyučování náboženství přihlásily pouze 4 % žáků. V roce 2003 ministerstvo školství rozhodlo o povinném výběru mezi předměty křesťanská výchova a etika na prvním stupni základních škol. Na předmětu křesťanská výchova se dohodly nejpočetnější místní církve. Je vybudován na ekumenické spolupráci. Na křesťanskou výchovu přihlásilo své děti pouze 17,6 % rodičů. Ostatní (82,4 %) si vybrali etiku. Výběr předmětu křesťanská výchova se nyní pohybuje kolem 20 %.

Křesťanská výchova je zaměřena především na studium Bible. Je kontrolována pěti hlavními křesťanskými denominacemi: luterskou, katolickou, pravoslavnou, baptistickou a old believers. Hlavní zásady při výuce jsou: 1. Žáci poslouchají, učitelé učí. 2. Nejdůležitější v křesťanském vyučování je evangelizace. 3. Žáci nejsou v centru vyučovacího procesu, neboť centrem pedagogického procesu je Bůh. 4. Hlavní metodou při vyučování zůstává opakování informací sdělených učitelem a učení se z paměti biblickým textům. Tento model je nejbližší metodě „vyučování v náboženství“.

Na druhém stupni je zaveden předmět historie náboženství, který je vyučován metodou „vyučování o náboženství“. Na středních školách je historie náboženství zakomponována do předmětu kulturologie.

Celkové shrnutí situace

V Lotyšsku se učí náboženství podle metody „vyučování v náboženství“. Začíná se konfesijním vyučováním. Popularita náboženství s věkem dětí klesá. Později se výrazně uplatňuje ekumenická spolupráce. Děti se učí především biblické příběhy. Na výzkumech se ukázalo, že učitelé náboženství v Lotyšsku špatně svobodně formulují své názory a odpovídají podle očekávaných „správných odpovědí“. Pravděpodobně jsou ještě svázaní dlouholetou komunistickou nesvobodou. Učitelé preferují „vyučování o náboženství“, které předpokládá ekumenický pohled. Vcelku je zde otevřenost pro všechny tři koncepty vyučování. Tato otevřenost ale není příliš uplatňována v praxi, kde se používá nejvíce koncept „vyučování v náboženství“.

Vyučování náboženství se v Lotyšsku týká striktně křesťanství. Je kontrolováno církvemi a učitelé náboženství musí mít k vyučování církevní souhlas. V Lotyšsku

chybí otevřenost k ostatním náboženstvím. Je to následek sovětské autoritářské politiky.

Lotyšští učitelé jsou spokojeni s technickými podmínkami, jsou nadšeni svým povoláním, což i přes současný spíše špatný stav předpokládá optimistický vývoj ve vyučování náboženství.

2.2.9 Malta

Maltézká historická situace

Malta je od 16. století, kdy na ostrově začal působit rytířský řád sv. Jana, katolickou zemí. Maltézký ostrov s neúrodnými horami se považoval za ostrovní pevnost, která bránila křesťanskou Evropu proti severní muslimské Africe a Otomanské říši. Řád sv. Jana, který sídlil na Maltě, přijímal šlechtické syny z celé Evropy. Na Maltě se tak střetávaly evropské jazyky a kultury. Maltézký rytířský řád přijímal pod ochranu katolíky, kteří se nechtěli podřídit protestantské reformaci v Evropě. Situace se nezměnila ani pod britskou nadvládou. Maltézká náboženská situace byla po 400 let homogenní, tedy katolická.

Na druhé straně vliv jiných denominací a náboženství nebyl vyloučen zcela. Malta slouží jako důležitý přístav uprostřed Středomořího moře, hostí lidi z celé Evropy a Středního východu. Během rytířského období bylo na ostrově mnoho muslimských otroků, ale vliv islámu byl řádem a místní inkvizicí umlčen. Na ostrově byli také přítomni anglikánští námořníci. Paradoxně vliv katolické církve se přítomností jiných náboženských uskupení zvýšil. Katolické náboženství se v devatenáctém a v první polovině dvacátého století spojovalo s národním hnutím a patriotismem.

V roce 2006 se ke katolickému náboženství přihlásilo 97,6 % obyvatel. Velice malé procento obyvatel je nekatolického vyznání. Je zde devět velice malých nekatolických církví, dále hinduisté a nepatrná židovská komunita.

Katolicismus je v zemi stále silný, patří k národnímu dědictví. Na druhé straně autentických katolíků je v zemi podstatně méně.

Výuka náboženství ve školách

Katolické náboženství je garantováno ve státních školách ústavou a vzdělávacím programem. Náboženství je vyučováno i na soukromých školách. Ze sto osmdesáti jedné školy na ostrově se katolické náboženství neučí jen ve třech, v muslimské škole, v evangelické a v mezinárodní škole. Na prvním stupni základních škol se náboženství vyučuje dvě a půl hodiny týdně, což znamená 9,5 % školního vyučování. Na druhém stupni je to jedna a půl hodiny týdně, což je 5,7 % vyučovacího času. Na Maltě je vyučování náboženství ovlivněno velice dobrou spoluprací Svatého stolce a Maltézké biskupské konference. Cílem vyučování náboženství na prvním stupni je, aby si žáci uvědomili Boží lásku k člověku a zároveň jim pomoci milovat Boha a všechno stvoření. Na druhém stupni jde o kritický a objektivní přístup ke křesťanství. Cílem je také nalézat konstruktivní odpovědi na existenciální otázky mladých lidí, Kristus má být v centru celého vyučovacího procesu. Výuka náboženství napomáhá k nalezení zdravého vztahu k sobě, k ostatním, ke všemu stvoření a k Bohu.

Katecheze pro děti od pěti do jedenácti let probíhá také na farách, kde je hlavním cílem příprava na první přijímání a biřmování. Další formace na farách je věnována přípravě na svátost manželství. Další programy jsou pro rodiče, kteří chtějí nechat pokřtít své děti. Pro všechny věkové kategorie se organizují různé duchovní programy.

Celkové shrnutí situace

Malta stále zůstává výrazně katolickou zemí. Existuje zde vysoce rozvinutý systém výuky náboženství. Přes rozdílné cíle učitelů a katechetů obě skupiny využívají ve své práci raději afektivní zážitkové metody než kognitivní. Učitelé cítí povinnost předávat kognitivní poznatky z katolické nauky. Zároveň je pro ně důležité pomoci žákům nalézt vztah k Bohu a upevnit jejich víru.

Nejpreferovanější metodou je „vyučování v náboženství“, která pomáhá žákům růst v jejich vlastní náboženské tradici. Především se snaží, aby u nich víra zapustila kořeny a stala se pro ně vnitřní záležitostí, dbají na soulad s pravdami jejich vlastní konfese. Druhá oblíbená metoda je „vyučování z náboženství“, která se snaží pomoci jim v nalezení identity, třetí zůstává metoda „vyučování o náboženství“, podávající informace o různých náboženstvích. Výsledky vedou k závěru, že není významný rozdíl mezi učiteli a katechety. Většina učitelů je toho

názoru, že vyučování ve škole by mělo pomoci studentům budovat vztah k Bohu. Katolicismus je zde stále silně preferovaný.

Vliv sekularizace a individualizace je patrný i na Maltě, zvláště u mladých lidí od osmnácti do třiceti let. V nastupující generaci se předpokládá úbytek aktivně praktikujících katolíků.

2.2.10 Nizozemí

Historický kontext a celková situace v zemi

Nizozemci se považují podle autorů holandské studie za nejsekularizovanější zemi v Evropě. Vyhraněný pohled na svobodu se odráží i v zákonodárství. Každý má právo určovat svůj vlastní život i smrt. V Nizozemí je kromě práva na potrat uzákoněna i euthanasie.

Z komplexního pohledu na Evropu je však jasné, že Nizozemí a bývalé východní Německo jsou ještě méně religiózní země. V Nizozemí byla až do šedesátých let minulého století tři hlavní sociopolitická uskupení: římskokatolické, protestantské a socialistické. Náboženská seskupení se výrazně zapojila do politiky státu. Společenský a kulturní život byl soustředěn právě na ně. Katolíci žili především na jihu, protestanti na severu a ve střední části země, socialisté se soustředili do velkých měst a na západ.

Centrální Nizozemí je od roku 1566, kdy proběhlo obrazoborectví, výrazně protestantské. Katolíci byli násilně převedeni k protestantství a své vyznání praktikovali v tajnosti. Od roku 1850 bylo obnoveno biskupské členění země a katolictví bylo opět na vzestupu. Katolíkům byly vráceny kostely, dokonce se postavily nové. Katolíci budovali nemocnice a školy, později měli vlastní noviny, rádio a televizní vysílání. Stávali se stále více politickým uskupením s přibývajícím mocí a vlivem. Od roku 1900 mají konfesijní strany zastoupení ve vládě. V roce 1917 se od církvi zcela oddělilo veřejné školství. Konfesijní i veřejné školství je financováno vládou. Tento systém je stále platný.

Od šedesátých let dvacátého století dochází k výraznému odklonu lidí od církvi. Životní úroveň roste, dochází k nebyvalému pokroku ve vědeckých technologiích. Náboženství a církve nezapadají do představy šťastného a svobodného života. Sociopolitické skupiny se od církvi distancují. Sekularizace společnosti postupuje

velice rychle. V roce 1958 se 24 % populace státu nehlásí k žádné církevní nebo náboženské komunitě. V roce 1999 se počet lidí, kteří se necítí členy žádné náboženské skupiny, zvyšuje na 63 %. Nejvíce lidí bez vyznání je mezi mladšími ročníky, narozenými po roce 1960. Od roku 1958, kdy se ke katolické církvi hlásilo 42 % populace, došlo k výraznému poklesu na dnešních 18 %. S počtem nábožensky praktikujících lidí je situace podobná. V roce 1970 63 % katolíků navštěvovalo bohoslužby alespoň jednou do měsíce, v roce 2005 to bylo pouhých 12 %.

Výuka náboženství

Výuka náboženství byla zavedena na základních církevních školách. Katolické školy spolupracují s místními farnostmi. Kněží a kazatelé poskytují katecheze k přípravě na biřmování na školách. Kazatelé často vedou také místní fotbalový klub, skauty či jiné zájmové činnosti pro děti.

Popularita církve mezi mladými lidmi je nízká. Církev pro ně přestává být nositelkou morálních zásad v chování. Církevní názory na používání antikoncepce, na euthanasii a rozvody jsou často na okraji zájmu. Morálka je určována individuálním přístupem ve svědomí každého jedince.

Více než polovina holandských škol je nestátních, většina z nich je zřízena církvemi římskokatolickou a protestantskou. Ostatní jsou muslimské nebo židovské. Výuka náboženství je vyučována jen na těchto konfesijních školách. Státní školy jsou nábožensky neutrální, zájem o vyučování náboženství nebo filozofických předmětů je nízký. Přesto jsou výjimky, kdy i na státních školách na žádost rodičů bylo zavedeno vyučování náboženství. V konfesijních školách jsou často přítomny i děti bez vyznání. Ve velkých městech je značný počet dětí z muslimských rodin. Výuka náboženství v církevních školách je poznamenána multireligiózní společností. Na některých školách se již předmět nejmenuje náboženství, ale „filozofie života“.

V posledních letech se opět objevuje diskuze o zavedení náboženství jako povinného předmětu na státních i soukromých školách. Důvodem je zachování náboženské tradice a objevení hodnot ve vlastní náboženské tradici. Na soukromých školách ekumenicky zaměřených si žáci mohou vybrat vyučování islámu, křesťanství nebo humanismu.

Celkové shrnutí situace

Převážná většina učitelů pojmají předměty náboženství a filozofii života informativně. Hlavním cílem náboženské výuky je rozvíjet vlastní náboženské a filozofické vnímání. Žáci by se měli naučit přemýšlet o základních filozofických a náboženských otázkách. Dalším cílem je porovnávat východiska i závěry u jednotlivých náboženství a schopnost komunikace s lidmi rozdílných náboženských názorů. Schopnost dialogu je důležitá také uprostřed vlastní náboženské komunity.

Učitelé spíše vedou děti k vlastnímu rozhodování a k rozvíjení sebevyjádřování. Holandští učitelé náboženství jsou z 82 % lidé bez vyznání. Používají „vyučování z náboženství“, což pro ně znamená naučit se myslet filozoficky a přemýšlet pomocí náboženství. Ve vyučování neuvádějí své osobní náboženské názory. Holandská společnost je velice individualizovaná, což se odráží ve způsobu vyučování náboženství a filozofie. Náboženství se nesmí vnucovat. Učitelé si dávají pozor, aby neomezovali žáky ve svobodné volbě. Náboženské vyznání je v Holandsku osobní záležitost každého jedince, která do školních tříd téměř nepatří. Nejčastější vyučovací metoda je diskuze, používá ji často 95 % učitelů. Žáci nejsou pasivními posluchači, ale aktivně se na vyučování podílí.

Ve společnosti narůstá strach z konfrontace mezi islámem a křesťanstvím. I z tohoto důvodu se přistupuje k výuce výhradně z rozumového hlediska, bez emocí a osobního svědectví. U učitelů je patrný strach z možného osobního ovlivňování žáků.

2.2.11 Norsko

Výuka náboženství v Norsku

V Norsku je náboženství povinný předmět zahrnutý do národního kurikula. Výuku náboženství absolvují téměř všichni žáci s výjimkou těch, kterým to nedovoluje náboženské přesvědčení v souladu s předmětem. Spektrum náboženské orientace učitelů je široké: ateisté, agnostici, muslimové, křesťané, pohané. Výuka náboženství se v Norsku odehrává na třech základních místech: v rodině,

v náboženském společenství a ve škole. Rodina a náboženské společenství mají odpovědnost za vrůstání dětí do víry v jejich vlastním náboženském vyznání. Ve škole předmět náboženství podává přehled a základní znalosti o různých náboženstvích: „vyučování o náboženství“.

Státní školy tvoří 97,9 % všech škol, 2,1 % škol je soukromých, většinou křesťanských. Norsko je řídko osídlená země, proto na mnoha základních školách navštěvuje třídu skupina dětí různého věku. Povinná školní docházka je desetiletá, rozdělená na první stupeň, který trvá 7 let a druhý stupeň, který trvá 3 roky. Výjimkou nejsou třídy tvořené žáky prvního i druhého stupně.

Norská společnost z hlediska náboženství

Norsko patří do skandinávského protestantského regionu. Do roku 1975 to byla země s jednotným protestantským rázem společnosti. Do roku 1970, kdy začala výrazná těžba ropy, patřilo Norsko k velice chudým zemím. První univerzita v Norsku byla založena až v roce 1811. Školství a církve hrály důležitou roli v budování národní soudržnosti.

Od roku 1975 se ráz společnosti mění vlivem přistěhovalectví, nejedná se ale o vliv zásadní. Přistěhovalci se usadili především v urbanisticky nejrozvinutější části Norska, v okolí Osla. Norsko má přibližně 4,7 milionů obyvatel, z toho 83 % patří k norské církvi, 8,6 % je jiného vyznání a 8,4 % lidí nepřínáleží k žádnému náboženskému uskupení. Více než polovina lidí patřících k jinému vyznání než k norské církvi jsou křesťanské denominace. Nejpočetnější mezi nimi je římskokatolická církev. Mezi nekřesťanskými komunitami jsou zastoupeni především muslimové, buddhisté a hinduisté. Ve velkých městech je vybudováno mnoho mešit.

Evangelická luterská norská církev je církví státní. Norsko je konstituční monarchie, král je ustanoven právním systémem jako nejvyšší ochránce norské církve. Evangelické luterské vyznání je zahrnuto do ústavy. Pomocí ústavy jsou členové církve zavazováni vychovávat děti ve stejném vyznání. Norská vláda má vliv na jmenování biskupů. Církevní úsilí směřuje k větší nezávislosti na státu, avšak bez větších úspěchů.

Norsko patří k tradiční křesťanské zemi se skandinávskou protestantskou religiozitou. V roce 2006 bylo v norské církvi pokřtěno 73,9 % všech dětí. 66,7 % dětí ve věku čtrnácti let bylo konfirmováno.

Výuka náboženství ve státních školách

Do konce devatenáctého století bylo školství silně svázané s církví, náboženství bylo považováno za základní předmět. Od roku 1845 se členové jiného než státního náboženství měli právo neúčastnit předmětu „znalosti křesťanství“ („Knowledge of Christianity“). V roce 1974 byl zaveden předmět „přehled světových názorů“ („Knowledge of World Views“), který prosadila Norská humanistická asociace jako alternativu pro nekřesťany, kteří se do Norska stěhovali za prací. Dvacet let poté, v roce 1994, se 95 % žáků rozhodlo pro předmět „znalosti křesťanství“ a 4 % žáků pro předmět „přehled světových názorů“. Jedno procento žáků nenavštěvuje žádný takový předmět, k těmto patří především muslimské děti. Muslimové považují alternativní předmět za ateistický, pro jejich náboženské zaměření nevyhovující.

Všichni učitelé v Norsku mají kompetence k vyučování předmětu „základní znalosti křesťanství“. Jsou na výuku předmětu připravováni povinným univerzitním studiem. To je hlavní podklad k regulárnímu začlenění předmětu mezi ostatní. Předmět znalosti křesťanství, ve kterých se učí také etika, by měl přispívat k růstu osobní náboženské identity žáků a zároveň vést ke schopnosti dialogu napříč vyznáními.

Používané vyučovací metody

Modlitba, jako prostředek k osobnímu navázání vztahu s Bohem, do školního vyučování v Norsku nepatří. V národním kurikulu vydaném ministerstvem školství je uvedeno mnoho vyučovacích metod, které mají stimulovat a zaujmout pozornost žáka. Kurikulum uvádí např. vyprávění, výtvarné techniky, dramatizace, hudba, diskuze, konverzace a návštěva souvisejících míst.⁸² Nepostradatelná je spolupráce mezi rodiči a učiteli, rodiče musí být podrobně informováni o způsobu vyučování. Cílem náboženského vyučování je dát studentům objektivní obraz o světových

---

⁸² Ministry of Education and Research, 2007 - použito autory výzkumu

náboženstvích a pomoci studentům umět argumentovat a diskutovat o náboženských otázkách. Znamená to utvářet vlastní náboženskou identitu na základě daných hodnot. Jedná se o metodu „vyučování o náboženství“. Podobné procentuální zastoupení má oblíbenost vyučovací metody „vyučování v náboženství“, ve které má vyučování vést k růstu vlastní víry. Učitelé bez vyznání „vyučování v náboženství“ nepreferují.

95 % učitelů pokládá za nejdůležitější ve vyučování správné vysvětlení náboženských textů, většina z nich skutečně texty pravidelně vysvětluje. To, co pokládají za důležité, se také snaží provádět v praxi. Za druhou důležitou metodu považují diskuzi o náboženských a společenských otázkách. Učitelé opět tuto metodu sami provozují v praxi. Za třetí důležitou složku vyučování pokládají učitelé návštěvy zajímavých míst mimo školu, která se vztahují k probíranému tématu. Místa mimo školu se ale v praxi zdaleka tak často, jak by učitelé pokládali za vhodné, nenavštěvují. Dále podle důležitosti následuje vyprávění tradičních příběhů, sledování filmů a dramatizace. U posledních dvou jmenovaných (sledování filmů a dramatizace) se praxe rozchází s přáním učitelů, neboť se ve skutečnosti používají mnohem méně, než by podle nich bylo důležité.

Jak již bylo řečeno, v Norsku se při vyučování nepraktikuje modlitba a meditace. Preferované metody v praxi jsou kognitivního rázu: vysvětlování učební látky, diskuze o náboženských a společenských otázkách a četba z učebnic. Zážitkové expresivní metody, jako např. navštěvování míst, sledování filmů, poslech hudby, zpěv a výtvarné techniky, jsou méně časté. Zpěv a poslech hudby při práci s dětmi využívají převážně učitelé starší než čtyřicet let.

Závěrečné shrnutí situace

Učitelé v Norsku přistupují k vyučování bez prosazování osobních náboženských názorů. Zde se setkáváme s norskou specifičností. Od osobního náhledu se učitelé při vyučování distancují. Je rozdíl mezi tím, co učí a v co věří. Je jim bližší užívat metodu „vyučování o náboženství“ („teaching about religion“). Vyučování náboženství v Norsku v předmětu znalosti z křesťanství je objektivního, kritického a pluralistického rázu. Předmět je povinný pro všechny studenty. Každý má právo na své náboženské vyznání. Ve vyučování se výrazně spolupracuje

s rodiči. Pokud se nejedná o rozpor s rodinnou výchovou, je křesťanství v Norsku jako tradiční náboženství ve školách preferováno.

Nicméně norská společnost se mění v pluralistickou a sekulární. Náboženská smýšlení učitelů jsou velice rozmanitá. Učitelé patří ke křesťanům, muslimům, agnostikům i ateistům. Většina z nich zastává relativistický názor, že „veškeré poznání o Bohu je závislé na čase, ve kterém se vytvořilo“ nebo že „všechna náboženství jsou stejně pravdivá“. Dalším specifikem Norska je velice respektovaný pohled rodičů. Tolerance a zároveň relativismus charakterizují norský pohled na výuku náboženství. Další charakteristikou je profesionální přístup a odstup od osobních názorů ve výuce. Preferované metody jsou kognitivního charakteru.

2.2.12 Polsko

Historie náboženské výuky a současná situace

Polsko má ve výuce náboženství dlouhou tradici. Od vzniku nezávislého státu v roce 1918 se do školského systému zabudovala výuka náboženství. Ústava z roku 1921 připouští možnost vyučování náboženství jak osobami zasvěcenými, tak laiky. Náboženské vzdělávání bylo povinné pro všechny děti do osmnácti let. Škola vyňala z náboženského vyučování děti, jejichž rodiče o to požádají písemnou formou. Katolická církev nebo jiné náboženské společenství určuje obsah vyučování, státní autority řídí organizační stránku. Právní řád vyučování je zajištěn ratifikací smlouvy mezi Polskem a Svatým stolcem.⁸³ Učebnice náboženství jsou schvalovány ministerstvem školství a zároveň církvemi nebo náboženskými společnostmi.

V minulosti byla výuka náboženství dvakrát zakázána, poprvé během druhé světové války, podruhé za komunistické vlády. Mimo katolickou církev v Polsku působily také církve pravoslavné a evangelické. Během komunistické vlády přešla jejich práce do ilegality. Náboženství bylo ze škol odstraněno. Reakcí na danou situaci bylo rozhodnutí biskupů Polska o přesunu náboženského vyučování do farností. V roce 1971 vznikl nový program, který je rozpracován do tří úseků po čtyřech letech. První je „Eucharistický cyklus“, který má děti připravit na svátost

---

⁸³ Sollemnis conventio inter Sanctam Sedem et Polonia Respublicam (použito autory)

smíření a přijímání a vysvětlit eucharistickou obětí. Druhý cyklus je „Cyklus křesťanské dospělosti“, který souhrnně předává pravdy víry a připravuje na přijetí svátosti biřmování. Poslední je „Cyklus křesťanské odpovědnosti“, který vede mladé lidi k dospělému rozhodnutí v otázkách víry a k objevení vlastního místa ve společnosti na etickém základě křesťanských stanovisek.

Výuka náboženství se vrátila do škol v roce 1991, v době přijetí změn školského systému. Výuka náboženství je v Polsku postavena na principu tolerance. Rozhodují o ní především rodiče, kteří žádají písemnou formou vedení školy o zařazení dítěte do výuky. Povinností školy je zajistit, aby všichni žáci byli v rámci povinné výuky seznámeni se základními informacemi o náboženství.

Děti, které nenavštěvují náboženství, si mohou vybrat etiku jako druhý volitelný předmět, o který opět žádají rodiče písemnou formou. Pro děti, které si nevybraly etiku ani náboženství, je škola povinná zajistit hlídání během vyučování těchto předmětů. Systém volitelnosti respektuje svobodu náboženství.

Učitelé náboženství musí mít církevní potvrzení od diecézního biskupa, tzv. kanonickou misi. Učitel musí splňovat také kritéria daná státem, což je adekvátní pedagogické vzdělání.

Charakter výuky náboženství

Výuka náboženství v Polsku uvádí děti do křesťanského společenství, je založená na křesťanském personalismu. Je zaměřena na vztah člověka k Bohu a na jeho praktickou realizaci v konkrétní situaci člověka.

Katolické vyučování má šest hlavních úkolů.

- 1) **Rozvoj poznatků víry.** Opírá se o křesťanskou tradici, znalosti Bible a základních pravd víry.
- 2) **Liturgické vyučování.** Vede ke správnému porozumění liturgii a aktivní účasti na ní, což má ovlivnit i jejich osobní život.
- 3) **Morální formace.** Pomáhá k utváření správného svědomí a zároveň schopnosti otvírat se milosti v odpuštění.
- 4) **Vedení k modlitbě.** Poznání nezbytnosti modlitby v křesťanském životě. Seznámení s různými typy modliteb a uvedení dětí do modlitebních skupinek ve farnosti.

- 5) **Společenský a rodinný život.** Křesťanství se nejvíce odráží na vztazích v rodinách a v běžném sociálním životě křesťana.
- 6) **Uvedení do misijní činnosti.** Předpokládá křesťanský způsob života a také znalostní připravenost pro misijní činnost církve v jiných zemích.

V Polsku výuka náboženství neznamená jenom znalosti, ale také výchovu žáků. Školy, rodina a farnosti spolupracují v náboženské výchově dětí. Předškolní děti se ve farnostech vedou k osobní modlitbě, děti mladšího školního věku (tři ročníky základní školy) se připravují ke svátosti smíření, prvnímu přijímání a k pochopení a účasti na liturgii ve farnosti. Děti čtvrtých až šestých ročníků se v účasti na liturgii dále podporují. Starší děti se připravují na přijetí biřmování. Příprava na biřmování trvá tři roky. Dalším krokem je pomoci mladým lidem rozpoznat životní povolání a příprava na něj.

Závěrečné shrnutí situace

V Polsku je vyučování náboženství silně konfesijní – katolické. Můžeme jej nazvat školní katechezí. Jde o „vyučování v náboženství“. Cílem není jen podávat informace, ale také prohloubit osobní víru. Modlitba a jiné aktivity související s osobní vírou jsou běžnou součástí vyučovacích hodin. V polské společnosti, jako v jiných státech Evropy, se vlivem postmoderního chápání světa stále více zakořeňuje sekularismus a individualismus. Nicméně reakcí není začleňování výuky jiných náboženství, ale naopak výuka je zaměřena více evangelizačně. Polský systém katecheze je výrazně kooperativní. Spolupracují farnosti, škola a rodina. Školní výuka náboženství obsahuje dvě hodiny týdně. Katechetická setkání ve farnosti probíhají přibližně jednou za měsíc. Mají za úkol doplnit školní výuku. Jsou více zaměřena na liturgii, modlitbu, svátosti a znalost Bible. Jde v nich především o osobní zkušenost s vírou, setkání s Kristem a začlenění do křesťanského společenství.

2.2.13 Rumunsko

Výuka náboženství v Rumunsku

V Rumunsku bylo v období vlády komunistické strany náboženství potlačováno. Do škol se výuka náboženství dostala až v roce 1989, kdy byla začleněna

do všeobecného školského kurikula. Školní předmět náboženství je založen na křesťanské víře a má vést k jejímu prohloubení.

Náboženská situace v Rumunsku

Rumunská populace se z hlediska náboženských denominací dělí na pravoslavnou, ke které patří 86,7 % obyvatel, římskokatolickou (4,7 %), reformovanou (3,2 %), řeckokatolickou (0,9 %), luterskou (0,2 %). Muslimové tvoří 0,3 %, židé méně než 0,1 %. Jen 0,4 % obyvatel se prohlašuje za ateisty a 0,1 % tvoří lidé bez vyznání. Rumunská religiozita patří k nejvyšší v Evropě. Předčí ji jen religiozita v Polsku, popřípadě podle některých studií v Norsku a Severním Irsku.

Téměř 80 % obyvatel považuje náboženství za velice důležitou složku života. V tomto ohledu Rumunsko následuje Maltu, za nimi stojí Polsko a Irsko. Není to pouze formální členství církví, ale jedná se o vysoké procento lidí věřících. V osobního Boha věří přibližně 77 % lidí, zde je větší zastoupení u Poláků a obyvatel Kréty. V rumunské společnosti proběhla nejsilnější revitalizace náboženství v Evropě po pádu komunismu.

Rumunská společnost je velice etnicky různorodá. Četné zastoupení má maďarská minorita (přibližně 1,4 mil. obyvatel). Na území Rumunska žije menší německá komunita (60 000 obyvatel). Další etnická skupina je romská, ke které patří 106 000 obyvatel Transylvánie. Nezanedbatelné zastoupení má židovská národnost, kolem 6000 obyvatel Rumunska. Národnostní různorodost Rumunska s sebou přináší religiózní pluralitu. Multikulturní situace v Rumunsku vyvolává specifická napětí. Majorita Rumunů přináší k pravoslavné církvi. Z ostatních církví polovina obyvatel patří do katolické, zbytek se dělí na protestanty, reformované církve, Maďarskou luterskou církev a neoprotestantské komunity. Německá menšina je především luterská nebo římskokatolická.

V Rumunsku se prolínají tradiční hodnoty s prvky moderny. Pravoslavná církev je součástí národní identity Rumunska, má nejsilnější postavení. Náboženská rovnost a svoboda vyznání je ale v Rumunsku uzákoněna. Stát nepreferuje žádnou denominaci, zaručuje rovnost a odmítá diskriminaci. Křesťanské církve, v čele s pravoslavnou, mají v Rumunsku výrazně dominantní roli. Nicméně vliv sekularizace narůstá i v Rumunsku.

Výuka náboženství

Vysoký stupeň religiozity v Rumunsku je vzhledem ke komunistické nadvládě překvapující. Církevní školy byly zavřeny v roce 1948, řády byly velice zredukovány. Náboženská literatura se ze zahraničí nesměla dovážet. Náboženství bylo ze školského kurikula vyřazeno. Po roce 1989 se otevřela církvím možnost obnovit předmět náboženství ve školách. Nejméně aktivní byla církev pravoslavná. V roce 1991 se schválením ministerstva školství výuka náboženství vrátila do kurikula státních škol. Náboženství se stalo volitelným předmětem. Pravoslavné teologické fakulty byly začleněny do univerzit, bylo obnoveno studium učitelství náboženství. Vznikly nové teologické fakulty (pravoslavné, katolické, reformované a baptistické), které byly začleněny do stávajících státních univerzit. V roce 2005 bylo registrováno jedenáct pravoslavných teologických fakult a tři římskokatolické, jedna řeckokatolická a jedna reformovaná fakulta. Studují zde budoucí učitelé náboženství a pastorální teologové. Další specializované obory jsou např. odborná teologie, historie, sociální práce a dějiny umění. V roce 1995 se náboženství stalo povinným předmětem na základních školách. Na středních školách je náboženství volitelný předmět. Studenti si volí náboženství nebo etiku. Na vysokých školách je náboženství nepovinné. Žáci a studenti se svými rodiči všech stupňů škol si vybírají denominaci, podle které se náboženství vyučuje. Rodiče a právní zástupci dětí mohou na základě písemné žádosti požádat o zproštění z vyučování náboženství. V roce 2008 podepsalo osmnáct tisíc lidí petici za prosazení většího rozsahu výuky náboženství na vysokých školách. Hlavním argumentem byla garance etických hodnot souvisejících s náboženstvím a národní identita spojená s pravoslavnou církví.

Závěrečné shrnutí situace

Náboženství na státních školách je konfesijní, vyučování je zaměřeno na věrouku jednotlivých církví. Nesnaží se příliš o křesťanskou syntézu a ekumenismus.

Podle pravoslavné církve je náboženství založeno na Božím zjevení a má vést žáky k poznávání Boha a ke spáse duše. Náboženství má žákům pomoci naplnit

pravé lidství. Pravda víry se musí uplatnit v morálním životě. Dalším úkolem náboženského vzdělání je znalost Písma a církevní tradice. Výuka je založená na podpoře vztahů mezi školou, církví a společenstvím.

Náboženství řecko a římskokatolické církve mají podobné cíle ve výuce náboženství. Vyučování náboženství na státních školách má velice blízko ke katechezi. Prakticky není rozdíl mezi učiteli náboženství a katechety. Náboženství musí být vyučováno v souladu s ostatními vědními disciplínami, aby se u žáků utvářel ucelený obraz stvořeného světa a správný vhled do historie. Má být podkladem pro vytvoření základu morálních hodnot. Žáci potřebují znát své vlastní náboženství a zároveň jsou vedeni k otevřenosti k jiným náboženským tradicím. Výuka náboženství prosazuje dialog mezi náboženstvím a vědou. Vysvětlení liturgie a aktivní účast na liturgii jsou důležitá témata pro výuku náboženství jak u pravoslavné, tak u řecko i římskokatolické církve.

Můžeme souhrnně říci, že důležité cíle vyučování náboženství v Rumunsku jsou prohloubení vlastní víry žáků a uvedení do církevně liturgického života místních komunit. Respektování ostatních denominací zůstává spíše touhou a ideálním stavem než reálnou praxí. Převažující metodou je „vyučování v náboženství“, tedy vrůstání do vlastní náboženské víry. Učitelé jsou výrazně méně otevřeni metodám „vyučování o náboženství“ a „vyučování z náboženství“, které přes preferenci k vlastní víře přikládají také hodnotu ostatním náboženským tradicím a uznávají, že také ostatní denominace či náboženství mohou mít podíl na platných duchovních hodnotách. Učitelé jsou si vědomi nedostatku teoretických informací o dalších denominacích.

2.2.14 Slovensko

Náboženská situace na Slovensku

Současná ústava Slovenska zaručuje svobodu náboženského vyznání a právo na výuku náboženství. Slovensko je ideologicky neutrální země, otevřená náboženské pluralitě. Každý má právo věřit i právo být bez vyznání. Ve slovenské ústavě je odkaz na duchovní dědictví křesťanství, které na území Slovenska přinesli Cyril a Metoděj, soluňští věrozvěsti z devátého století.

V roce 2001 se 84 % lidí přihlásilo k nějakému náboženství. Římských katolíků bylo 69 %, luteránů 7 %, řeckokatolíků 4 %, reformovaných 2 %, ruských pravoslavných věřících 1 %, evangelikálů (metodistů, baptistů, adventistů sedmého dne) 0,5 %. Zbytek populace tvoří 13 % lidí bez vyznání a 3 % lidí, kteří neodpověděli. Procentuální rozložení obyvatel podle náboženství zůstává v současnosti podobné. Mimo křesťanské církve je registrováno ještě náboženství židovské. Během druhé světové války na Slovensku probíhalo kruté vyvražďování Židů. Počet slovenských Židů je nyní 0,02 %. Existují zde ještě další náboženské organizace, jako např. Svědkové Jehovovi, Asociace muslimských studentů, Slovenská zenová škola, Mormoni a další.

Vyučování náboženství na slovenských školách

Výuka náboženství se na školách obnovila bezprostředně po pádu komunismu v roce 1989. Ve státních školách si rodiče a jejich děti mohou vybrat ze dvou alternativ: vyučování konfesního náboženství nebo etiky. Etika je zaměřená na prosociální chování podle modelu Roche-Olivera. Od roku 2004 je povinná volba ustavena pro děti od 6 do 17 let. Dvakrát více dětí od 6 do 15 let si vybralo náboženství. Na církevních školách docházejí na náboženství všechny děti. Náboženství je na církevních školách povinné, i když je navštěvují také děti bez vyznání, respektive děti rodičů bez vyznání. Náboženství se zde známkuje, probíhá dvě hodiny týdně. Na středních školách se z náboženství mohou skládat závěrečné zkoušky. V ostatních soukromých školách je dvakrát větší preference etiky před náboženstvím. V roce 2003 byla podepsána smlouva mezi Vatikánem, registrovanými církvemi a státem. Týkala se vzájemné spolupráce, do které byla zahrnuta i výuka náboženství. Církve mají právo vyučovat náboženství formou katecheze na farách a stejně tak vyučovat náboženství podle jednotlivých církevních nauk na školách církevních i státních. K dalším právům církví patří provozování mimoškolních volnočasových aktivit podle vlastního uvážení. Církve se zavázaly ke vzájemné spolupráci a dialogu mezi konfesemi. Stát se zavázal k financování platů učitelů, podmínkou je splnění limitu počtu žáků.

Hlavní metody vyučování náboženství

Hlavní metodou vyučování náboženství na Slovensku je „vyučování v náboženství“. Vyučování na farách i ve školách je zaměřeno na vrůstání do víry konkrétní denominace. Používají se kognitivní metody, ale důraz je kladen také na vnitřní prožitek víry v Boha skrze vztah k Ježíši Kristu. Učitelé jsou odborníci a zároveň členové různých církví s kanonickým pověřením. Církevní denominace jsou odpovědné za výukové materiály. Před začleněním do školního kurikula musí být schváleny církvemi a zároveň ministerstvem školství. Školní inspektoři kontrolují naplňování cílů výuky, chování žáků a formální stránku vyučování. Stát nezasahuje do obsahů učebních plánů, ty jsou zcela v kompetenci církví. Od učitelů se ozývá kritika tohoto stavu, která se týká především konceptu „vyučování v náboženství“ v sekulárním prostředí školy. Existuje zde volání po objektivizaci, multikulturním pohledu a informacích o mnohých náboženstvích. Zejména členové humanistického hnutí bojují po laicizaci na státních školách. Argumentují možností přesunout denominační náboženství do církevních prostorů. Jejich heslem se stal slogan „Angličtina do škol, náboženství ze škol“.

Na druhé straně koncept „vyučování o náboženství“ se na Slovensku také používá, ačkoli velmi omezeně. Informace o všech hlavních náboženstvích se dostávají do osnov především na středních školách v povinném předmětu „občanská nauka“ nebo „historie“. Zde jsou studentům poskytnuty informace o hlavních světových náboženstvích, jejich původu, náboženských textech, nauce, hodnotách a chování členů jednotlivých náboženských skupin.

Třetí koncept „vyučování z náboženství“ má také určité zastoupení ve vyučování náboženství na Slovensku. Tato metoda vede žáky k nalezení smyslu náboženství a celkové životní orientace. Vyučovací metody jsou různorodé, jak kognitivní, tak afektivní, prožitkové. Žáci jsou vedeni k dialogu a argumentaci.

Závěrečné shrnutí situace

Na Slovensku se nejvíce používá metoda „vyučování v náboženství“. Zajímavé pro učitele jsou i metody ostatní, zejména metoda „vyučování o náboženství“. Na Slovensku se během minulého století vystřídaly několikrát politické režimy s naprosto rozdílnými náhledy na výuku náboženství. Ještě v padesátých letech

minulého století bylo v plánu vlády naprosté vyhlazení náboženství ze života lidí. Čtyřicet let komunistické nadvlády zanechalo zatím stále působící devastující stopy v náboženském smýšlení Slováků. Lidé si zvykli zavírat se do náboženských ghett, chovat se ustrašeně a pasivně ve svém vlastním náboženském vyjádření. Po pádu komunismu se na Slovensku znovu objevovala role především křesťanského náboženství. Následovalo objevování a implantace nekřesťanských náboženství. Slovensko se změnilo v pluralitní společnost. Jako následek komunistické éry se na Slovensku v myšlení lidí silně zakotvil nedostatek kritického pohledu a tvůrčích vyjadřovacích schopností. Velký problém mají slovenští učitelé s obecným pojmem náboženství. Vyučují pohled vlastní denominace. Nezabývají se obecně křesťanstvím ani jinými náboženstvími. Vyučování ve školách i na farách se jeví jako katecheze. Objevuje se potřeba, kterou vnímají také učitelé a která se týká ekumenického pohledu mezi církvemi a porozumění jiným náboženstvím.

2.2.15 Švédsko

Náboženská situace ve Švédsku

Švédsko patří společně s Norskem, Finskem a Islandem do protestantské severní části Evropy. Od doby reformace zde nejvýznamnější místo mezi křesťanskými církvemi zaujímá Luterská národní církev, ke které se hlásí velká většina populace. V současné době je to 76 % obyvatel Švédska, 5 % Švédů patří ke členům jiných křesťanských denominací. 2 % se řadí k římským katolíkům a pravoslavným. Z nekřesťanské náboženské minority je nejvýznamnější muslimská komunita, čítající 2 % obyvatel.

Stejně jako v jiných částech Evropy i ve Švédsku probíhá proces sekularizace společnosti, která se od církve distancuje. 1. ledna 2000 se církev oficiálně oddělila od státu. Švédsko je považováno za jednu z nejvíce sekularizovaných zemí světa, přestože formální vztahy s církví jsou na vysoké úrovni. 64 % dětí je pokřtěno ve švédské církvi, 36 % patnáctiletých je confirmováno, 49 % manželství je uzavíráno v církvi a 84 % lidí je církevně pohřbeno. 10 % lidí se účastní jednou měsíčně bohoslužeb a 22 % obyvatel se jich účastní jednou za rok. Na jedné straně je společnost silně sekularizovaná, na druhé straně je stupeň využívání církevních

služeb vysoký. Tento tzv. norský paradox se objevuje v menší míře i v ostatních státech severní Evropy.

Rozporuplný vztah společnosti k církvím se odráží ve vyučování náboženství. Na jedné straně se prosazuje pluralita a náboženská neutralita ve vyučování, na druhé straně v mnoha případech výuku náboženství vede pastor místní farnosti Švédské církve. Spolupráce mezi církví a státem se v praxi projevuje výrazně ve slavení křesťanských svátků, jako jsou Vánoce a Velikonoce, první adventní neděle a svátek sv. Lucie. Na oslavy konce školního roku se zve místní pastor nebo dokonce probíhají na církevní půdě. Je to tradice, která je ve společnosti silně diskutovaná, neboť žáci by neměli být ovlivňováni ve škole jedním náboženským vyznáním.

Zejména ve městech se vlivem přistěhovalství a globalizace společnost stává multikulturní a pluralistická. Vyhrocená situace je především na předměstích velkých měst. Zde se výrazně rozvíjí hnutí New Age. Náboženské minority usilují o výraznější vliv a pronikají do společnosti. Zakládají se soukromé školy, spravované novými náboženskými hnutími.

Výuka náboženství na státních školách v historickém kontextu

Největší podíl na náboženském vyučování měla od šestnáctého století ve Švédsku Evangelická luterská církev. V roce 1842 byla ustavena povinná školní docházka. Až do roku 1919 bylo vyučování výrazně pod vlivem luterské církve. Od tohoto roku se školství stává nekonfesijní, nicméně stále založené na křesťanství. Od roku 1951 mohou učitelé, kteří nepatří do luterské církve, vyučovat školní předmět „křesťanství“. V roce 1960 se otvírá možnost vyučování jiných náboženských směrů. V roce 1962 se název předmětu „křesťanské znalosti“ mění na „náboženské znalosti“. Převládajícími metodami v konceptu vyučování jsou „vyučování o náboženství“ a „vyučování z náboženství“ a jejich kombinace. Mění se pojetí předmětu. Cílem vyučování je poskytnout informace o náboženstvích a pomoci studentům nalézt odpovědi na existenciální otázky. Základní bázi vyučování tvoří diskuze a reflexe samotných žáků. Úkolem vyučování je najít vlastní interpretaci života, která je ale založena především na rodinné tradici. Vyučování je založeno na neutralitě, otevřenosti a toleranci.

Přestože je výuka náboženství na státních školách nekonfesijní, církve se na vyučování náboženství podílejí. Nejvýznamnější vliv má švédská církev. Velká část vyučování náboženství je příprava na konfirmaci, 36 % mladých lidí od patnácti let touto přípravou prochází. Konfirmační příprava je nejvýznamnější část náboženského vyučování na školách. Švédská církev organizuje mnoho dalších aktivit pro děti, mladé lidi i dospělé.

Právě z důvodu zvyšujícího se vlivu pluralismu si církve uvědomuje potřebu konfesijního vyučování. Jedná se především o základní znalosti Bible a luterského katechizmu. Tyto znalosti se snaží církve upevnit ve vyučování náboženství na školách.

Dvě třetiny celého vyučování náboženství probíhají na školách, jedna třetina se odehrává v náboženských komunitách. Nejvýznamnější z nich jsou švédská církev, muslimská komunita a katolická církev.

Metody vyučování

Používané metody jsou všechny tři: „vyučování v náboženství“, „vyučování o náboženství“ a „vyučování z náboženství“. Prohloubení vlastní náboženské tradice odpovídá „vyučování v náboženství“. „Vyučování v náboženství“ souvisí také s procesem socializace člověka v průběhu jeho životní cesty.

Přes pluralistický ráz společnosti a nekonfesijní kontext vyučování se důraz klade na prohloubení vlastní náboženské tradice žáků. Jsou konfrontováni s dalšími pohledy a rozvíjí se u nich schopnost argumentace a pevného osobního názoru. K tomu vede především „vyučování z náboženství“. Metody vyučování se vzájemně doplňují a jsou používány se stejným důrazem. Cílem vyučování náboženství je pomoci růst ve vlastní náboženské tradici („vyučování v náboženství“), nalézt svou osobní identitu na základě náboženských hodnot („vyučování z náboženství“) a informování o různých náboženstvích a církvích („vyučování o náboženství“). Předmět náboženství také zahrnuje informace o nenáboženském pohledu na svět.

Z přímých metod práce uvádí autoři tyto základní: čtení textů z učebnic, vyprávění náboženských příběhů, malování a kreslení obrázků, práce v malých skupinách, interpretace obrazů, navštěvování souvisejících míst, doplňování pracovních listů připravených učiteli, sledování filmů, poslech hudby, práce

s keramikou a podobnými materiály, práce s internetem, diskuze o náboženských a společenských otázkách a zpěv.

Závěrečné shrnutí situace

Nejpoužívanější metodou ze třech vysoce zastoupených je metoda „vyučování o náboženství“. Na školách učitelé používají vysvětlující metody více než v církevních zařízeních. I ve školní výuce náboženství se používají modlitby a meditace. Učiteli vysoce ceněnou metodou je navštěvování souvisejících míst, v praxi ale tato metoda tolik používaná není. Církevní učitelé jsou více nábožensky aktivní než učitelé na školách. Obě skupiny učitelů jsou schopni otevřít se jiným názorům pluralitní společnosti. Podle názorů učitelů je pluralita přínosem pro společnost. Polovina z nich zastává názor, že všechna náboženství jsou si rovna. Švédsko bývá počítáno mezi nejméně náboženské země. Jak bylo ukázáno, záleží na úhlu pohledu.

2.2.16 Švýcarsko

Výuka náboženství v historických souvislostech

V šestnáctém století proběhla ve Švýcarsku rozsáhlá reformace křesťanství pod vedením Huldrycha Zwingliho (1484 – 1531). V roce 1525 bylo v Zurichu zakázáno katolické vysluhování mše svaté, která byla nahrazena bohoslužbou založenou především na četbě a výkladu Písma. Pro lepší srozumitelnost lidem přeložil Zwingli Bibli do němčiny. Situace přerostla ve schizma. Města jako Zurich, Bern, Konstanz, St. Gallen, Basle a Strasbourg se připojila k reformačnímu hnutí, zatímco zemědělské oblasti v centrální části pod vedením Habsburků zůstaly katolické. Toto rozdělení ovlivňuje i dnešní stav.

Dalším důležitým faktorem je přistěhovalectví. Pětina populace Švýcarska tvoří imigranti, kteří přinášejí své náboženství. Přesto mají ve Švýcarsku stále největší zastoupení římskokatolíci (42 %) a reformovaná církev (33 %). Z dalších křesťanských církví je nejpočetnější církev pravoslavná (2 %). 4 % populace tvoří muslimové a 9 % švýcarské populace se hlásí k ostatním náboženstvím. Nejpočetnější z nich jsou buddhisté a židé. 11 % Švýcarů je bez vyznání. Švýcarsko je nábožensky rozmanitá země s vysokým stupněm pluralismu názorů.

Nekřesťanská vyznání jsou ve Švýcarsku v menšině, ale jejich zastoupení mezi obyvatelstvem má stoupající tendenci, stejně jako roste počet lidí bez vyznání. Křesťanství je v oficiálních číslech ve Švýcarsku na ústupu. 10 % členů reformované církve a jedna čtvrtina členů katolické církve zastupují přistěhovalci. Připutovali především z Portugalska, Španělska, zemí bývalé Jugoslávie, ze severní Afriky, z USA, Srí Lanky, Vietnamu a Indie. Tito všichni přichází se svou kulturní mentalitou. 90 % muslimské populace se narodilo mimo území Švýcarska, pochází z Jugoslávie a Turecka. Hinduisté jsou především ze Srí Lanky a Indie, zatímco buddhisté pochází z Taiwanu, Vietnamu, Číny, Kambodži a Japonska. Ve Švýcarsku existuje nespočetně náboženských skupin a organizací. Jen v Zurichu je registrováno 370 církví, náboženských středisek, hnutí, skupin a asociací.

Situace ve Švýcarsku je poznamenána náboženským synkretismem, ve kterém si jedinec vybírá jemu sympatické pravdy víry z různých vyznání. Třetina Švýcarů věří zároveň na vzkříšení a na reinkarnaci. Náboženství je osobní věcí každého jedince. Švýcarsko se v posledním století změnilo ze země dvou náboženství na zemi mnoha různých náboženství.

Vyučování náboženství

Země je rozdělená na dvacet tři kantonů. Každý kanton se řídí vlastním školským zákonem a reguluje samostatně vztahy mezi vládou a náboženskou komunitou. Školy musí být podle článku patnáct švýcarské ústavy ve vyučování náboženství neutrální. Od roku 1874 je náboženství začleněno mezi školní předměty. V katolických kantonech je vyučování náboženství řízeno církví a jeho cílem je zapojení dětí do církevního života. Výuka náboženství v reformovaných kantonech je také organizována místními církvemi a jejím cílem je přijetí morálních principů. Mnoho kantonů přijalo vládou navržený předmět „biblická historie“, jehož cílem je předat klíčové znalosti křesťanství a je adresován všem žákům. Některé katolické kantony v souvislosti s tímto předmětem rozhodly zavést výuku náboženství odpovídající konfesnímu zaměření pro děti z katolických rodin. Ve Švýcarsku tedy vedle sebe existuje vyučování obecné i konfesně zaměřené. V posledních letech se zvyšuje zájem na základních školách upřednostňovat vyučování více otevřené náboženskému pluralismu. Kanton Bern spojil sociální výuku a výuku náboženství v předmětu nazvaném „Natur-Mensch-Mitwelt“.

Kantony v centrálním Švýcarsku jako Lucern, Obwalden a Nidwalden, Uri a Zug vytvořily kurikulum na bázi sociálně etické a náboženské a zavedly předmět „etika a náboženství“. V Zurichu se vyučuje předmět „náboženství a kultura“. Všechny předměty musí být schváleny vládou a vyučovány státními zaměstnanci. Vyučování těchto předmětů je pro žáky povinné a nezohledňuje jejich vlastní náboženské zaměření. Náboženské komunity pak mohou nabízet vlastní vyučování, které není zahrnuto do povinného státního kurikula. Muslimské komunity zajišťují v rámci vlastních aktivit možnost vyučování islámu. Švýcarsko je příkladem paralelní existence velkého množství různých pojetí náboženského vyučování.

Výuku náboženství ve Švýcarsku můžeme rozdělit do dvou základních směrů. První je konfesní náboženství pro děti z odpovídajících denominací („vyučování v náboženství“). Rozdílné pojetí je srovnávací pohled na mnohá náboženství („vyučování o náboženství“). Státně podporované vyučování je vždy zaměřeno na objektivní informace o různých náboženských tradicích a vede děti k toleranci náboženské plurality. Pro tyto účely jsou do škol zavedeny předměty „studium Bible“ nebo „biblická historie“, které jsou koncipovány na základě židovsko-křesťanské kultury. Vychází z židovsko-křesťanské tradice, která se opírá o zjevené náboženství a studium Písma. Další předměty jako „etika a náboženství“ a „etika a kultura“ podávají obecné informace o mnohých světových náboženstvích.

Konfesní vyučování uvádí děti do života jejich osobního životního náboženského zaměření. Tento cíl je naplňován rozdílnými cestami. V katolických kantonech se katecheze provádí v několika ročnících základních škol. Není zde striktní oddělení od školního prostředí jako v Německu, katecheze může probíhat ve školách. Reformovaná církev ve vyučování náboženství není jednotná, vyučování zajišťují místní církve v jednotlivých kantonech.

Závěrečné shrnutí situace

Ve Švýcarsku vedle sebe působí dva rozdílné koncepty vyučování náboženství – konfesní vyučování uvádějící žáky do vlastní náboženské tradice a neutrální výuka náboženství podávající obecné informace o různých náboženstvích. Na státních školách učitelé v rámci katecheze používají metodu „vyučování v náboženství“, v nekonfesijním pohledu používají metodu „vyučování o náboženství“. Metody se vzájemně doplňují. Učitelé jsou schopni používat obě metody. V povinném

školním vyučování má být zajištěna co možná největší objektivita. Nejpoužívanějšími metodami z hlediska učitelů jsou především kognitivní metody jako diskuze, vypravování, doplňování pracovních listů a práce v malých skupinách. Expresivní metody jsou používány méně často, jsou to např. zpěv, modlitba, malování a divadlo. Výběr metod se mění v závislosti na věku žáků. V mladším školním věku jsou expresivní metody používanější. Učitelé jsou otevření pluralitě a tolerantní k pestrosti názorů.

2.3 Porovnání metod a konceptů výuky náboženství ve vybraných zemích Evropy podle Hanse-Georga Ziebertze

2.3.1 Těžkosti ve srovnání vyučování náboženství v jednotlivých zemích

V této části práce se opírám o srovnání autora projektu Hanse-Georga Ziebertze. Náboženská situace a výuka náboženství jsou v jednotlivých zemích velice rozdílné. Rozdíly jsou dokonce i ve výuce uvnitř jednotlivých zemí. Používáme například pojem konfesijní a nekonfesijní výuka náboženství pro rozlišení pojetí přístupu ve vyučování v konkrétních zemích. Různost jednotlivých pojetí je třeba nejdříve vysvětlit historicky, rozdílným historickým vývojem církve, vztahy mezi státem a církví a vztahem státu k náboženství. Ve druhé polovině dvacátého století došlo např. v Evropě ke vzniku socialistických států s protináboženskou politikou. Učování náboženství bylo zrušeno nebo postaveno zcela na okraj společenského zájmu. Po roce 1989 došlo k demokratické proměně těchto států a ke znovuzavedení náboženské výchovy.

Rozdílnost situací v jednotlivých zemích je dána odlišnými vztahy mezi církvemi nebo náboženstvími a státem. Moderní demokracie jsou založené na svobodě a rovných právech, na neutralitě k náboženskému přesvědčení. Státní neutralita a zároveň spolupráce s církvemi jde ruku v ruce v Rakousku, Itálii a Německu. Ve Francii došlo k úplné separaci státu od církve a náboženské vzdělání je zcela vyňato z rukou kněží a předáno laikům. Rozdíly v pojmání vyučování náboženství jsou v jednotlivých zemích velké. Jsou patrné rozdíly v organizaci, v celkové filozofii vyučování, ve státních kurikulech, ve vyučovacích metodách, ve vzdělávání učitelů, v množství vyučovacích hodin a jejich časovém

rozložení. Srovnání vyučování náboženství v zemích Evropy lze činit jen s porozuměním společenské situaci jednotlivých států. Rozdíly jsou v konfesích a denominacích. Výuka náboženství probíhá v rozdílných institucích, ve školách nebo na církevní půdě. V prvním případě je vyučování náboženství součástí školního kurikula, ve druhém případě se jedná o vzdělávací práci církví.

2.3.2 Porovnání metod vyučování

Vyučování náboženství jsme rozdělili podle používaných metod do tří skupin. První skupinu tvoří „vyučování v náboženství“. Tato metoda vede žáky ke vrůstání do jejich osobní náboženské tradice. Je zaměřená na praktikování osobní víry. Druhá metoda je „vyučování o náboženství“. Cílem je předávání objektivních informací o rozdílných náboženstvích. Má vést ke kritickému myšlení a schopnosti vlastní volby studentů. Třetí metoda je nazvaná „vyučování z náboženství“. Pomáhá žákům poradit si pomocí náboženství se svým životem a se svým začleněním do společnosti. Vede k zamyšlení nad praktickým životem a odpovídá na otázky, jak v dané situaci jednat podle konkrétních etických hodnot jednotlivých náboženství.

Porovnání školního vyučování a farní katecheze

Podle místa konání dělíme vyučování na školní a farní katechezi. Školní výuka je podřízena osnovám a přináší ucelenější informace dané osnovami. Používanější metodou je zde „vyučování o náboženství“. Ve farní katechezi jde především o poznání pravd víry a identifikaci s konkrétním náboženstvím. V Rakousku a Belgii je malé množství farních katechetů, v České republice je přibližně stejné množství farních katechetů jako učitelů náboženství.

Autoři zdůrazňují, že snaha předat objektivní informace o církvích a náboženstvích je společná pro obě formy vyučování. Nicméně učitelé tíhnou ke splnění výchovných cílů, zatímco katecheti jsou více zapojeni do místní náboženské komunity, reflektují vztahy a zapojují děti do života ve farnosti. Přesto předávání relevantních informací o náboženstvích zůstává nejdůležitějším cílem vyučování nezávisle na místě vyučování a napříč Evropou. Nejpoužívanějšími metodami práce jsou vyprávění příběhů a diskuze o náboženských a společenských

otázkách. Nejméně používané metody práce jsou divadelní zpracování, návštěva zajímavých míst mimo školní prostředí a práce s internetem.

Převážná většina evropských učitelů ve školách i na farách pokládá náboženství za důležitou součást moderní společnosti. Přes pokročilé vědecké poznatky o společnosti a světě pokládají náboženství za nepostradatelnou dimenzi pro život člověka. K lidskému životu patří rituály a symboly, což jsou skutečnosti v náboženstvích intenzivně prožívané. Většina evropských učitelů zastává názor o rovnosti všech náboženství. Podle mínění většiny z nich všechna světová náboženství odkrývají v posledku stejnou pravdu. Učitelé náboženství na školách ani katecheti ve farnostech se necítí „vyhořeni“. Mají dost času na rodinu a přátele.

Jak už bylo řečeno, vyučovací metody vyučování „v náboženství“ a „z náboženství“ mají pomoci žákům růst v jejich osobní náboženské tradici. Většina učitelů z postkomunistických států preferuje tyto dvě metody. Nejméně oblíbená je metoda vyučování „v náboženství“ ve Švédsku, Holandsku a Norsku. Ve Švédsku metodu, která pomáhá studentům vrůstat do jejich osobního náboženství, používají spíše katecheti ve farnostech než učitelé ve školách.

Učitelé na školách používají častěji čtení textů, doplňování úkolových listů, pozorování filmů a práci s internetem během vyučování. Katecheti na farách používají více hudbu a písně. Metoda „vyučování v náboženství“ je více používaná také katechety z Itálie a Švýcarska.

Učitelé z postkomunistických států při vyučování používají více modlitbu a meditaci než jejich kolegové ze západní Evropy. Učitelé v Polsku a Lotyšsku, stejně tak jako katecheti na Slovensku, používají modlitbu prakticky všichni. Nejméně modlitbu při vyučování zařazují učitelé z Norska, Finska, Švédska, Nizozemí, Belgie a Itálie. Ze skandinávských zemí vyniká neutralitou v náboženské výuce Švédsko, kde se modlitba přesouvá do farních katechezí, podobně v Itálii a Švýcarsku. Učitelé z Irsku, Rakouska, Švýcarska a Německa modlitbu při vyučování praktikují, ale v menší míře než jejich kolegové z východní Evropy.

Metoda výkladu před žáky je nejvíce frekventovaná v Polsku a Rumunsku, zatímco německy mluvící učitelé z Německa, Rakouska a Švýcarska tuto didaktickou metodu používají jen zřídka. Internet je nejvíce oblíben při vyučování v Nizozemí, Švédsku a Norsku.

Učitelé v postkomunistických zemích si kladou za cíl vyučování především poznání vlastního náboženství žáků. Západní styl vyučování je více zaměřen

na poznání plurality náboženství. Učitelé z Polska, Rumunska, Slovenska, Litvy a České republiky se přiklánějí k názoru o výlučnosti jejich náboženství v pravdivém poznávání Boha. Polsko se od ostatních postkomunistických zemí odlišuje výrazným zaměřením na praktikování víry a začleňováním dětí do farního života. Vyučování náboženství v Polsku je omezené na katolické. Naopak Švédové, Norové, Finové, Holanďané, Belgičané, Švýcaři, Rakušané a Němci sympatizují s náboženskou pluralitou názorů. V těchto zemích se zdůrazňuje přehled a základní informace o světových náboženstvích.

2.4 Závěrečné porovnání vyučování náboženství ve vybraných evropských zemích ve vztahu k České republice, plynoucí ze Ziebertzova srovnání

H. G. Ziebertz ve své publikaci uvádí tabelové sestavy ukazující na rozdíly a podobnosti ve výuce náboženství ve vybraných evropských zemích. Z nich jsem usoudila na následující charakteristiky vzhledem k České republice.

- **Rozdíly v pojetí vyučování u zemí západní Evropy a bývalého sovětského bloku.** V postkomunistických zemích převládá ve výuce náboženství snaha po vrůstání do původní náboženské tradice: „vyučování v náboženství“. Tyto země nejsou tak silně ovlivněny pluralismem kultur jako země západní. Postupem času se ale tento rozdíl může stírat. Tyto země jsou spíše ve vleku zemí západních. Další výrazný rozdíl u zemí ovlivněných komunismem je nezáměr o náboženství a větší míra náboženské lhostejnosti. Je zde patrná výrazná nesympatie k církvím. Výjimkou zůstávají Polsko a Rumunsko, kde se náboženství stalo základem kulturního dědictví země a výuka je pro děti na základních školách povinná. Výuka náboženství je v bývalých komunistických zemích na školách koncipována výrazně konfesijně. Specifický charakter výuky náboženství vykazuje Česká republika. Je zde patrný kontrast mezi vysokou mírou sekularizace společnosti a velice výrazně konfesijně zaměřenou výukou náboženství. Jakoby se výuka náboženství čím dál více běžné společnosti vzdalovala, stávala se pro ni méně atraktivní a zaměřovala se především na upevnění víry u dětí z praktikujících věřících rodin. Mírou sekularizace se přibližují k protestantskému severu. Výuka náboženství však zůstává spíše katechetická.

- **Rozdíly ve výuce náboženství na severu a jihu Evropy.** Protestantský sever Evropy je celkově sekularizovanější než jih. Jih Evropy je religióznější. Sever je k náboženství chladnější. Na severu se setkáváme ve výuce s otevřenějším pluralitním způsobem výuky náboženství, používá se spíše metoda „vyučování o náboženství“. Na jihu se setkáváme s vysokou mírou zastoupení metody „vyučování v náboženství“. Výjimkou u severních zemí je Norsko, kde je náboženství výrazně spjato s národní identitou a více je používána metoda „vyučování v náboženství“. Jižní země začleňují katolické náboženství mezi důležité aspekty svých národních tradic.
- **Hledání cest k upevnění duchovních kořenů Evropy.** Evropa je výrazně sekularizovaný světadíl. Současně však hledá cesty k oživení svých náboženských tradic, neboť si začíná uvědomovat duchovní prázdnotu svých obyvatel a s ní výrazné rozvolňování původních všeobecně uznávaných hodnot svých občanů. Z výzkumu se zdá, že se Evropa snaží najít cesty k poskytnutí náboženského vzdělání mladé generaci. I když je v Evropě náboženství výrazně soukromá záležitost každého jednotlivce, jsou slyšet hlasy po znovuoživení výuky náboženství a jejího začlenění do běžného školního vzdělání dětí. S tím výrazně kontrastuje případ České republiky, která se k výuce náboženství staví velice lhostejně.

Závěr

Přes veškeré společenské změny, které v Evropě probíhají, je patrná potřeba náboženského zakotvení občanů. Výuka náboženství na školách přispívá k prohloubení duchovní stability Evropanů. Konkrétní způsoby výuky náboženství probíhají v evropských zemích velice rozdílně v závislosti na společenských a historických podmínkách jednotlivých zemí.

Vzdělávání v oblasti náboženství není pouze soukromá věc nebo privátní věc rodiny. Do procesu výuky náboženství by se měla zcela přirozeně zapojit i škola. Výuka náboženství může pomoci k vnitřní stabilitě, vyrovnanosti jedince. Pomáhá mu odhalit jeho celkové životní zaměření i smysl života. Způsob výuky náboženství by se měl od let minulých lišit větší pluralitou a hlavně schopností dialogu s jiným náboženským přesvědčením. S představiteli rozdílných kulturních tradic se setkáváme v Evropě čím dál častěji. Roste pluralita názorů, která může být pro Evropu obohacující. Dialog mezi lidmi různě nábožensky smýšlejícími musí doprovázet orientace ve fundamentu základních znalostí z vlastní náboženské tradice země. V některých evropských zemích, mezi kterými vyniká Česká republika, působí výuka náboženství zcela izolovaně od běžného vzdělávacího procesu školy a je zaměřena převážně na děti z věřících rodin. Pokud se situace ve výuce náboženství nezmění, může se stát, že výuka náboženství ze škol během času zcela ustoupí a přesune se do farností, kde je ještě izolovanější od profánní společnosti a převážně katecheticky zaměřená.

Diplomová práce nastiňuje tuto problematiku. Největší přínos práce vidím v uvedení konkrétních příkladů výuky náboženství ve vybraných evropských zemích a v jejich srovnání. Ve druhé části diplomová práce předkládá německou studii Hanse-Georga Ziebertze, která byla zpracována v šestnácti evropských zemích. Práce je zajímavá právě díky těmto srovnávacím informacím, které v češtině nejsou běžně dostupné. Práce předkládá závěrečné shrnutí metod výuky náboženství ve zmíněných evropských státech. Na závěr jsou v diplomové práci předloženy shrnující informace o specifikách české situace ve výuce náboženství.

Seznam použitých zdrojů

a) dokumenty církve

- 1) Bible – *Český ekumenický překlad*, 11. vydání, Praha, Česká biblická společnost, 1985, ISBN 80-85810-19-0
- 2) NOSTRA AETATE. Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím, In: DOKUMENTY II. Vatikánského koncilu, Praha, Zvon, 1995, ISBN 80-7113-089-3

b) tištěné publikace

- 1) ANZEBACHER, A., *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004, ISBN 80-7325-030-6
- 2) DAVIEOVÁ, G., *Výjimečný případ Evropa, Podoby víry v dnešním světě*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, ISBN 978-80-7325-192-5
- 3) HALÍK, T., *Vzdáleným na blízku, Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou*, Praha, Lidové noviny, 2007, ISBN 978-80-7106-907-2
- 4) HALÍK, T., *Vzýván i nevzýván, Evropské přednášky k filosofii a sociologii dějin křesťanství*, Praha, Lidové noviny, 2004, ISBN 80-7160-692-3
- 5) HÄRING, B., *Láska je víc než přikázání*, Praha, Vyšehrad, 1996, ISBN 80-7021-189-X
- 6) KEHL, M., *Kam kráčí církev, Diagnóza doby*, Brno, Centrum demokracie a kultury, 2000, ISBN 80-85959-65-8
- 7) LUŽNÝ, D., *Řád a moc, Vybrané texty ze sociologie náboženství*, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 2005, ISBN 80-210-3043-7
- 8) MÁDR, O., *Slovo o této době*, Praha, Zvon, 1992, ISBN 80-7113-063-X
- 9) MUCHOVÁ, L., *Budete mými svědky, Dialogické rozvíjení křesťanské identity ve světonázorové pluralitní společnosti – pedagogická výzva*, Brno, Jiří Brauner, Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství, 2011, ISBN 978-80-86953-82-3

- 10) MUCHOVÁ, L., *Náboženská edukace v současné společnosti*, habilitační práce, Ružomberok, Pedagogická fakulta Katolíckém univerzita v Ružomberku, 2007
- 11) NEŠPOR, Z., R., *Příliš slábi ve víře, Česká ne/religiozita v evropském kontextu*, Praha, Kalich, 2010, ISBN 978-80-7017-147-9
- 12) NEŠPOR, Z., LUŽNÝ, D., *Sociologie náboženství*, Praha, Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-251-5
- 13) OPATRŇY, M., *Přehled metod pastorační práce*, České Budějovice, JU Teol. fak. v Českých Budějovicích, Katedra praktické teologie, 2009
- 14) OPATRŇY, M., LEHNER, M. a kol., *Teorie a praxe charitativní práce*, České Budějovice, JU Teologická fak. v Českých Budějovicích, 2010, ISBN 978-80-7394-2144-4
- 15) VÁCLAVÍK, D., *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha, Grada Publishing, a. s., 2010, ISBN 978-80-247-2468-3
- 16) VÁCLAVÍK, D., *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha, Masarykova univerzita Brno a nakl. Malvern, jako pátý svazek edice Proměny náboženství, 2007, ISBN 978-80-86702-22-3
- 17) WANDELFELS, H., *Fenomén křesťanství, Křesťanská univerzalita v pluralitě náboženství*, Praha, Vyšehrad, 1999, ISBN 80-7021-329-9
- 18) ZIEBERTTZ, H., G., RIEGEL, U., *How Teachers in Europe Teach Religion*, Berlin, LIT Verlag Dr. W. Hopf Berlin, 2009, ISBN 978-3-643-10043-6

c) tištěné sborníky

- 1) BERGER, P., Náboženství a globální občanská společnost, In *Náboženství v globální občanské společnosti*, HANUŠ, J., VYBÍRAL, J. (EDS), Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, ISBN 978-80-7325-140-6
- 2) FUJDA, V., Modernizace, krize a náboženství, In *Individualizace náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství*, LUŽNÝ, D., VÁCLAVÍK, D., a kol., Praha, Malvern, 2010, ISBN 978-80-86702-69-8

- 3) HAMPLOVÁ, D., Religiozita dospělých v České republice na počátku 21. století, In *Náboženství v menšině: religiozita a spiritualita v současné české společnosti*, LUŽNÝ, D., NEŠPOR, Z., a kol., Praha, Malvern, 2008, ISBN 978-80-86702-53-7
- 4) MLČOCH, L., Globalizace jako hospodářský proces a civilizační výzva, In *Globalizace*, MEZŘICKÝ, V Praha, Portál, 2003, ISBN 80-7178-748-5, s. 71-92
- 5) TOPINKA, D., Integrace imigrantů muslimů do české společnosti, In *Individualizace náboženství a identita, Poznámky k současné sociologii náboženství*, LUŽNÝ, D., VÁCLAVÍK, D., a kol., Praha, Malvern, 2010, ISBN 978- 80-86702-69-8
- 6) SCHNEIDER, J., Globalizace občanskosti a religiozity, skepse i naděje, In *Náboženství v globální občanské společnosti*, HANUŠ, J., VYBÍRAL, J. (EDS), Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008, ISBN 978-80-7325-140-6
- 7) SPOUSTA, J., České církve očima sociologických výzkumů, In *Náboženství v době společenských změn*, HANUŠ, J, Masarykova univerzita, Brno, 1999, ISBN 80-210-2251-5
- 8) ŠTAMPACH, O., Náboženské spektrum České republiky, In *Náboženství v době společenských změn*, HANUŠ, J, Masarykova univerzita, Brno, 1999, ISBN 80-210-2251-5
- 9) UMLAUF, V., Požehnaná sekularizace, In *Náboženství v době společenských změn*, HANUŠ, J, Masarykova univerzita, Brno, 1999, ISBN 80-210-2251-5
- 10) VÁNĚ, J., Sociologie náboženství v době nejen postmoderní, In *Individualizace náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství*, LUŽNÝ, D., VÁCLAVÍK, D., a kol., Praha, Malvern, 2010, ISBN 978- 80-86702-69-8

- 11) VIDO, R., Vstanou noví bohové, In *Individualizace náboženství a identita: poznámky k současné sociologii náboženství*, LUŽNÝ, D., VÁCLAVÍK, D., a kol., Praha, Malvern, 2010, ISBN 978- 80-86702-69-8

d) elektronické dokumenty:

- 12) EVROPSKÁ KOMISE 2010 Brusel [cit. 23.2.2012] Dostupné na
WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=cs&ihmlang=cs&lng1=cs,cs&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=508972:cs&page=>>
- 13) FALTÝN, J., Multikulturní andragogika, Univerzita Karlova v Praze, [cit. 26.3.2011]. Dostupné na
WWW: <http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_47.pdf>
- 14) JÄGGLE, M., Skryté hodnoty v životě školy, Škola, člověk, hodnoty - seminář 2010 Brno, [cit. 26.3.2011]. Dostupné na
WWW: <<http://škola.archa./info/clanky/konference/brno2010>>
- 15) MUCHOVÁ, L., Katechetická sekce České biskupské konference, Cíle náboženské výchovy, 2007, [cit. 26.3.2011]. Dostupné na
WWW: <<http://katechet.cirkev.cz/konference/ii-vkk/program-ii-vkk/ludmila-muchova-ii-vkk/>>
- 16) VAĎURA, P., Belgie, Náboženství, Český rozhlas, 2. 5.2009, [cit. 4.2. 2011] Dostupné na
WWW: <<http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/eu/zprava/577283>>

Abstrakt

Skoková, J., *Náboženství jako součást školní edukace v různých zemích Evropy*. České Budějovice 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce L. Muchová.

Klíčová slova: sekularizace, pluralitní společnost, náboženská situace, globalizace a individualizace náboženství, kulturní pluralita, výuka náboženství, metody vyučování náboženství, vyučování v náboženství, vyučování z náboženství, vyučování o náboženství

Práce v první části teoreticky popisuje stav náboženské situace v Evropě, zabývá se historií postupné sekularizace Evropy, sociologicky popisuje současný stav společnosti vzhledem k náboženství. Závěr první části podává shrnutí teoretických poznatků o náboženské situaci v Evropě v souvislosti s výukou náboženství.

Druhá část práce se zabývá výukou náboženství v jednotlivých evropských státech. Základem druhé části je empirická studie ze šestnácti evropských zemí H. G. Ziebertze: *How Teachers in Europe Teach Religion*. Práce předkládá výsledky studie a zpracovává je do obecných závěrů. Podrobněji se zabývá problematikou současné české situace výuky náboženství ve vztahu k celkovému společenskému klimatu.

Abstract

Skoková, J., *Religion as Part of School Education in Various European Countries*. České Budějovice, 2012, Diploma Thesis, Czech Univerzity of South Bohemia, Leader of work Muchová Ludmila

Key Words: secularisation, pluralist society, religious situation, globalisation and individualisation of religion, cultural plurality, teaching religion, methods of teaching religion, teaching in religion, teaching from religion, teaching about religion

The thesis in its first part describes the state of religious situation in Europe, it deals with the history of gradual secularisation of Europe, and it goes through the current state of the society as it regards the religion in social terms. The first part of the thesis is concluded by a summary of the theoretical knowledge on religious situation in Europe as far as the teaching of religion is concerned.

The second part of the thesis concentrates on teaching religion in individual European states. It is based on an empirical study conducted in sixteen European states by H.G. Ziebertz called: "How Teachers in Europe Teach Religion". The thesis presents the results of the study and concludes them into general conclusions. It analyses the current state of teaching religion in the Czech Republic in more details with respect to general social climate there.